

УЖИЧКИ ОКРУГ 1942. ГОДИНЕ

Богоћ Ђ. Красић

Едиција
Sine ira et studio
Без гнева и пристрасности

© Музеј жртава геноцида / Genocide Victims Museum, 2025.

Објављивање ове књиге омогућили су
Телеком Србија и Фондација Музеја жртава геноцида

Аутор исказује захвалност граду Ужицу за помоћ у реализацији ове књиге

Богих Ђ. Красић

**УЖИЧКИ ОКРУГ
1942. ГОДИНЕ**

Београд,
2025

УЖИЧКИ КРАЈ 1942. ГОДИНЕ

Крајем 1941. године српски распламсали устанак, који је захватио велики простор Западне Србије и Шумадије, угушен је у крви. Устанички пламен учинио је да немачки командант југоистока фелдмаршал Лист затражи појачања, а посебна личност која би водила акцију против устаника био је генерал Франц Беме који је у Београд стигао 18. септембра. Поред војних јединица које су биле у Србији, добио је појачања: две елитне дивизије 113. са источног и 342. из Француске и 125. ојачани полицијски пук из Грчке. Немачке репресалије над становништвом Србије, које су почеле са првим партизанским нападима на немачке војнике, показале су се као успешне у сламању устанка и одвраћању становништва од помагања устаника, партизана највише. Примењујући квоту 100 за једног убијеног и 50 за рањеног немачког војника, казнена експедиција је завила у црно и Западно и Централну Србију. Највеће одмазде догодиле су се у Мачви, Крагујевцу, Краљеву... Наредбе за коначно уништење устаника у Србији издато је 18. новембра, када су утихнуле последње партизанско-четничке борбе. Уследио је општи напад на слободну територију, а највећа опасност уследила је из правца Ваљева, из којег су немачке снаге кренуле према Ужицу као центру слободне територије у два правца. Посебно је осетљив правац којим су Немци пошли: Љубовија–Бајина Башта–Кадињача. На Кадињачи је Раднички батаљон пружао последњи отпор упорном немачком надирању према Ужицу 29. новембра, када коначно настаје пад Ужичке републике и повлачење Врховног штаба и партизанских јединица у Санџак. Немци се нису мирили са уништењем партизанског покрета, већ је 342. немачка дивизија, почетком децембра, добила заповест да нападне и окупира шири простор Равне горе. Подухват „Михаиловић“ почиње 6. децембра, у коме Немци користе искључиво своје јединице због неповерења у Недићев војни апарат. Исход је познат, све је спаљено 8. децембра. Михаиловић је веома брзо уцењен на 200.000 динара. Уцена је објављена већ сутрадан у *Новом времену*, а он као први вођа. У својим сударима са Немцима национални борци генерала Михаиловића претрпели су знатне губитке, посебно у официрском кадру, а заједничке акције са партизанима довеле су до сурове одмазде и репресалија. Постигнути резултати су крајем 1941. године јако мали, а устаничке жртве и страдања народа били су немерљиви. Свој данак у Другом светском рату српски народ је у крви исувише платио. Неки су хтели и више, потпуно биолошко уништење и онако десеткованог српског народа. Устанак је отворио српско-српски раскол који ће оставити дуготрајне последице по даљи развој рата у Србији и другим деловима тадашње Југославије у којима је живео српски народ.

Током 1942. и почетком 1943. године, Немци су разоружали готово све Пећанчеве одреде и неке Недићеве јединице. Међу Недићевим ухапшеним официрима били су мајори Манојло Кораћ и Милан Калабић. Недић је 1942. године показивао велику енергију у борби против Михаиловићевог и партизанског покрета који је провео зиму крајем 1941. и почетком 1942. године у пределима између Ваљева и Чачка. „Ужички округ обухвата површину од 444.005 хектара од које површину под шумом 173.713 хектара, под неплодним земљиштем 35.123 хектара и плодним земљиштем 236.669 хектара. Према административној подели ужички округ подељен је на 7 срезова и то: Ариљским са седиштем у Ариљу са 18.773 становника, златиборским са седиштем у Чајетини са 31.538 становника, Пожешким са седиштем у Пожеги са 33.379 становника, Рачанским са седиштем у Бајиној Башти са 64.887 становника, Ужичким са седиштем у Ужицу са 87.983 становника, црногорским са седиштем у Косјерићу са 19.813 становника и Моравичким са седиштем у Ивањици са 30.396 становника. Према томе на целој територији ужичког округа живело је 203.669 становника.“¹ Према административној подели на територији Ужичког округа постоје 94 општине и то једна градска у Ужицу и 93 сеоске.

У Срезу ариљском има укупно 11 општина:

1. Ариљска са седиштем у Ариљу
2. Бјелушка са седиштем у Бјелуши
3. Врањанска са седиштем у Вранама
4. Крушичка са седиштем у Крушчици
5. Мочиочка са седиштем у Мочиоцима
6. Чичковачка са седиштем у Чичкови
7. Брековачка са седиштем у Брекову
8. Височка са седиштем у Високој
9. Добрачка са седиштем у Добрачи
10. Радобуђска са седиштем у Радобуђи
11. Латвичка са седиштем у Латвици.

У Срезу златиборском има укупно 16 општина и то:

1. Белоречка са седиштем у Белој Реци
2. Доброселичка са седиштем у Доброселици
3. Јабланичка са седиштем у Јабланици
4. Креманска са седиштем у Кремнима
5. Љубишка са седиштем у Љубишу

¹ Војни архив, К-29, Д-55, Ф-2-1.

6. Негбинска са седиштем у Негбини
7. Семегњевска са седиштем у Семегњеву
8. Сирогојнска са седиштем у Сирогојну
9. Драгличка са седиштем у Драглици
10. Јасеновачка са седиштем у Јасенову
11. Криворечка са седиштем у Кривој Реци
12. Мокрогорска са седиштем у Мокрој Гори
13. Рожанска са седиштем у Рожанству
14. Чајетинска са седиштем у Чајетини
15. Шљивовичка са седиштем у Шљивовици
16. Гостиљска са седиштем у Гостиљу.

У Срезу пожешком има укупно 18 општина и то:

1. Бакионичка са седиштем у Бакионици
2. Глумачка са седиштем у Глумчу
3. Гојногорска са седиштем у Гојној Гори
4. Горобиљска са седиштем у Горобиљу
5. Доњодобрињска са седиштем у Добрињу
6. Жежевичка са седиштем у Жежевици
7. Каменичка са седиштем у Каменици
8. Рошка са седиштем у Рогама
9. Табановачка са седиштем у Табановићима
10. Висибабска са седиштем у Висибаби
11. Годовичка са седиштем у Годовику
12. Горњодобрињска са седиштем у Горњој Добрињи
13. Гугаљска са седиштем у Гугљу
14. Здравчићска са седиштем у Здравчићима
15. Калинићка са седиштем у Калинићима
16. Пожешка са седиштем у Пожеги
17. Средњедобрињска са седиштем у Средњој Добрињи.

У Срезу рачанском има укупно 14 општина и то:

1. Бајинобаштанска са седиштем у Бајиној Башти
2. Дубска са седиштем у Злодолу
3. Зарошка са седиштем у Зарожју

4. Бесеровачка са седиштем у Бесеровини
5. Костојевачка са седиштем у Костојевићима
6. Овчињска са седиштем у Овчињу
7. Пиличка са седиштем у Пилици
8. Рачанска са седиштем у Рачи
9. Солотушка са седиштем у Солотуши
10. Оклетачка са седиштем у Оклецу
11. Растишка са седиштем у Растишту
12. Рогатичка са седиштем у Рогатици
13. Стрмовска са седиштем у Бачевцима.

У Срезу ужичком има укупно 12 општина и то:

1. Биштанска са седиштем у Биосци /Рочњаку/
2. Дрежничка са седиштем у Дрежнику
3. Качерска са седиштем у Качеру
4. Потпећка са седиштем у Крвавцима
5. Рибашевска са седиштем у Рибашевини
6. Стапарска са седиштем у Стапарима
7. Буарска са седиштем у Буару
8. Каранска са седиштем у Карану
9. Љубанска са седиштем у Љубањама
10. Равањска са седиштем у Равнима
11. Севојничка са седиштем у Севојну
12. Ужичка са седиштем у Ужицу.

У Срезу црногорском има укупно 9 општина и то:

1. Годечевска са седиштем у Годечеву
2. Косјерићка са седиштем у Косјерићу
3. Радановачка са седиштем у Радановцима
4. Сечоречка са седиштем у Сечој Реци
5. Тубићска са седиштем у Тубићима
6. Маковишка са седиштем у Маковишту
7. Ражанска са седиштем у Ражани
8. Субјелска са седиштем у Субјелу
9. Косјерићка са седиштем у Косјерићу.

У Срезу моравичком има укупно 14 општина и то:

1. Братљевска са седиштем у Братљеву
2. Вионичка са седиштем у Вионици
3. Ивањичка са седиштем у Ивањици
4. Ковиљска са седиштем у Смиљевцу
5. Опаљеничка са седиштем у Опаљенику
6. Приличка са седиштем у Приликама
7. Придворичка са седиштем у Придворици
8. Брезовска са седиштем у Брезови
9. Ерчешка са седиштем у Ерчегама
10. Јаворска са седиштем у Кушићима
11. Косовичка са седиштем у Косовици
12. Остатичка са седиштем у Остатији
13. Средњоречка са седиштем у Средњој Реци
14. Шумљанска са седиштем у Шумама.

Управна организација у Ужичкоме округу спроведена је по Уредби о административној подели земље на округе, у духу инструкција добијених за рад на обнови Србије у ратним околностима. На целој територији Србије успостављене су управне и самоуправне власти, а на предлог министра унутрашњих послова 4. маја 1942. године доноси се Наредба у којој стоји: „да се српски добровољачки и четнички одреди ни у ком погледу не мешају у рад управних и самоуправних власти и да се и једни и други одреди помажу у гоњењу комунистичких и разорних елемената и чувању реда и јавне безбедности“.²

На чело општинских управа водило се рачуна да се доведу потпуно национално исправни људи, одани постојећем режиму а у служби своме народу. Општинске управе су, и поред одређених слабости и потешкоћа током рада, функционисале и обављале своје обавезе задовољавајућим резултатом. Учени недостаци отклањани су током рада и на време па су у том циљу предузимане потребне мере корисне за народ и управу.

Овом приликом даћемо преглед са именима службеника по грани (врсти) управне службе на територији Ужичког округа.

Окружно начелство у Ужицу:

1. Манојло С. Кораћ, окружни начелник
2. Веселин А. Косорић, помоћник окружног начелника
3. Александар К. Стефановић, полицијски саветник

² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 630.

4. Милутин Ј. Терзић, полицијски саветник
5. Светомир Ј. Станковић, политичко-управни секретар
6. Стојан М. Цакић, политичко-управни секретар
7. Војислав С. Поповић, управно-канцеларијски чиновник
8. Душан П. Мићевић, управно-канцеларијски чиновник
9. Лука М. Љубојевић, званичник
10. Јован Ј. Радановић, званичник-дневничар

Среско начелство у Ужицу:

1. Бранко С. Барбуловић, срески начелник
2. Антоније Н. Башић, помоћни секретар
3. Јован А. Јовановић, управно-канцеларијски чиновник
4. Марко М. Бобић, политичко-управни приправник

Среско начелство у Пожеги:

1. Драгољуб Т. Пантелић, срески начелник
2. Милош Ј. Маринковић, пристав
3. Тодор С. Зацић, помоћни секретар
4. Лазар Ј. Лончаревић, управно-канцеларијски чиновник
5. Остоја С. Џиновић, писар-приправник
6. Владимир М. Трифуновић, званичник
7. Недељко В. Марјановић, званичник

Среско начелство у Ариљу:

1. Крста П. Павићевић, срески начелник
2. Љубомир М. Милосављевић, политичко-управни приправник
3. Љубомир Л. Јовановић, писар-приправник
4. Јанко Ч. Јовићевић, званичник
5. Вучић И. Симић, званичник-дневничар

Среско начелство у Косјерићу:

1. Мирко Д. Марчетић, срески начелник
2. Никола Поповић, полицијски писар
3. Бранислав Милошевић, полицијски писар
4. Лазар В. Николић, управно-канцеларијски чиновник
5. Живорад Алексић, званичник-дневничар

Среско начелство у Чајетини:

1. Ратко Јовановић, срески начелник
2. Звездан Ђорђевић, писар
3. Синиша П. Робинац, политичко-управни приправник
4. Јован Станић, писар-приправник
5. Светислав Јанковић, управно-канцеларијски чиновник
6. Драгомир Радмиловић, званичник

Среско начелство у Ивањици:

1. Тихомир М. Љубојевић, срески начелник
2. Чедомир Стојановић, писар
3. Павле М. Бјелаковић, управно-канцеларијски чиновник
4. Милија Видаковић, званичник

Среско начелство у Бајиној Башти:

1. Антоније М. Миличић, в.д. срески начелник, управно-канцеларијски чиновник
2. Александар Лекић, пристав
3. Јелен И. Мишић, управно-канцеларијски чиновник
4. Вукајло М. Предић, управно-канцеларијски чиновник
5. Александар М. Митровић, писар-приправник
6. Бранислав М. Новаковић, званичник-дневничар

Предстојништво градске полиције у Ужицу:

1. Владислав Томовић, предстојник градске полиције
2. Божин П. Инглизовић, политичко-управни приправник
3. Захарије П.Ђурић, поднадзорник полицијских агената

Комесаријат железничке и пограничне полиције у Мокрој Гори:

1. Милан Љ. Поповић, главни архивар и комесар железничке и пограничне полиције.

Сви чиновници имали су одређене стручне способности, а морали су показивати и одређену заинтересованост и поуздање за посао који обављају. Било је примера да се одређени службеници из одређених разлога премештају или стављају ван службе уз одређено образложење, ако су то интереси службе захтевали.

ОРГАНИ СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Министарство унутрашњих послова, односно Командант српске државне страже 1. 4. јуна 1942. године доставио је по указаној потреби службе а на основу Уредбе о устројству Српске државне страже, Наредбу свим окрузима у Србији по којој се целокупна служба органа Српске државне страже као и теренска делатност четничких и добровољачких одреда у поменутим окрузима, обједињује и уређује на следећи начин: „Устројена је команда Краљевачке области Српске државне страже са седиштем у Краљеву на чијем је челу командант Краљевачке области која обухвата следеће Округе: Краљевачки, Крагујевачки, Митровачки и Ужички. Командант Краљевачке области СДС потчињен је непосредно Команданту целокупне СДС у свим службеним, личним и дисциплинским односима. Команданти СДС Округа као сви подређени органи, потчињени су Команданту Краљевачке области СДС у свим односима. Дужност команданта Краљевачке области између осталог је: одржавање дисциплине и морала, реда и мира, надзора, стручног и општег васпитања и усавршавања, снабдевања са оружјем и опремом, правилна храна, смештај, организација здравственог стања, лични односи итд. у подређеним јединицама. Поред тога обавеза је да одржава непосредно везе са Немачким територијалним командантом полиције и властима, одржава непосредне везе са надлежним старешинама четничких и добровољачких одреда, у циљу што боље и чвршће сарадње. Стара се о обавештајности и служби за везу, држи предавања пред јединицама о потреби рада и реда о потреби борбе против нарушитеља реда и мира, моралу и дисциплини, о комунизму и њеним последицама... једном речју о свему што је у стању да подигне и узвиси морал и самосвест и разбистри видокруг реалности и истине. Дужности и права команданата Округа истоветне су као и команданата области. У местима где се налазе одреди Српске државне страже, командир страже је уједно и командант места. Уколико се у једном месту налази команда српске граничне страже, команданту ове страже припада функција команданта места. Четнички и добровољачки одреди могу именовати команданте места само у оним местима где не постоје одреди Српске државне страже. Овим одредима је забрањено свако мешање у послове српске управе. Они се сматрају органима српске владе и као такви имају обавезу да спроводе одлуке српске владе без личне користи и политике.“ За случај да би се догодиле било какве злоупотребе, било пљачке или шверцовање од стране припадника тих одреда, изгубили би ови одреди свако право на опстанак и биће сматрани као непријатељи српског народа односно српског народног блага и као такви биће распуштени“.³ Служба безбедности у Ужичком округу састоји се из органа Српске државне страже и два четничка одреда. Српска државна стража у свом саставу има све три врсте својих одреда и то: одред градске страже, одред пољске страже и одред граничне страже.

³ Народни музеј, Збирка докумената 1941–1945, инв. број 663.

1. Одред Српске државне градске страже у Ужицу чине: три официра и 36 полицајских стражара.
2. Одред Српске државне пољске страже са успостављањем пољских станица на територији Ужичког округа изгледа овако:

СРЕЗ ЗЛАТИБОРСКИ: ЧАЈЕТИНА, пољска станица СДС која обухвата поред Чајетине и општине Криву Реку и Рожанство са 6 органа српске државне страже. ЈАБЛАНИЦА: пољска станица СДС која обухвата општине Јабланицу и Доброселицу са 5 органа српске државне страже. НЕГБИНА: пољска станица СДС која обухвата општине, Негбину, Драглицу и Јасеново са 5 органа СДС. КРЕМНА: пољска станица српске државне страже која обухвата општине Кремна и Шљивовицу са 5 органа СДС.

МОКРА ГОРА: пољска станица СДС, која обухвата општине Мокру Гору и Семењево са 5 органа СДС. ЉУБИШ: пољска станица СДС која обухвата општине Љубиш, Балу Реку, Гостиље и Сирогојно са 5 органа СДС. ЗЛАТИБОР: пољска станица СДС који обухвата цео предео планине Златибора са 15 органа СДС.

СРЕЗ РАЧАНСКИ: БАЈИНА БАШТА, пољска станица СДС која обухвата општине Бајину Башту, Рачу и Солотушу са шест органа СДС. ПЕРУЋАЦ, пољска станица СДС која обухвата општине Растиште, Заовине и Бесеровину са шест органа СДС. РОГАЧИЦА, пољска станица СДС која обухвата општине Рогачицу, Зарожје и Костојевиће са пет органа СДС. СТРМОВО-БАЧЕВЦЕ, пољска станица СДС која обухвата општине Стрмово, Оклетач и Овчиње са шест органа СДС. ДУБ, пољска станица СДС која обухвата општине Дуб и Пилицу са пет органа СДС.

СРЕЗ ЦРНОГОРСКИ: КОСЈЕРИЋ, пољска станица СДС која је обухватала општине варош и село Косјерић и Сечу Реку, са шест органа СДС. РАЖАНА, пољска станица СДС која је обухватала општину Ражану и Радановце са пет стражара СДС. ВАРДА, пољска станица СДС која је обухватала општине Годечево и Маковиште са шест органа СДС. СУБЈЕЛ, пољска станица СДС која обухвата општине Субјел и Тубиће са пет органа СДС.

СРЕЗ ПОЖЕШКИ: ПОЖЕГА, пољска станица СДС која обухвата општине Пожегу, Бакионицу, Глумач, Калениће и Гугаљ са шест органа СДС. ГОРЊЕ ДОБРИЊЕ, пољска станица СДС која обухвата општине Горње Добриње, Доње Добриње, Средње Добриње, Табановиће и Жежевицу са пет органа СДС. КАМЕНИЦА, пољска станица СДС која обухвата општине Каменицу, Душковце и Гојну Гору са шест органа СДС. РОГЕ, пољска станица која обухвата општине Роге, Годовик, Горобиле, Висибабу и Здравчиће са пет органа СДС.

СРЕЗ АРИЉСКИ: АРИЉЕ, пољска станица СДС која обухвата општине Ариље, Латвицу, Вране, Радобуђу и Крушчицу са шест органа СДС. БРЕКОВО,

пољска станица СДС која обухвата општине, Бреково, Бјелушу, Високо, Чичково и Добраче са пет органа СДС. МОЧИОЦИ, пољска станица СДС која обухвата општине Мочиоце са пет органа СДС.

СРЕЗ УЖИЧКИ: КАРАН, пољска станица која обухвата општине Каран, Рибашевину и Буар са шест органа СДС. ЗБОЈШТИЦА, пољска станица СДС која обухвата општине Љубање, Равни, Дрежник, Потпеће и Севојно са пет органа СДС. БИОСКА, пољска станица СДС која обухвата општине Биоску, Качер и Стапаре са шест органа СДС.

СРЕЗ МОРАВИЧКИ: ИВАЊИЦА, пољска станица СДС која обухвата општине Шуманску, Приличку, Опаљеничку и Ивањичку са шест органа СДС. БРАТЉЕВО, пољска станица СДС која обухвата општине Косовицу, Ерчеге и Братљево са пет органа СДС. ЈАВОР, пољска станица СДС која обухвата општине Јавор, Ковиље и Брезову са пет органа СДС. ВИОНИЦА, пољска станица СДС која обухвата општине Вионицу, Придворицу, Остатију и Средњу Реку са четири органа СДС.

Код свих ових 30 пољских станица Српске државне страже постоје командири станица и њихови помоћници из редова старијих и искуснијих жандармеријских подофицира, а свака пољска станица по свом броју људства била је појачана са по 20 наоружаних људи из сеоске милиције која је сада разоружана.

ОДРЕД СРПСКЕ ДРЖАВНЕ ГРАНИЧНЕ СТРАЖЕОКРУГА УЖИЧКОГ

Бројно стање Одред српске државне граничне страже у округу изгледа овако:
Официра 19

Људства:

Окружни гранични одред: 10 подофицира и стражара

Срески гранични одред Бајина Башта: 223 подофицира и стражара

Срески гранични одред Чајетина: 240 подофицира и стражара

Срески гранични одред Ариље-Штитково: 107 подофицира и стражара

Срески гранични одред Ивањица: 244 подофицира и стражара.

Људство је распоређено по станичним одељењима овако:

У штабу Округног граничног одреда: 10

Срески гранични одред Среза рачанског: 10

Гранични одред станично одељење Бачевци: 30

Гранично станично одељење Рогачица: 37
Гранично станично одељење Бајина Башта: 49
Гранично станично одељење Перућац: 30
Гранично станично одељење Растиште–Дервента: 35
Гранично станично одељење Заовине: 32
Срески гранични одред Среза златиборског: 9
Гранично станично одељење Мокра Гора: 37
Гранично станично одељење Семегњево: 25
Гранично станично одељење Горња Јабланица: 10
Гранично станично одељење Доброселица: 31
Гранично станично одељење Клак–Сеништа: 35
Гранично станично одељење Кокин Брод: 43
Гранично станично одељење Кремна: 23
Гранично станично одељење Борова Глава на Златибору: 10
Срески гранични одред среза Ариљског–Штитково: 10
Гранично станично одељење Дебеље: 36
Гранично станично одељење Кушићи: 39
Гранично станично одељење Павловића Брод: 33
Гранично станично одељење Буковик: 28
Срески гранични одред Среза моравичког: 9
Гранично станично одељење Ерчеге: 35
Гранично станично одељење Јавор: 39
Гранично станично одељење Брњица: 39
Гранично станично одељење Дуга Пољана: 45
Гранично станично одељење Ивањица: 38.

Лични подаци за све официре Српске државне страже градске, пољске и граничне су следећи:

Одред Српске државне градске страже у Ужицу:
Поручник Стаменко Д. Ракић, командир
Поручник Милан Ж. Милановић, помоћник командира одреда
Потпоручник Милош Г. Ерић, водни официр одреда
Одред Српске државне пољске страже Округа ужичког:
Штаб команде Српске државне пољске страже:
мајор Слободан А. Дејановић, командант

мајор Хранислав Г. Ђорђевић, помоћник
капетан прве класе Љубомир Л. Јевђовић
капетан 2. класе др Веселин Маринковић, лекар
капетан 2. класе Борислав П. Танчић
капетан 2. класе Миљко Ђаковић
капетан 2. класе Топлица Д. Лифкић
ветер. помоћник 2. класе Лука И. Клисић
поручник Никола Д. Томашевић
поручник Христивоје М. Јосиповић
поручник Василије М. Мицковић
поручник Иван Ј. Константиновић
потпоручник Светомир П. Радовановић
потпоручник Момчило Љ. Момчиловић;
Ужичка чета Српске државне пољске страже Ужице:
поручник Милија Ј. Рогоић, командир чете
поручник Бранислав Д. Павловић
потпоручник Миодраг Р. Којић;
Одред Српске државне пољске страже Среза ужичкога – УЖИЦЕ:
поручник Ратко М. Павловић, командир
поручник Стеван С. Васиљевић;
Одред Српске државне пољске страже Среза црногорског – КОСЈЕРИЋ:
капетан 1. класе Боривоје Ј. Рајковић, командир
поручник Живојин С. Митровић;
Одред Српске државне пољске страже Среза рачанског – БАЈИНА БАШТА:
капетан 2. класе Бсеволод С. Бржостовски, командир
капетан 2. класе Драгољуб Ч. То
Одред Српске државне пољске страже Среза златиборског – ЧАЈЕТИНА:
поручник Владимир И. Стојковић
поручник Ђурађ И. Богоић;
Одред Српске државне пољске страже Среза моравичког – ИВАЊИЦА:
потпоручник Илија С. Шарац;
Одред Српске државне пољске страже Среза ариљског – АРИЉЕ:
капетан 2. класе Милан Ж. Танкосић, командир
санитетски помоћник 2. класе Илија С. Богдановић

потпоручник Станислав П. Миљушевић;
Одред српске државне пољске страже Среза пожешког – ПОЖЕГА:
капетан 1. класе Ђурађ Р. Ђокић
поручник Здравко С. Чудић
потпоручник Недељко М. Вукановић;
Одред Српске државне граничне страже Округа ужичког
Штаб команде Српске државне граничне страже:
мајор Евгеније И. Жверновски, командир
капетан 1. класе Светозар Ђ. Јанковић, официр за граничну безбедност;
капетан 2. класе Борислав Б. Петрушевић, ађутант;
Срески гранични одред Среза рачанског – БАЈИНА БАШТА:
капетан 2. класе Лазар Ј. Рогић, командир одреда
поручник Љубомир Ђ. Мркоњић, водник 4. вода
потпоручник Обрен Т. Кнежевић, водник 2. вода
потпоручник Дане С. Мандић, водник 1. вода
потпоручник Војислав М. Мишчевић, водник 3. вода;
Срески гранични одред Среза златиборског – ЧАЈЕТИНА:
поручник Божидар Ј. Ристић, водник 4. вода
поручник Милан Ј. Јовановић, водник 1. вода
потпоручник Сава С. Малобабић, водник 5. вода;
Срески гранични одред Среза ариљског – ШТИТКОВО:
капетан 1. класе Живорад Ђ. Станкић, командир среског одреда
капетан 2. класе Жарко Г. Каракашевић, водник 1. вода
потпоручник Михајло М. Оровић, водник 2. вода;
Срески гранични одред Среза моравичког 13 – ИВАЊИЦА:
капетан 2. класе Богољуб М. Лазић, командир среског одреда
капетан 1. класе Главша М. Огњанов, водник 2. вода
поручник Душан С. Љубојевић, водник 4. вода
потпоручник Борислав Т. Миљковић, водник 3. вода
потпоручник Андрија Н. Стојановић, водник 1. вода.⁴

Оружане формације под командом ђенерала Недића биле су: жандармеријске јединице и наоружани полицијски службеници, четници Косте Пећанца, српске добровољачке јединице (љотићевци) и легализовани четници, односно четничке је-

⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 565.

динице које су признате и подржаване од Недићевих власти, а заузврат су водили борбу против комуниста. Представници Пећанчеве организације у ужичком крају били су: војводе Радомир Ђекић, Божидар Ђосић Јаворски и Ђурађ Станојевић Смедеревац. Њихови одреди формиран су пре партизанских и пуковника Драгољуба Михаиловића. На почетку формирања одреда Јаворчев одред је обухватао највећи број људи у односу на Ђекићев и Ђурђа Смедеревца. Јаворац је формирао одред 18. јула 1941. године за борбу против партизана, а јачина одреда била је 950 људи. Војно одељење при председништву Министарског савета 4. јула 1942. године обавестило је Министарство финансија – Одељење царина да је јаворски четнички одред регистрован као самостални четнички одред. Од дана формирања одред је био у непрекидној борби против партизана у следећим срезovima: „Моравичком, Жичком, Трнавском, Драгачевском, Пожешком, Ариљском, Ужичком, Златиборском, Црногорском, Нововарошком, Милешевском и Сјеничком“.⁵ Како је одред легализован а није примао никакву помоћ, а како би се одржао морал на завидној висини, Јаворац се обраћа начелнику Округа ужичког за исплату људи у одреду за месеце: октобар, новембар и децембар 1941. године. Почетком 1942. године Одред се постепено осипао, а један број људи је погинуо у борби против партизана тако да у другој половини марта бројно стање и структура Одреда изгледа овако: „официра 7, подофицира 8, каплара 18, редова-четника 611. Одред је располагао следећим оружјем: тешки митраљеви Сентентјен 1 ком, пушкомитраљеза 7.9 mm М.37 9 ком. француске пушке 9 ком. Манлихерове пушке М.95 8 ком. Тромблони са пушкама 1 ком, сигнални пиштољи 2 ком пушка 7,9 mm М.24 675 комада“.⁶ Војвода Јаворац се често обраћао за помоћ начелнику Ужичког округа за помоћ у ратном материјалу. Постоји сачувано требовање од 26. марта 1942. године, у коме се, између осталог, тражи и одређена количина муниције:

1. „Муниција 7,9 mm за пушку М-24.....50 сандука.
2. Муниција за пушку Сентентјен.....10 сандука.
3. Ручних бомби.....20 сандука
4. Тромблонских бомби.....4 сандука
5. Сигланих метака за пиштољ.....2.000 комада.“⁷

Командант свих четничких одреда у земљи војвода Коста Пећанац, 11. фебруара 1942. године доставио је свим војводама допис да одређени број четника разоружају и отпусте кућама ако је одред раније имао 500 људи. Према овом наређењу, на платном списку могло је бити само 250 четника са платом од 1.800 динара, а преостале четнике од 250 људи војвода је могао пустити кући на одсуство 15 дана, с тим да њихово оружје задржи у одреду до њиховог повратка а плата износи 900

⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 547.

⁶ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 566.

⁷ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 565.

динара. „Број четника се могао повећати на 500 уз услов да сви примају плату у износу по 900 динара месечно уместо 1.800 динара у чему би се показала другарска солидарност. Бројно стање четовођа није се могло повећати преко одобреног броја овим наређењем. Бројно стање четничког одреда који ће се плаћати месечно по 1.800 динара износиће 100 људи а број четовођа 2.“⁸

Постоји тесна сарадња између СДС и самосталног четничког одреда о коме говори докуменат. „У будуће о свим акцијама на терену извештавати органе СДС ради успешније сарадње са истима, као и постизање бољих резултата.“⁹ Један број старешина, заједно са својим одредима који су припадали Д. Михаловићу, прешли су на страну М. Недића и на тај начин су легализовали своје одреде. Прву такву легализацију извршио је Пожешки одред капетана Вучка Игњатовића (који је за стечене заслуге у борби против партизана 21. маја 1942. године за доказану личну и командантску храброст од стране ђенерала Милана Недића унапређен у чин активног артиљеријског мајора) и Ужичко-златиборски одред (мајора Манојла Кораћа), а крајем новембра 1941. године легализован је Дрински самостални четнички одред под командом потпуковника Момчила М. Матића, чија је улога велика у чишћењу терена Новопазарског санцака од комуниста. Но, без застоја врши се чишћење терена од комуниста и шира територија Новопазарског санцака све до линије: десне обале реке Лима–Јадовника, планине Гиљева. У свим ослобођеним варошима и селима постављене су општинске власти од поузданих и угледних мештана Срба. Истовремено су образоване варошке и сеоске страже, јачине од једне десетине до једног вода, са најмање три смене, од поузданих мештана Срба и под командом бољих подофицира или млађих официра. Заузету територију контролише и осигурава одред потпуковника М. Матића чији се штаб налази у Новој Вароши. Један део ових одреда на пролеће 1942. године укључио се у Српску државну стражу. Организована јединица у Санцаку која се борила против комуниста јесте Санчачки четнички одред под командом активног пешадијског поручника Вука Калајитовића. Овај одред врбовао је људе са територије Нововарошког, Сјеничког и Милешевског среза на десној обали Лима, јачине око 1.000 људи. Сем тога, у селу Штављу постојао је засебан одред јачине 500 људи. Сем пушака није било другог оружја. Муниције је јако мало: 5–10 метака по пушци. Мајор Милош Глишић апелује на команданте одреда у Санцаку да сарађују са муслиманима у борби против комуниста односно партизана и на јединство српског народа. Димитрије Љотић имао је привилегован положај код Немаца и захваљујући тој привилегији формирао је своју војску од припадника покрета „Збор“. Септембра 1941. године, формира Српску добровољачку команду, а за команданта поставља пуковника Косту Мушичког, који је у процесу Д. Михаиловића 1946. године осуђен на смрт и ликвидан. Потребно је истаћи да је од пријављених добровољаца, 3. маја 1942. године, формирана Српска државна стража која је бројала између 15.000 и 17.000

⁸ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 536.

⁹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 616.

људи, подељена на Пољску, Граничну и Градску државну стражу, под непосредном командом М. Недића, а у погледу вршења полицијско-жандармеријске службе под Министарством унутрашњих послова. Постојала је потреба за људством код СДС јер сва формацијска места нису била попуњена, па је председник владе реаговао како би се престало са мирнодопском праксом, јер одређени број официра и даље користи послане за обављање својих свакодневних послова. Издао је Наређење у коме стоји „да ће официри који и даље користе послане бити одмах суспендовани са дужности и положаја који заузимају и уклонити из редова СДС.“¹⁰ На територији Србије постојала су три жандармеријска пука: Београдски, Нишки и Ужички. Командант жандармерије био је дивизијски генерал Стеван Радовановић.

„Жандарми су наоружани карабином 7,9 mm маузер М.24, ножем и пиштољем 9 mm М.10/22 са два оквира, а одевени у поједностављену варијанту предратне жандармеријске униформе М.1389 са новим ознакама (двоглави бели орао са штитом и оцилима на грудима)“.¹¹ Председник Министарског савета, у сагласности са командантом свих четничких одреда војводом Костом Пећанцем, издао је Наређење 18. марта 1942. године како би се онемогућило непрописно одевање па чак и ношење грађанског одела од стране официра и осталих старешина у трупним деловима Српске државне страже, четничким и добровољачким одредима. „Војводе, четовође и официри у четничким штабовима и одредима носиће униформе по чл. 1 Прописа о одевању четника“ који се налази у четничком календару за 1942. годину. Униформа мора бити каки боје, а у ову спада и шубара са амблемом – двоглавим белим орлом заокруженим лаворовим венцем а испод њега четнички амблем (официрски амблем на црном пољу), блуза, чакшире, доламица и пелерина, чизме или ципеле са доколеницама или увијачима. Подофицири четници носиће униформу сиво-маслинасте боје по чл. 2 горе поменутог Прописа. У униформу се убраја: шубара са амблемом двоглавог белог орла и мртвачком главом, блуза-копоран, чакшире, шињел, увијачи, опанци, ципеле или чизме. Официри у четничким штабовима који немају четничка одела морају носити официрску униформу са шајкачом, опасачем и пиштољем. Војводе које немају војводска одела по „Пропису о одевању четника“ носиће народно шумадиско одело.“¹² Сва војна лица, на служби под командом жандармерије, односно под командом СДС, или под командом добровољаца или пак под командом војводе Косте Пећанца, који носе и имају оружје, морају бити снабдевени новом уредном легитимацијом до 1. априла 1942. године. Запажа се да одређена лица облаче четничку одећу и српску националну униформу, носе четничка знамења и оружје иако четници нису, па у име четника врше разна недела, што сасвим оправдано изазива огорчење и револт народа. Смишљена тактика комуниста је да се у што већем броју увуку у редове СДС и Српске добровољачке команде и српске четнике, све у циљу уношења што већег раздора и свађа како би се онеспособили за ефикасну борбу противу њих.

¹⁰ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 661.

¹¹ Бранко Богдановић, Два века полиције у Србији, Београд, 2002, 117.

¹² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 576.

Министарство унутрашњих послова добијало је поуздане податке да су партизани донели одлуку да се у што већем броју увуку у редове српске оружане силе и то како у редове Српске државне страже тако исто и у редове Српске добровољачке команде и у одреде српских националних четника. „Има података да партизани намеравају и већ се служе са облачењем својих бандита у заплењене униформе Немачке и Бугарске војне силе, као и наших добровољаца. Ово нарочито користе партизани који врше курирске послове а намеравају да створе и јаче одреде у немачким униформама са намерама разоружања појединих наших јединица и одвођења угледнијих личности“.¹³

Војно одељење при Председништву Министарског савета обавестило је и упозорило 27. јуна све команданте СДС, свих четничких одреда, српске добровољачке команде, Дринске групе одреда, самосталне четничке одреде, окружне војводе да се понављају случајеви примања комуниста, партизана и сумњивих људи, који касније напуштају одред и поново се враћају у шуму одузимајући одредима њихово најбоље наоружање. Ово долази и стога што се овај пријем врши без дубљег и озбиљног проверавања прошлости лица која ступају у одред и што се примају они који напуштају дотадашње своје команде где су починили разне и тешке кривице. На овај начин они покушавају да избегну прогон, траже и налазе уточиште и поново примају плату код других одреда. Овакав поступак срозавао је углед, морал и борбену способност четничких и добровољачких одреда. Поједини четнички и добровољачки одреди никада нису извештавали о ухваћеним комунистима и партизанима и колико дуго су их задржавали у одреду, па су на тај начин непотребно отежавали рад управних власти и СДС и одуговлачили истрагу.

У вези са овим председник српске владе 27. јуна 1942. године наредио је:

1. „Да се из српских добровољачких и четничких одреда одмах отпусте сви сумњиви четници и добровољци, а они за које се утврди да су комунисти, као и да су извршили кажњива дела, да се предају на даље ислеђење и поступак органима Српске државне страже.
2. Да се одмах сви партизани, комунисти и сумњиве особе такође предају на даље ислеђење и поступак органима управних власти односно Српске државне страже.
3. Да се у одреде не смеју примати четници и добровољци других одреда, док се не добије одобрење од њихове раније команде, односно не провери њихова прошлост.“¹⁴

Циљ нове тактике партизана и комуниста јесте да се унесе раздор и свађа у редове Српске државне страже и да се национални елементи деморалишу и онеспособе за ефикасну борбу против партизана. Исто тако, задатак комуниста са преласком у рад државних органа је да обавештавају чланове Комунистичке партије и партизанске

¹³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 646.

¹⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 668.

штабове о намерама и покретима владиних оружаних формација, а све у циљу да им се омогући што успешнија борба против Владе народног спаса и њених оружаних одреда.

Начелник војног одељења при Председништву Министарског савета армијски ђенерал Александар Стојановић упутио је допис 5. јула 1942. године команданту Јаворског четничког одреда, у коме га обавештава о појави комунистичких банди на подручју Нишког, Лесковачког, Зајечарског и Крушевачког округа и како терористи поједина села и општине, убијајући поједине сеоске домаћине и председнике општина, палећи архиве итд. Недопустиво је да група партизана, претпоставља се да их је укупно око 400, терористи на овом подручју народ поред четника, добровољаца и Српске државне страже чија је снага око 7.000 људи, које плаћа држава Србија. Деловање партизана наносило је велику материјалну и моралну штету грађанима и урушавало углед Србије како би се представила као земља нереда, а то је доводило до неповерења народа у власт а окупатора у стабилност поретка. Оружани одреди добијали су наређења да се „комунистичке банде“ униште али се то није урадило. Оружани одреди нису вршили своје дужности за шта су плаћени и по закону позвани. Било је колебања и равнодушности код неких старешина који су заузели одређене положаје који им нису по способности припадали, нису вршили своју дужност и нису уносили самог себе у поверену им службу па су из тог разлога и резултати били негативни. Овакав однос сматрао се великом срамотом за част и образ старешина а охрабрење за деловање комуниста. Ђенерал Стојановић сматрао је да овакве оружане снаге и овакве старешине нису потребне ни пожељни држави Србији. Народ је негодовао и сматрао да су војне старешине упропастиле нашу војску 1941. године, јер нису били на висини свога задатка. И из овога разлога народ је гледао са неповерењем на ове оружане снаге. Имајући све ове разлоге, армијски ђенерал А. Стојановић издао је у истом допису наредбу у којој стоји:

1. „Да све старешине у четничким и добровољачким одредима изврше ревизију свих официра и подофицира, војвода и одредника, њихову способност и вољу за службу. Предложити за отпуст све оне што није савесно, честито, поштено, јуначко и одано служби српском народу у овим тешким временима.
2. Стављати под преки војни суд свакога онога који не изврши дату му заповест, који остане негативан, или побегне са мегдана. У изрицању казне бити немилостив. Нама су потребне скроз дисциплиноване, послушне и пожртвоване старешине. Боље нека их је мање а добрих, него много а рђавих.
3. Све оне који се одликују храброшћу, идеалним вршењем службе, добивеним резултатима предлагати за производство и одликовање.
4. Претпостављене старешине предложиће ми оне чете и одреде, који нису сигурни или не извршавају наређења прво да им се обуставе одмах припадљивости, а друго да се разоружају.“¹⁵

¹⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 673.

Обавеза је била да се ово наређење саопшти свим старешинама на потпис у четничким и добровољачким одредима и одредима Српске државне страже.

Комунисти су почели да мењају своју пропаганду како би придобили српски народ. Парола им је: „ослобођење од окупатора“. Врховно вођство Комунистичке партије издало је наређење да се приликом међусобне преписке и пропаганде избацује реч „комунизам“, а да се користе сви они изрази који највише годе народу. Почели су да воде политику и одређују програм према врсти гледалаца. Ако се даје програм за чланове Комунистичке партије, тада су се одабирале тачке које би имале највише утицаја на присутне, да их још више одушеве и подстакну на агилнији рад у циљу ширења комунизма. За народ се давао сасвим нови програм који је за њега био привлачан. Дакле, комунисти су давали и приказивали програм онако како је коме одговарао, све у функцији заштите народа.

Министарству унутрашњих послова пристизала су, свакодневно, са свих страна, обавештења да су партизани почели примењивати нову тактику у борбама са владиним оружаним формацијама. Тако су се, на пример, партизани преоблачили у српске војничке униформе, а шајкаче су украшавали такође српским трбојкама, све у циљу да збуне и изазову пометњу код српских националиста и владиних оружаних сила. Из тих разлога су начелници округа редовно обавештавали своје претпостављене и владине оружане формације о партизанској тактици како би се спречили неспоразуми и евентуалне штетне последице.

Заменик окружног начелника Ужице је, 4. јуна 1942. године, упутио писмо окружном начелнику Краљево, свим среским начелницима и командантима места да посебно обратe пажњу на „злогласног“ комунистичког команданта из Пожеге Мандић Раденка, дреера који се кретао са четири истакнута комунистичка првака по Ужичком округу. Мандић је био у сталном покрету са својим друговима али се најдуже задржавао у Драгачевском срезу и на планини Јелици. Претпоставља се да је Мандић одржавао тесне везе са својим истомишљеницима у неким одредима те је из тог разлога избегао хапшење или убијање. Једно време Мандић је преговарао са четницима Д. Михаиловића о заједничком деловању на простору Србије. Деловање Мандића било је познато и Председништву Министарског савета, па је постојала иницијатива од стране председника да се предузму најенергичније мере и да се ова група на челу са Мандићем ликвидира.

Било је појава да су поједина лица бегала из својих јединица. Помоћник окружног начелника се, 20. марта 1942. године, обратио дописом команданту Ужичке групе одреда – Ужице, команданту Пожешке групе одреда – Нова Варош, команданту Санџачке групе одреда – Сјеница (сада Нова Варош), Самосталном четничком одреду Косјерић, Самосталном четничком одреду Јаворски –Ивањица и 10. добровољачком одреду Бајина Башта, да се, према извештајима појединих јединица, доленаведена лица налазе у бекству и да се, у случају њиховог проналаска, спроведу до њихових јединица.

Из 9. одреда Српске оружане страже: „артиљ. поднаредник Несторовић Ђорђе, редов граничар Зикић С. Влајко, Живковић С. Драгић пешадиј. поднаредник, Ђорђевић П. Момир, редов-граничар, Димитријевић зарије, редов-граничар, Димитријевић С. Јаћим редов-граничар, Здравковић Ј. Драгутин, редов-граничар, Вуковић Р. Вукман, редов-граничар.

Из 2. чете 12 одреда Српске државне страже: наредник Смирлић М. Божидар, водник 3 класе Фабијан Л. Антон, наредник Иванишевић Душан, наредник Радивојевић Ј. Илија, наредник Његован Н. Милан, наредник Влачић Н. Радован, наредник Јефтић К. Слободан, поднаредник Петровић Д. Мирољуб, редов-граничар Илић С. Александар, редов-граничар Јаковљевић Н. Милутин, редов-граничар Цвијовић В. Велизар, редов-граничар Васиљевић А. Радосав.

Управа града Београда – одељење полицијске страже: полицијски каплар Бојковић Арсеније, полицијски стражар-приправник Митровић Никола.

Жандармеријске станице Прокупље: жандармеријски каплар Јовановић А. Владислав и Цветановић С. Драгомир.¹⁶

Поједини четнички одреди су својим поступцима изазивали све веће незадовољство како код становништва у вароши, тако и по селима. Поједини невини људи се батинају, а то се приписује добровољцима. Из тог разлога командант Српске добровољачке команде издаје „Наредбу да се сви четници, како официри, тако и војници, пред народом понашају како то доликује четницима који и служе за добро и националну свест српског народа. Да се клоне пљачки и испада према поштеним грађанима и да не врше никакву пропаганду противу оружаних Српских одреда нити добровољаца који служе националној свести Српског народа“.¹⁷

Задатак Начелника војног одељења при Председништву Министарског савета је да уради упутства за целокупно снабдевање добровољачких и свих четничких одреда и обезбеди потребна новчана и материјална средства, односно потребну опрему и одређене артикле за исхрану. Како би се обезбедила уредна исхрана, а да би се избегло непосредно снабдевање животним намирницама од стране самих одреда, образована су главна интендантска слагалишта и то: у Београду, Нишу (са одељењем у Лесковцу), Крагујевцу (са одељењем у Краљеву), Пожаревцу, Ваљеву (са одељењем у Шапцу) и Ужицу (са одељењем у Пожеги).

Према наведеним подацима стиче се утисак да број официра, подофицира и органа Српске државне страже који су деловали у ужичком крају није мали. Према запажању и општем утиску окружног начелника Манојла Кораћа, мали је број међу њима честитих, физички здравих и способних, на које би се могло са сигурношћу рачунати и на њих потпуно ослонити. Већи је број оних који се налазе у редовима СДС ради прехране и припадљности. Они носе име и спољна обележја СДС... „Ови људи са веома малим бројем изузетака нису прави борци навикнути да по цену

¹⁶ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 557.

¹⁷ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 563.

живота изврше онај задатак какав се замишљао при организацији СДС.¹⁸ Забрањено је свако пљачкање, пијанчење и недостојно понашање пред српским народом који очекује и гледа спас у данашњим српским борцима. Обавеза је свих старешина да извршавају дато наређење како не би били кажњавани по Закону о преким судовима. Начелник војног одељења при Председништву Министарског савета, армијски ђенерал Александар Стојановић, на основу службених обавештења која има на увид, скреће пажњу свим командантима, старешинама и одговорним чиниоцима да у многим јединицама има присуства комунистичких и антидржавних елемената. Указује да поједини команданти српских четничких и добровољачких одреда примају у своје редове комунисте/партизане/ и сумњиве људе који касније напуштају одред и поново се враћају у шуме одузимајући одредима најбоље наоружање. На овај начин они покушавају да избегну прогон, траже и налазе уточиште и поново примају плату код других одреда. Како би се одстранили поједини антидржавни елементи из редова Српске државне страже, четника и добровољаца, и како би се зауставиле потајне акције у унутарњем роварењу у јединицама, председник Министарског савета 28. јуна 1942. године доноси наредбу у којој, између осталог, стоји „да све старешине у Српској државној стражи, четнички команданти и команданти у Српској добровољачкој команди, испитивањем установе који су њихови чланови припадници комуниста и антидржавних организација и да се одмах отпусте из својих редова. Ни један нов старешина, стражар, четник или добровољац не може бити примљен у јединицу док не буде утврђена његова национална и морална исправност. Србију и српски народ могу и морају служити само најчистији народни синови а нипошто интернационалисти и антидржавни одметници и несретници“.¹⁹

На задовољавајући начин решено је материјално питање и снабдевање за исхрану припадника СДС и поред тешких прилика. Снабдевање животним намирницама у првом реду врши се за њих, често запостављајући потребе других па се може слободно констатовати и без претеривања рећи да су органи у СДС са материјалне стране добро збринуте имајући у виду и друге припадности које примају.²⁰ „Министарство финансија од 11. и 29. децембра 1941. године доставило је Министарском савету следеће: услед прилика у којима се налази наша земља, извршена је организација Команде жандармерије а основани су и четнички и добровољачки оружани одреди.“ Уредбом Министарског савета од 6. новембра 1941. године регулисано је новчано снабдевање четничких и добровољачких оружаних одреда, али није било регулисано питање које припадности треба исплаћивати како официрима војске и морнарице тако и подофицирима, војводама, четовођама, добровољцима и четницима па је то питање требало регулисати што пре. Министарски савет, на својој седници од 25. децембра 1941. године, а на предлог Министарства финансија, усваја Уредбу у 30 тачака у којој, између осталог, у тачки 1 стоји „да се

¹⁸ Војни архив, К-29, Д-55, ф-2, Манојло Кораћ, начелник Ужичког округа.

¹⁹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 670.

²⁰ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 517.

активним официрима, војним чиновницима и подофицирима на служби у жандармерији, Председништву Министарског савета, Војном одељењу при Председништву Министарског савета, војним центрима, Српским оружаним одредима и жандармеријским одредима исплаћују принадлежности које су имали на дан 1. априла 1941. године, осим припомоћи за ратну спрем, додатак за генералштабну струку, додатак за коња, трупну службу и на летење и укрцавање у колико су исте раније примали. У тачки 3 даље стоји: да се активним официрима, војним чиновницима и подофицирима, који су се пријавили за службу у жандармерији и уведени у списак евиденције за распоред, а нису могли бити распоређени због недостатка места, исплаћују принадлежности од 28. јуна 1941. године све док не буду распоређени на службу.²¹ Тачком 15 регулисано је „да се свим лицима који су на служби у српским или четничким оружаним одредима, јединицама или штабовима, исплаћују исте принадлежности као и онима који су запослени у добровољачким штабовима и одредима“.²² Ађутант Јаворског четничког одреда, активни пешадијски капетан 2. класе Поповић Д. Витомир, обраћа се захтевом команданту Јаворског четничког одреда за принадлежности које није примао од јануара до маја 1942. године. „Месечна плата ми је 4.200 динара и додатак на двоје деце по 190 динара, укупно месечно ми припада 4.580 динара, а за набавку одела још 3.000 динара“.²³

Имајући у виду материјалну безбедност и остале принадлежности, очекивало се од припадника СДС да својим пожртвованим и преданим радом дају одређене резултате који се од њих с пуним правом очекују. На територији Ужичког краја деловао је 10. добровољачки одред у Б. Башти. Од четничких одреда постојала су два: Златиборско-ужички четнички одред под командом Манојла Кораћа у јачини од 70 оружаних људи и Дрински самостални четнички одред под командом потпуковника Момчила Матића у јачини од 580 оружаних људи. Седиште четничког одреда потпуковника Кораћа налази се у Ужицу, а чета од 70 људи налази се у селу Збојштици недалеко од Ужица. Чету су чинили одабрани и искусни борци који су се посебно истицали у борбама против комуниста које су водили 1941. године. У овом моменту искључиво су организовани у циљу обезбеђења јавне сигурности на целој територији округа, а према указаним потребама људи из овог одреда коришћени су за извршавање специјалних задатака на терену округа. Одредом командује М. Кораћ, а замењује га ађутант Ђорђе Новаковић. Одред се делио на три чете којима командују: потпоручник Милашин Тијанић, резервни наредници Будимир Прљевић и Коста Стаменић, а поред њих на служби је у штабу и потпоручник Душан Пећинар. Снабдевање одреда у погледу исхране било је солидно, док се у одећи и обући оскудевало, а и то што су имали запленили су у току прошлогодишњих борби од комуниста.

Седиште Дринског самосталног четничког одреда налази се у Мокрој Гори, а његов штаб привремено у Ужицу. Одредом командује потпуковник Момчило Ма-

²¹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 517.

²² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 517.

²³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 634.

тић. „Одред броји 580 људи од којих су: 25 официри, 109 подофицири и 446 редови“.²⁴ Овај четнички одред обезбеђивао је границу према Босни (Вишеградски срез) и према Санџаку, а само делимично је обезбеђивао пругу Ужице–Мокра Гора. Снабдевање исхраном, одећом и обућом у овом одреду је задовољавајуће а морал и дисциплина на висини.

О приликама у Ужицу и односима међу истакнутијим људима, сликовито говори писмо председника градске општине Ужице др Љубомира Магазиновића којим се обраћа Богољубу Кујунџићу, министру пољопривреде и исхране у влади Милана Недића: „Овде су прилике до зла Бога рђаве као да нам је 'пред главу' сви смо се међу собом завадили, да ме је просто срамота од Немаца, који су још, верујте ми, по најбољи и најпомирљивији. Они нас стишавају и саветују да се сложимо и да у овим тако озбиљним данима оставимо по страни све личне зајевнице и обрачуне већ да гледамо како ћемо народ и земљу спасти. Али да се од судбине не може побећи и да је писано да српски народ, много више због своје луде главе него ли од непријатеља, пострада. Кораћ се 'намртво' завадио са Матићем као и са Ђекићем, затим је покварио однос са Вучком Игњатовићем. Кораћ не трпи ни Чеду Захарића. Једном речју постали смо најжалост, као рогови у врећи, и то у овако озбиљним и судбоносним данима. Мишљења сам да би најбоље било ако би се могло да све војне и цивилне старешине као и 'четничке војводе' а ла Ђекић, измењате и упутите у друге крајеве а овде доведете сасвим нове и пробраније људе“.²⁵ Командант Српске државне страже из Ужица врећа и каља име војводе Радомира Ђекића кога узима у заштиту његов пријатељ и од првог дана војни сарадник неустрашиви војвода Божићар Ђосић Јаворски у свом Прогласу српском народу од 26. јуна 1942. године, у коме детаљно образлаже и истиче Ђекићеве заслуге за српски народ, моралне и карактерне особине истог.

Окружни начелник Манојло Кораћ предузимао је иницијативу у циљу предузимања енергичних мера на чишћењу терена од комуниста и других елемената опасних по ред и мир на територији округа. По наређењу начелства среза Пожешког направљен је списак комуниста из Пожешке општине који су упућени у концентрациони логор међу којима су: „Неговановић Стевана Милан надимак 'Царевић', абаџијски радник из Љубања, Вранешевић Аврама Здравко, пекар из Пожеге, Николић Ђурђе столарски радник из Лорета“.²⁶ По наређењу истог начелства било је комуниста (партизана) који су од Преког суда осуђени на смрт 26. септембра 1942. године. Тада је осуђено осморо људи: Крсмановић Василије, стар 28 година, из Средње Добриње, по занимању обућар; Ђуришић Драго, стар 36 година, родом из Црне Горе, обућарски радник; Ковачевић Вићентије, стар 44 године, из Годовика, опанчар; Раковић Бранка из Ужица, стара 19 година, неударна; Глишић Миливоје, стар 22 године, матурант из Пожеге; Недељковић Ратко, стар 25 година, из Пилатовића,

²⁴ Војни архив, К-29, Д-55, Ф-2.

²⁵ Војни архив, К-29, Д-57, Ф-2.

²⁶ Војни архив, К-29, Д-27, Ф-1-2.

опанчарски радник; Николић Љубомир из Речица, срез Пожешки, стар 22 године, трговачки помоћник; Тимотијевић Милорад звани Штука, из Пожеге, стар 49 година, по занимању кафеџија. Окружни начелник Ужица, својим дописом од 4. јуна 1942. године, обраћа се окружном начелнику Краљева, среским начелницима и командама места у коме каже: „Злогласни комунистички командант из Пожеге Мандић Раденко, креће се са још 4 истакнута комунистичка првака по округу ужичком. Мандић је са својим друговима у сталном покрету али се најдуже задржава у Срезу драгачевском на планини Јелици. Захтева да се предузму најенергичније мере и банда ликвидира“.²⁷ Једно време Мандић је преговарао са четницима Д. Михаиловића око заједничких борби против Немаца. Окружни начелник М. Кораћ је посебно посветио пажњу акцији која је обухватала разбијање партизанске групе из Ваљевског округа која се пребацила на подручје које припада Ужичком округу. За сламање ове партизанске групе Кораћ је ангажовао: Ужичко-златиборски четнички одред под командом Ђорђа Новаковића, са шест подофицира и педесет четника, једно одељење Српске државне страже из Ужица под командом поручника Сапунџића са 105 људи од којих два официра, 43 подофицира и 59 редова-стражара; 10. добровољачки одред са једним одељењем из Бајине Баште под командом капетана Здравковића и милицију јачине 115 људи под командом потпоручника Милашина Тијанића. Ова операција трајала је од 10. до 18. марта. Косјерићки четнички одред први је дошао у сукоб са једном комунистичком групом (јачине 200 људи) на Тометином пољу, где је на положају код Симовића кућа погинуо командант тога одреда капетан Младеновић. На самом месту борбе, 13. марта нађен је леш Ђикице Јовановића Шпанца, студента из Ваљева. „Њега је пушкомитраљезом убио Млађен Нешовић, четник овога одреда“.²⁸ Учешће у прогањању комуниста узеле су и немачке јединице. „Посебно је борба вођена свом жестином 18 марта када је наишла једна група комуниста у јачини 80 људи. Борба је трајала од 9 до 13 часова. На страни четника нико није погинуо док је на страни комуниста погинуло 32 /тридесетдва/ а заробљено 12 /дванаест/ од стране одељења Српске државне страже а 22 предали су се председнику Крчмарске општине. Из ове борбе извукло се 14 комуниста са судијом Савковићем на челу и једном партизанком. Том приликом заробљени су Мита Игумановић полит. ком. Колубарске комунистичке групе из Косјерића, студент Славољуб Пашић из Бајине Баште шеф Аги-пропа, Мића Зарић електричар, који је био целат групе, покрштени Јеврејин из Осидека, Илија Шумоња, који је играо велику улогу у Штабу и остали мање познати комунисти.“²⁹ Сви су они доведени у Ужице и предати Преком суду на поступак. Поред заробљених комуниста, на попришту борбе нађено је 15 пушака разног калибра и модела од којих 4 без затварача које су партизани побацали и нису се могли у шуми пронаћи. 18. марта је милицији под командом потпоручника Милашина Тијанића пошло за руком да на

²⁷ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 647.

²⁸ Војни архив, К-24, Д-10, Ф-2.

²⁹ Војни архив, К-29, Д-10-2, Ф-2.

њеном сектору, а под притиском других одреда, зароби осам комуниста, међу којима и чувену комунисткињу Дугалић. Овај одред запленио је девет пушака и три пушкомитралеза. Овом борбом уништен је Колубарски партизански одред, који је на почетку борби имао око 200 бораца док је, после борбе 18. марта, тај број сведен на четрнаесторо који су се извукли са поменутиим судијом Савковићем и за којима је настављена даља потера. У свом Извештају од 2. априла 1942, упућеном министру унутрашњих послова Милану Аћимовићу, начелник Округа М. Кораћ износи: „Овом приликом морам истаћи, да је енергичним гоњењем и уништавањем комуниста / партизана/ нестало са територије Округа ужичког. Становништво Округа ужичког и овом приликом показало је своју националну свест и одушевљење у борби против комуниста, па је запажено и испољавање великог задовољства по предузетим мерама на гоњењу комунистичких банди који су у овим крајевима толико зла и несреће нанели нашем српском народу. Ни у току овог времена није запажен рад комуниста о неким припремама или о каквој њиховој даљој акцији а према подацима из обавештајне службе запазио сам да је српска национална свест у пуној мери захватила наша села, која ни раније нису показивала склоности за комунизам.“³⁰ Окружни начелник у свом обраћању министру народне привреде Михаилу Олћану изражава своје незадовољство због односа власти и утицајних људи у циљу спасавања живота доказаних и проверених комуниста. Наводи пример Мирољуба Ј. Игумановића, доктора филозофије, који је осуђен од Преког суда на смрт због кривичних дела које је починио у Срезу црногорском као политички комесар, командант места у Косјерићу и командант црногорске комунистичке чете. Да му живот спасу и да не буде стрељан заузели су се његов отац професор Игумановић и митрополит скопски Јосиф, као и одређени број утицајних људи. „Хватањем у другој половини марта 1942. године, заслужио је да се на лицу места убије. Њему, интелектуалцу, сину чувенога професора Игумановића, није било стало до српства да га очува, већ је радио на томе да га уништи, што је успео застрашивши омладину Среза Црногорског идејом комунизма. Није требао да пође овим путем, већ је требао да води срез националним путем, што он није учинио.“³¹ Кораћ указује и наводи примере како се интелектуалци-комунисти, а синови имућних родитеља и милионера, пуштају на слободу иако су били истакнути комунисти. „Александар Марјановић, трговац из Ужица, успео је да за велике паре извуче из концентрационог логора свога брата Филипа, познатог комунисту. Он је успео преко чиновника Управе града Београда Ђуре Трипковића.“³² Начелник округа очекује од министра да буде тумач жеља народа ужичког краја и њега лично, у смислу одговорности, правде, поштења и спасења. На територији Среза ариљског појавиле су „три тројке комунистичких банди и то две у атару општине Мочиочке и једна у атару општине

³⁰ Војни архив, К-29, Д-10-3, Ф-2.

³¹ Војни архив, К-29, Д-30, Ф-2-1.

³² Војни архив, К-29, Д-30, Ф-2-1.

Брањске и Радобуђанске“.³³ На територији Среза нововарошког једна група наоружаних комуниста (40 људи), наоружана са 12 пушкомитраљеза и једним тешким митраљезом, 26. августа напала је четника Вука Калајитовића. Том приликом погинули су четници Боричић Средоје и неки Ралевић. У комунистичкој групи били су, између осталих, и: Друловић Милојко, Рвовић Божо, Стевовић Родољуб и Стевовић Радомир, сви из Нововарошког среза. По извршеном нападу, група комуниста се повукла у правцу Златара, а један део ове групе (15–20 људи) се, под командом Саве Поповића из Беле Реке (Срез златиборски) пребацио преко реке Увац у село Ојковицу, Јасеновачку општину, и Мочиоце, срез Ариљски. Начелство Округа ужичког предузело је потребне мере ради хватања и уништења ових група. На основу Извештаја СДС од 4. 9. 1942. године, постоји једна комунистичка група, јачине 15–20 људи, под командом Саве Поповића и налази се у Белој Реци, која се пребацила на Златибор. Ова група је растурала летке, на јавним местима писала разне претње појединим лицима, вођама појединих организација против комуниста, а нарочито присталицама председника Владе Милана Недића. Наређење је да исту групу код села Мочиоца треба ухватити и уништити.

Крајем 1941. и почетком 1942. године, партизански покрет у Ужичком округу је готово обезглављен али не и ликвидан. Међутим, није потпуно сузбијено њихово деловање које се јавља у облику пропаганде: шире вести о успесима Црвене армије, потпирују народ на побуну, врше припреме за извођење атентата на команданте окупаторских власти, српских одреда и среске начелнике. „За извршење ових задатака одређена су лица снабдевена аутоматским оружјем. Обавестите среске начелнике о овом. Известите најхитније и команданта самосталног четничког одреда Јаворског“³⁴, стоји у информацији команданта Српске државне страже окружном начелнику у Ужицу. Комунисти су почели да мењају начин пропаганде. Парола им је била: „Ослобађање од окупатора“. Врховно вођство Комунистичке партије издало је наређење „да се приликом преписке и пропаганде избацује реч 'комунизам' и да се употребљавају они изрази који највише годе народу“.³⁵ За народ се давао сасвим нов програм који је за њега био привлачан, али се давао и програм који је приређиван за чланове Комунистичке партије, само измењен или поједине тачке избачене. Програми су се прилагођавали онако како је коме одговарало. Било је појединаца и мањих група који слободно развијају своје акције, а да их притом ни војне ни управне власти нису пронашле јер се вешто крију. Комунисти су, у борби са владиним снагама, почели примењивати нову тактику. Тако, на пример, „партизани се сада преоблаче у српске војничке униформе а шајкаче украшавају такође српским тробојкама, све то у циљу да збуне исправне националисте и да унесу пометњу у владине оружане одреде“.³⁶ Партизани су гледали да се у што ве-

³³ Војни архив, К-29, К-34, Ф-2-3.

³⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 606.

³⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 556.

³⁶ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 571.

ћем броју увуку у редове Српске оружане силе и то како у редове Српске државне страже тако исто и у редове добровољачке команде и четничке одреде. Циљ је да се унесу раздор и свађе у редове одреда како би се „националисти“ деморалисали и онеспособили за борбу против разних елемената а исто тако да обавештавају чланове Комунистичке партије и партизанске штабове о намерама и покретима владиних оружаных формација да се национални елементи деморалишу, а то све у циљу да им се омогући што успешнија борба против Владе народног спаса и њених оружаных одреда. Има их који су лишени слободе па пуштени, оних који су били у партизанским редовима па су сад код својих кућа, а било је и таквих који су из редова партизана прешли у добровољце и четнике. Окружни начелник придавао је посебну важност одржавању реда и мира и сузбијању сваке комунистичке акције. Из тог разлога он издаје наређење свим среским начелницима и Предстојништву градске полиције Ужице „да енергично и предано без икаквог оклевања изврше најстрожију ревизију свега до сада учињеног у отклањању комунистичких и других опасних елемената као и прогоне и уништавају их где год се појаве не питајући о њиховој јачини“.³⁷ Истом Наредбом апелује да се не понови јун месец из 1941. године, када су се жандарми предавали без борбе комунистима јер ће у противном бити стављени под Преки суд. Присталице овог покрета готово да се нису појављивале ни појединачно ни групно, изузимајући поменуте мартовске борбе и групу од 20 наоружаних партизана под вођством судије Савчић Андреје из Ваљева, који се појавио на простору Косјерићког среза у октобру, пред потерама из Ваљевског округа и пребегао на Мравињце (Срез црногорски који се граничи планинским пределима са ваљевским округом). Потерна одељења ужичког Златиборског четничког одреда и Српске државне страже су одмах ступила у акцију и њоме онемогућила боравак и даље задржавање на територији округа, и без примене борбе ова група партизана вратила се натраг у Ваљевски округ. Било је случајева појединачних акција покушаја обуставе рада у општинама или паљења општинских архива. Озбиљнијих акција је било на подручју срезова Драгачевског и Таковског. Запажена је појава наоружаних људи у срезу Пожешком у општинама Жежевичкој, Каменичкој, Глувачкој, Средњедобрињској и Горобилској. Оваквих појава било је у срезу Моравичком јер је у новембру месецу било паљења општинских архива у општинама Вионичкој, Придворичкој, Остатичкој и Средњеречкој, које се граниче са срезом Драгачевским округа Краљевачког. Четнички одреди из Ужичког краја деловали су и на подручју Санцака. И ако је Нова Варош била у рукама националног одреда, било је и присталица комуниста који су, углавном због родбинских веза, симпатисали партизане. У Сјеници су три италијанска карабињера, који оличавају италијанску окупацију овог среза, које су довели муслимани по уласку четника у варош. У свакој општини постојала је милиција коју су Италијани плаћали по 2.400 динара на војника. Срезом је управљао Управни одбор састављен од Муслимана и Срба али је већи утицај првих. Однос између Муслимана и Срба био је подношљив,

³⁷ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 549.

али се често дешавају насиља над Србима, мада је заоштреност велика. Обе стране су се наоружавале. За Муслимане је важио закон да пушку мора набавити макар продао целокупно имање. Оружје и муницију добијали су од Арнаута из Албаније и Новог Пазара. Стање оружаних снага изгледа овако: „Муслимана 3.000 пушака и доста аутоматског оруђа и муниције, Срба 1.000 пушака и 1 пушкомитраљез. Муниције 5–10 метака на пушку.“³⁸ Састанке Управног одбора саботирали су Муслимани на којима би се постизали договори о важним животним питањима од интереса и за Муслимане и за Србе. Разлог саботирања је вођа Арнаута у Косовској Митровици Џафер Дева, иначе ожењен Немцем, који је успео да наоружа неколико хиљада Арнаута јер је главни посредник за везу са Немцима од којих добија оружје и муницију. Поред Деве, у Митровици је Ферад Драга који одржава везу са Омером Чигићем у Сјеници. У Новом Пазару начелник среза Ахмет Дацу одржава везу са чланом Управног одбора из Сјенице Хасаном Звиздићем. Муслимани и Арнаути из Косовске Митровице и Новог Пазара не дозвољавају да у Сјеницу уђу српске трупе. Муслимани су настојали да свим силама овај срез припадне Албанији или да падне у оквир Косовске области. Неоспорна је чињеница да Италијани фаворизују Муслимане у толикој мери да су Срби потпуно потиснути у позадину и изложени су терору од стране Муслимана и комуниста. У Сјеничком срезу, источно од линије Увац–Сјеница, четничке одреде организује пешадијски капетан 2. класе Томашевић Мирко, кога је Коста Пећанац раније поставио за „војводу“, а Машана Ђуровића упутио у Сјенички срез да изврши организацију. Организација се споро развијала у Штаваљској општини због неслоге и личних интереса појединаца. У Милешевском срезу (Пријепоље), на десној обали Лима, у селу Хисарцик, налази се Муслимански одред Хоџе Пачариза. Одред броји око 100 људи и 5 пушкомитраљеза. У срезу је деловао ваздухопловни капетан 1. класе Никола Кијановић, командант Милешевског четничког одреда. Командант Санџачког четничког одреда мајор Милош Глишић током целе године водио је борбу против комуниста не само на подручју Санџака већ и у северном делу Црне Горе. Због исцрпљености и тешке борбе било је случајева да се, поред заробљавања, партизани предају четницима, као на пример, у селима Тошевине и Јабучине. Тада се предало 10 партизана са и без пушака. „Са пушком су се предали: Милован Булатовић, Михаило Булатовић, Мило Булатовић, Јакша Тапушковећ, Милутин Ракочевић, Веселин Шћепановић, Радош, без пушке: Сава Шћепановић, Душан Шћепановић, Жарко Шћепановић.“³⁹ Сви су предати команданту Санџачког четничког одреда М. Глишићу под строгом контролом ради истраге. Заробљени партизани или они који су пребегли на страну четника одмах су упућивани на саслушање ради добијања потребних информација о кретању партизана, бројном стању одреда, наоружању и опреми. Командиру Владимиру Лучићу предало се 4 партизана са оружјем. „Два командира партизанске чете нуде предају само да им се гарантује живот, сутра очекујем такође предају

³⁸ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 860.

³⁹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 997.

десетак људи да пребегну“.⁴⁰ Лучић обавештава мајора Глишића: „Домаћи партизани потпуно су растројени на овом терену. Јутрос ми се предало 15 партизана са оружјем и 10 без оружја. Мислим да ће ми се у току дана предати још 30–50 људи. Са свих страна стиже ми понуда за предају“.⁴¹ Командант пожешког корпуса мајор Милош Марковић обавештава мајора М. Глишића: „Овамо се пре два сата предала група комуниста јачине 20 људи од којих 11 са оружјем. Командир је узео оружје а њих спровео Лучићу на Мједово брдо.“⁴² Партизани који су се предали узели су учешће у борби око Колашина када га је освајао П. Ђуришић са својим одредом. Партизан Пуниша Дрљевић из села Тошевине, предао се са пушком и 10 метака и најавио предају још неколико партизана. Командант првог батаљона Лимског четничког одреда Здравко Косановић упућује команданту Санџачког четничког одреда партизане који су се добровољно пријавили у четничке одреде: „Секуловић Војислава, Медојевић Јова, Пандурицу Радула и Пандурицу Крста.“⁴³ „Они дају драгоцене податке о распореду партизанских снага, о њиховој јачини као и наоружању и опреми. Наговештавају о предаји још неколико партизана. Дешавало се да се партизани мештани појединих села који су се предавали четницима буду пуштени и својим кућама. /Инв. 1142/ М. Марковић шаље 24 партизана који су се предали Команданту Милошу Глишићу да им суди и да буде строг, јер он нема времена а код партизана су пронађене петокраке. Од те групе партизана 5-6 је преузео Вук Калајитовић за коњоводце. Командант мајор Здравко Касаловић, обраћа се команданту Санџачког одреда да се по саслушању из групе партизана издвоје и врате штабу Барац Владимир и Зиндовић Периша, јер је утврђено да су ова двојица били, силом приморани да учествују у партизанске редове а иначе су исправни јер имају браћу у четничким редовима, који су се до сада показали као највећи јунаци.“⁴⁴ Потпоручник командант батаљона Радуловић обавештава команданта Санџачког одреда да је „разоружао Мојковачку партизанску чету“⁴⁵ јачине 60 људи и упутио их са још 100 који су се предали за Шаховић под јаком стражом“. Много је примера када партизани напуштају своје редове и прилазе четницима са и без оружја. Срби су избегавали сукоб са Муслиманима јер нису могли у овом моменту водити рат на два фронта. Верска борба би била катастрофална по Србе у Санџаку. Партизани су инсистирали на борби између Срба и Муслимана да би свој положај, који је више него очајан, олакшали.

У Ужичком округу још увек је било хајдучије која је била под контролом власти. Забележен је случај вишегодишњег робијаша и одметника Богосава Симовића, родом из Дрежника, који је вршио пљачке и провалне крађе по селима у Срезу ужичком, у новембру месецу ликвидиран од стране Српске државне страже.

⁴⁰ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1028.

⁴¹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1087.

⁴² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1096.

⁴³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1059.

⁴⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1157.

⁴⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1168.

„Од 5. јануара 1942. године када је почело са радом Окружно начелство број ухапшених политичких криваца до краја године износио је 1.195. Од овога броја без пресуде Преких судова по одлукама надлежних полицијских власти упућено је 250 лица у концентрациони логор у Београд а по пресудама Прекога суда у Ужицу у исти логор упућено је 184 лица. Поред тога од стране Преког суда у Ужицу, после повлачења партизана из ових крајева крајем 1941. године, а у мешовитом колегијуму српских цивилних власти и представника немачке војне силе осуђено је на смрт и стрељано 82 лица“.⁴⁶ Од стране Преког суда у Ужицу било је, поред тога, на смрт осуђено 50 лица, која су упућена на издржавање казне у Београд. Укупно је одговарало пред Преким судом у Ужицу 408 лица. Од стране полицијских и војних власти пуштен је одређени број лица на слободу. Због криминалних радњи одговарало је пред редовним судовима 38 грађана због почињених тежих кривичних дела. Од тог броја осуђено је 24 лица, од којих је 20 осуђено на издржавање казне робије, где су и упућени, а четири лица су осуђена на казну смрти која је над њима извршена. По врстама кривичних дела, 12 лица је одговарало за извршење убиства а 26 због крађа извршених из користољубља. Све појаве и значајнија догађања из свакодневног живота и грађана округа битно су утицала на расположење становништва. Према извештају М. Кораћа, „после инвазије и слома комунизма у овом крају заведен је узоран рад и ред, захваљујући пробуђеној националној свести најширих народних слојева. Народ се искрено одао преданоме раду у духу програма Српске владе народнога спаса, сарађујући у свим правцима на обнови Србије“.⁴⁷ Према мишљењу Кораћа, тада није било појаве незадовољства, нарочито после нове административне поделе и формирања Окружног начелства које је ближе народу и локалним потребама. Окружни начелник, према чл. 8 Уредбе о административној подели земље, одговара за рад и безбедност у округу уз помоћ Српске државне страже која му помаже у извршавању његовог задатка.

ОПШТЕ ПРИЛИКЕ У САНЦАКУ 1942. ГОДИНЕ

Почетком фебруара 1942. године уследила је акција групе Ужичког одреда и Пожешког одреда српске оружане силе на чишћењу терена Новопазарског санцака од партизана која је дала повољне резултате. Како би успех био још већи и резултати бољи, било је потребно да се без застоја очисти од партизана и шира територија Новопазарског санцака све до линије десне обале реке Лима – Јадовника пл. Гилева. У циљу успостављања реда и мира, личне и имовинске безбедности мештана у освојеном делу Санцака и ради осигурања од будуће партизанске акције, председник Министарског савета армијски ђенерал Милан Недић је, 12. фебруара 1942. године, издао наређење у којем стоји:

⁴⁶ Војни архив, К-29, Д-55, Ф-2-7.

⁴⁷ Војни архив, К-29, Д-57-8, Ф-2.

1. „Да се заузети део Новопазарског Санцака до р. Лима пл. Јадовник-пл.Гиљева очисти од комуниста и комунистичко-разбојничких банди.

2. Да ово чишћење врше и заузету територију осигуравају под командом потпуковника Матића М. Момчила са штабом у Новој Вароши.

а) одреди Ужичке групе до линије: Прибојска Бања - р. Лим - Мали јадовник, закључно Козомор, искључно-Сухобор /1453/ закључно р. Увац.

Штаб одреда у Новој Вароши, са потребним снагама затворити правце код с.Бистрице, Пријепоља, манастира Милешево и село Милошев Дол, остале правце осматрати.

б) Јаворски и Ивањички четнички одред до линије: р. Увац - Сухобор /1453/, искључно - Козомор, закључно мали Јадовник - Јадовник пл. Гиљева - село Дуга Пољана, све закључно.

Штаб одреда у Сјеници, са потребним снагама затворити правце код с. караула, с. Требиње и с. Раждагиња, остале правце осматрати.

3. Да се Пожешки одред Српске оружане силе врати на одмор у село бела река и Пожегу.

4. Да се у свим ослобођеним варошима и селима одмах поставе општинске власти од поузданих и угледних мештана Срба.

Истовремено образовати варошке и сеоске страже јачине од 1 десетине до 1 вода са најмање три смене од поузданих мештана Срба и под командом бољих подофицира или млађих официра.

5. Предузети мере да се све постојеће сталне телеграфско-телефонске линије оправе, што пре успостави жична веза између Нове Вароши и Ужица и обезбеди сигурна веза, јављања и обавештавања између свих делова Ужичке групе одреда.

6. Комуникациони правац Нова Варош-Бела Река-Ужице. Осигурање комуникационог правца Ужичке групе одреда од Кокиног Брода до Ужица врши Пожешки одред Српске оружане силе.

7. Командант жандармерије хитно ће попунити оба одреда потребном количином муниције, одећом и обућом, која нарочито недостаје код Пожешког одреда СРПСКЕ ОРУЖАНЕ СИЛЕ.⁴⁸

У Сјеници је ситуација била доста компликована. Сматрало се да у Сјеничком срезу Муслимани имају око 3.000 пушака са доста аутоматског оруђа а Срби 1.000 пушака са 1 пушкомитраљезом. Муслиманске вође из Сјенице одржавале су везу са Косовском Митровицом и Новим Пазаром, одакле су могли рачунати на сигурну помоћ од 4.000 Шиптара. За разлику од Срба, Муслимани су били сложни. Располагање муницијом код Срба било је очајно док су је Муслимани добијали од Шип-

⁴⁸ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 791.

тара. Због овакве ситуације неки српски команданти сматрали су да је најбоље решење у овом моменту да се политички делује и обаве разговори са муслиманским представницима који су саботирали предлоге за састајање и вођење разговора. У Срезу сјеничком био је велики број муслиманских избеглица из Босне који су имали неприлика са Дангићевим четницима у Босни па су из тог разлога имали велики утицај на остале Муслимане. Сви су се бојали да не дође до одмазде. Муслимани у Сјеници су такође развили велику политичку акцију. Сви њихови погледи упрти су у Албанију, одакле су примали наоружање и муницију. Надали су се да Сјенички срез буде прикључен Албанији. Муслимани су нерадо гледали Немце и српске четнике. Нову Варош је посетио окружни начелник Манојло Кораћ са санитетским и бригадним генералом Ивковићем и немачким крајскомандантом из Ужица 30. марта 1942. године. Из Ужица су пошли у 9 часова пре подне и то правцем: Ужице–Љубиш–Кокин Брод–Нова Варош. Око 16 часова делегација је стигла на Кокин Брод и на левој обали Увца ју је сачекао пешадијски мајор Милош Глишић, командант Санџачких четничких одреда, са сарадницима, који је предао рапорт крајскоманданту, а затим је то учинио и командант Рогоић. (Под команду Санџачких одреда стајали су сви српски четнички одреди на десној обали реке Лим у захвату Нововарошког, Милешевског (Пријепоље) и Сјеничког среза и новопостављени начелник среза Десимир Рогоић и један вод војника из Пожешког четничког одреда. Ови одреди су састављени од домородаца, а били су постављени тако да својим распоредом истовремено могу водити борбу против партизана и штитити српски народ од муслиманског зулума). Дочек је био изванредан. Испред Нове Вароши делегацију је сачекао један мали одред коњаника-четника са поручником Миливојевићем који је извршио поздрав па је и овим крајскомандант био одушевљен и задовољан. Нова Варош била је искићена српским заставама, а биле су постављене и јединице Пожешког четничког одреда и јединице поручника Калајитовића на челу са музиком Пожешког четничког одреда. Поред њих били су представници власти и грађанство. Капетан 1. класе Вучко Игњатовић, командант Пожешког четничког одреда, представио је окупљеном грађанству Кораћа као представника Српске владе, и представника немачког Рајха крајскоманданта. После тога говорио је Кораћ о циљу доласка – да се упозна са приликама које владају у Новој Вароши и не само у Вароши већ у целој срезу, и да им се помогне колико је то у моћи Владе народног спаса. После говора Кораћа, који су поздравили и одобравали грађани, говорио је крајскомандант који је рекао да у Новој Европи и Србија мора васкрснути и постојати као што је васкрснуо и Исус Христ. Срби треба да буду сложни, Влади народног спаса верни и одани, а лојални према окупатору па ће све добро бити. У овој дочеку учествовало је више стотина лица оба пола, како Срби тако и Муслимани. Када је немачки официр поздравио српску заставу на којој је био крст, Муслимани су кришом говорили да им овде више нема опстанка. Већина Муслимана је била против Срба мада су нерадо приступали партизанима. У сваком случају, очекивали су веће повластице од њих. Неки од српских команданата су се, приликом обиласка четничких одреда у Пријепољу, састали са хоџом Пачарисом,

командантом муслиманског одреда из Хисарцика (манастир Милешево). Имао је одред од 100 људи са 5 пушкомитраљеза. Показивао се доста лојалан према Србима и често је штитио Србе. Сачувано је писмо које је мајор Милош Глишић, командант Санџачких одреда, 24. марта 1942. године упутио војводи Корди (Раде Кордић, командант Гиљевског четничког одреда-војвода), кога иначе није познавао, а у коме га моли да се престане са борбом против Муслимана и да гледа да на сваки начин одржи пријатељске везе. „Нити је време нити моменат и најзад на досадашњи живот Срба и муслимана у Санџаку да се води једна верска борба у којој би се међусобно истребљивали док над нашим главама још лебди опасност највећих безверника-комуниста.“⁴⁹ Кордић је одговорио Глишићу и послао писмо 3. априла у које је истакао да би радо прекинуо борбу са Муслиманима јер води са њима борбу читавих годину дана, али они сваког дана нападају и убијају четнике и да он, као четник и Србин, не може дозволити да страдају његови људи. Борба је наметнута од стране Муслимана и он мора да брани српске куће и српске главе са неколико пушака и неколико сељака које је организовао. Кордић је углавном деловао највише на територији Среза белопољског. У истом писму Кордић тражи од Глишића одређену количину соли, гаса, шећера као и других намирница. Посебно захтева да му се пошаље „1 пушкомитраљез, један баџач бомби са бомбама за исти, неколико тромблонских бомби, ручних бомби и пушчане муниције бар два сандука“.⁵⁰ Посебно је на јачању, зближавању и придобијању Пачариза радио капетан, командант Милешевског батаљона Кијановић, и командир чете из Страњана актив. жандармеријски наредник Богдан Богдановић, са којим је хоџа некада заједно био у жандармерији. Глишић саветује Кијановића да у борби против партизана одржава везу са Пачаризом, да са њиме да ради, и сарађује и на њега да се ослања. Дешавало се да највећи део Муслимана често лажно представља Италијанима чисто националне куће Срба као комунистичке, те је долазило до незаслужене одмазде. У овом се нарочито истицао хоџа Ровчанин који је имао одред у селу Коморан, западно од Бродарева. Муслимани су имали велики утицај на Италијане који су држали вароши у долини Лима: Прибој, Бистрицу, Пријепоље, Бродарево и Бијело Поље. Сјенички срез сматрали су својом окупационом зоном и из тог разлога упутили су у Сјеницу пет карабињера који су оличавали италијанску окупацију десне обале Лима. Положај српског народа у Сјеничком срезу био је прилично тежак, а додатно му је отежавао и сам раскол Срба. Мајор Милош Глишић упутио је једно писмо 26. марта 1942. године Мирку Јелићу, председнику Штаваљске општине, у којем га позива да дође код њега на састанак заједно са свештеником Селимиром Поповићем, а у циљу превазилажења неспоразума у даљем раду. Глишић је, по налогу надлежних из Београда, дошао у Санџак (Нову Варош) да обједини акцију свих четничких одреда и да, по потреби, пружи сваку могућу помоћ. Глишић се из Сјеничког среза састајао са потпоручником Шекуларцем и Слободаном Киковићем,

⁴⁹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 811.

⁵⁰ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 831.

наредником-командантом Сјеничког батаљона из Лопижа. Желећи да се упозна са правим стањем ствари у Сјеничком срезу, замолио је да у Нову Варош из Штаваља дође председник (војвода) Мирко Јелић и свештеник Селимир Поповић. Глишић је, на основу обављених разговора, пре свега са Поповићем, дошао до закључка да у Штаваљској општини постоји једна група, доста јака, најалост поцепана. По обављеном разговору, свештеник Поповић вратио се у Штаваљ, где је организовао и одржао збор 7. априла 1942. године. У писму упућеном мајору Глишићу (8. априла) обавештава га да ће Штаваљска чета остати компактна и да никако неће да се искључује из Санцака и припадне одредима војводе Косте Пећанца, већ жели да буде у саставу одреда који су под командом Глишића. Из тог разлога купљена је застава и створен штаб са седиштем у школи. Купљену српску заставу освештао је свештеник Поповић на Васкрс, пред великим сабором на којем је Поповић одржао говор о значају четничке организације српске оружане силе и о потреби апсолутне слоге Срба. Одржани говор наишао је на опште симпатије људи из Штаваљске чете и симпатије осталих чета одреда. На народни збор код школе у Штаваљу, који је одржан 7. априла, дошло је 400–500 људи из свих чета сем из Брњичке, јер нису смели да дођу због Машанових четника чији се штаб налазио у Брњици. Људи из те чете су, сем неколико њих, били за јединство са четама Штаваљског одреда а против остајања уз војводу Машана Ђуровића и ступање под Глишићеву команду. На збору је Свештеник Поповић прочитао писмо команданта Глишића упућено народу овога краја. У продуженом говору Поповић није инсистирао на одлуци да ли да се приђе Машану или Глишићу, него је сматрао да народ сам треба да одлучи. Но, без обзира са киме ће се ићи, потребно је било испунити неке предуслове. Најбитнији предуслов био је спречавање разорног рада комуниста-партизана и њихове продаје оружја Муслиманима. На крају говора, Поповић се обратио присутнима за одређење: да ли ићи уз војводу Машана, односно Косту Пећанца, или да, као један од санчачких одреда, будемо под командом М. Глишића, односно у саставу Српске оружане силе. Готово сви присутни изјаснили су се да иду са одредима Санцака, под Глишићеву команду. На истом збору поставило се питање избора команданта. Народ се једнодушно изјаснио да хоће команданта из своје средине и да странца неће за команданта, а морало се водити рачуна о народној вољи. Народ поготово неће капетана 2. класе Мирка Томашевића, команданта Голијско-сјеничког четничког одреда. Жеља је народа да командант из овог краја буде под командом Глишића. Народна воља је била да се за команданта изабере свештеник Поповић јер он сматра да треба да слуша, а не заповеда. Народ је условио: или ће Поповић бити командант или ће се одред растурилити. Зато се Поповић, и поред одбијања, прихватио дужности и покорио народној вољи. Поповић информисе Глишића да постоји могућност да буде нападнут од Машанових четника уз помоћ Немаца, па је из тог разлога потребно да Глишић пошаље какав акт-декрет да је одред Српске оружане силе и зато тражи да му пошаље око 400 објава за борце Штаваљског одреда, као и штампил и печат одреда и најнужнијег канцеларијског материјала. Разлог неслоге лежи у појављивању војвода и вођа који желе да се истакну како би себи створили

политички капитал. У писму упућеном 30. априла мајору Глишићу, поп Селимир Поповић указује да су главни фактори у Штаваљској општини Мирко Јелић, Милан Сredoјевић и Томашевић и да они настоје свим силама да дође до расцепа и онемогућавања рада. Истовремено, указује да је потребно предузети озбиљне мере против месних партизана, који не само да не мирују, него најозбиљније раде и агитују, јер протурају вест код народа да надире 30.000 партизана. Ове партизане свакако би требало похватати и уклонити из места. Међу њима су: „Стеван, Рафа, Богдан, Светислав, Драгиша и Миодраг Радуловић, Тодор, Вукман, Мирко, Милорад Каличани и Милан Грбовић сви из Штавља као и Јеврема Кањевца из Ступа“.⁵¹ Има их још неколико али би ове требало склонити јер би остали остали без вођа и агитатора. Глишић није могао послати своје људе за хватање партизана у Штављу, јер су били тренутно заузети због паљења кућа на Златару коју су извршили партизани. Италијани су на српске трупе нерадо гледали јер су се бојали утицаја на Санџак а преко њега на Црну Гору. Нису дозвољавали четницима прелаз на леву обалу Лима. Чак нису дозвољавали формирање четничких организација на десној обали Лима. Партизане нису волели али су их слабо гонили. Према Црној Гори водили су посебну политику ради што јачег одвајања од Србије и зато су нерадо гледали на сваку четничку акцију у правцу Црне Горе. Примали су и помагали националне одреде у борби против партизана али су желели да се Црна Гора одрекне Србије и постане независна краљевина, с тим што ће им краља наћи они. Народ у Црној Гори, иако је против партизана и комуниста, није расположен за одвајање од Србије. Иначе, покрет против партизана у Црној Гори узимао је све већег маха. На челу овог покрета био је пуковник Бајо Станишић и бивши бан зетске бановине ђенерал Ђукановић. У ово време Павле Ђуришић је успео да у Албанији набави „100 пушкомитраљеза, 2000 пушака, 40 митраљеза, 20 баџача мина и 2 топа“⁵² да би покренуо борбу против партизана у Црној Гори. Снаге којима је располагао почетком марта 1942. године нису му биле довољне за потпуно уништење, с обзиром на њихову бројност и наоружање. Зато се обраћао српским четничким командантима за помоћ у обрачуну са партизанима, посебно у Срезу бјелопољском и пљеваљском јер је у тим срезовима стање било критично, пошто су се сви партизани околних срезова, као и они избегли из Србије, концентрисали између Пљеваља и Бијелог Поља, нарочито око Шаховића и Коврена.

Мајор Глишић, задужен за деловање и организацију покрета у Санџаку, успоставио је комуникацију са капетаном Павлом Ђуришићем. Он се налазио око Колашина и достављао му је тачне и поуздане податке о политичкој ситуацији у Црној Гори. Према његовом мишљењу, у Црној Гори постојале су три струје:

1. Национална група – присталице јединства Србије и Црне Горе под окупацијом. Ова струја је најјача и броји 95% становништва. Виђенији представници

⁵¹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 885.

⁵² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 793.

ове струје су: Филип Цемовић, адвокат из Берана; Милутин Јелић, директор гимназије из Подгорице и бивши народни посланик; Велимир Јојић, директор гимназије у Пећи, живи у Беранама, бивши народни посланик; Новица Поповић, бивши народни посланик из Плава. Од официра из ове групе посебно су се истакли за борбу против комуниста: пуковник Бајо Станишић, пуковник Љубо Полескић, који је радио око Шавника али се није знало где се налази, ђенералштабни мајор Ђорђе Лашић, пешадијски капетан 1. класе Ђуришић Павле и капетан Кујовић. Они су предводили највећи део наоружаног црногорског народа и исказали највеће успехе у борби против комуниста. Ова група је деловала на простору Бијело Поље–Колашин–Лијева Река–Беране. Око Подгорице деловао је одред Шћепана Лазовића који је водио Куче, а око Колашина деловали су, поред напред поменутих, и Јово и Светозар Лазаревић.

2. Сепаратисти, познати под именом „зеленаши“, чије су вође Јово Поповић и Секула Дрљевић, готово да нису успели у својој мисији јер су имали јако мало присталица. Најјачи представник био је адвокат Вучинић из Подгорице, Новица Радовић, адвокат из Подгорице, и ђенерал Кика Поповић који је отпочео и војну акцију за остварење идеје зеленаша али је пропао и тражио је сарадњу са пуковником Бајом Станишићем. После неуспелог покушаја зеленаша да дођу на власт, Дрљевић је интерниран у Италију, а самим тим је и покрет зеленаша пропао.

3. Трећу струју чинили су комунисти на челу са: Милованом Ђиласом из Београда; Голубовић Радоњом, адвокатом из Берана; Куч Миланом, несвршеним средњошколцем из Берана; актив. пешадијским капетаном 1. класе Јовановић Арсом, командантом пролетерске бригаде и начелником штаба Врховне команде партизана Југославије; Цемовић Вуксаном, адвокатом из Берана; Јовановић Блажом, адвокатом из Београда; др Недељковићем, проф. универзитета у Скопљу; Мошом Пијадом; Животићем, познатим из времена комунистичке владавине у Ужицу; Бурцовићем, студентом из Белопољског среза. Партизани су држали Шавнички срез (Шавник, Жабљак) преко кога су хватали везу на простору Фоче, Чајничка, Горажда и делу Колашинског среза. Поред овога, држали су Црмницу, а мањи делови налазили су се у Подгоричком и Цетињском срезу. Тачно је да су комунисти успели да, исто као и у Србији, придобију знатан број присталица за борбу против окупатора и да су, у лето 1941. године, овладали Црном Гором. Међутим, када се обелоданило да се иза борбе против окупатора крије пролетерска револуција, народ је масовно напустио партизане и вратио се кући. Према непровереним подацима, јачина ове групе износила је око 4.000 људи, а најјача бригада је била бригада капетана Арса Јовановића која је узела учешће у борби у Србији. Од јануара месеца 1942. године, у Црној Гори отпочела је борба између националиста и партизана. Прво су отпочели Васојевићи (Срез берански и андијевачки). Команда над војском поверена је капетану 1. класе Павлу Ђуришићу и мајору Ђорђу Лашићу, који

је лежао рањен у болници у Берану. Они су успели да угуше сваки отпор домаћих партизана, сем њих око 200 који су успели да побегну, а затим да заузму Срез бјелопољски до Лима и да се даље пребаце на леву обалу Лима да заузму положаје изнад Бјелог Поља, где су се водиле борбе у априлу и почетком маја. Успели су да очисте од партизана Срез колашински, сем општине Пољске. Слаба исхрана и слабо наоружање знатно су отежавали операције. Војску под оружјем нису могли стално држати већ су водили само онолико колико људи могу од својих кућа понети у торби, а затим су их морали пустити кући да се поново снабдеју храном. За то време, партизани се поврате, заузму одређена насеља и свирепо казне породице свих оних који су пришли четницима, а имовину им опљачкају. Крајем априла и почетком маја вршене су припреме партизана за напад на трупе Лашића и Ђуришића, у правцу Васојевића преко Колашина и преко Бјелог Поља. Све оне борбене јединице којима су партизани оперисали на муслиманско насеље Борач пребачене су сада на фронт, појачане батаљонима из Шавничког среза, а извесним снагама и из Никшићког и Гатачког среза. Укупна снага на овом фронту је око 10.000 наоружаних људи. Било је питање да ли ће трупе Лашића и Ђуришића моћи да се одрже без помоћи.

Ђенерал Блажо Ђукановић и пуковник Бајо Станишић водили су борбе у Бјелопавлићима и око Даниловграда. Међутим, њихове снаге су слабе. Успели су до почетка маја да очисте само долину Зете и изађу до манастира Острога. На Богетићима се налазила италијанска посада која је осигуравала пут до Никшића.

У области Цуца, акцију против партизана водио је Крсто Поповић, бивши црногорски командир. Кретао се из правца Цуца ка Чеву и Његушима. Његова акција не може се узети као акција већег обима и значаја. Народ се налазио под страховитим терором. Увек несигуран и у страху за свој живот, живот своје породице и имовину. Око 80% народа очекивало је спас у уништењу партизана али је јако развијеном шпијунажом, преким мерама и концентрацијом трупа са стране, у немогућности да ма шта предузме. Народ је био окружен непријатељима споља и изнутра, одвојен од осталих српских делова, остављен самом себи. Ни са које стране није видео интересовање за њих, а камоли пружање помоћи. Партизани су нарочито истицали да су Црногорци Србијанцима браћа онда када им требају, да је неинтересовање за Црну Гору у доба када је непријатељ у њој (себе не рачунају за непријатеља) најјачи доказ да смо ми два народа и да нисмо браћа. Италијани су помагали ту тезу. Али без обзира на то, народ је упирао свој поглед у Србију од које је очекивао спас. Народ је увек веровао да смо сви Срби и да смо браћа. Истакнути српски националисти и команданти сматрали су да би националном покрету у Црној Гори требало пружити помоћ у људству, оружју, храни и мунисији. Крах и пораз националиста, посебно у Васојевићима и Колашину, знатно би ојачао и повећао партизанске редове, дао им могућност стварања већих резерви хране и везе са Муслиманима, те би у том случају Србији запретила директна опасност. Са локалног гледишта помоћ би требало што пре послати, јер је много корисније

помоћи борбу ван граница Србије него је примити у Србију сами. У првом случају, четници би имали неколико хиљада бораца пред собом и са четницима, док би у другом случају можда ти исти људи могли бити против легалних четника. Посебно би требало упутити помоћ Колашину и Васојевићима јер тамо ситуација може бити врло критична. Из тог разлога мајор Глишић је, почетком маја, упутио једног официра капетана 2. класе Бојовић Николу код команданта дивизије у Беране, са задатком да закључи детаље четничке акције преко Лима које би предузели у правцу Шаховића на сједињење са црногорским снагама, уколико би Италијани дозволили прелаз Лима. Командир чете четничког одреда Јадовника Богдан Богдановић, упутио је писмо 3. маја мајору Глишићу у којем га обавештава да је капетан П. Ђуришић 1. маја упутио писмо и моли да се најхитније пошаље најбољих 250 четника за припрему акције за напад на партизане на левој обали Лима која ће почети 5. маја у правцу Бијов Гроб и Слатине. За српске четнике не би постојала велика опасност јер би се они нашли у заседама а не у нападима, јер ће црногорски четници вршити напад од Шеховића, Павиног Поља, Коврена према Каменој Гори, а затим ће се састати српски и црногорски четници и, по наређењу Ђуришића, вршити напад у правцу Јабукe и даље. Прелаз четника са леве стране Лима код италијанске команде био је осигуран. Свим четницима упућеним у помоћ Ђуришићу скренута је пажња да, уколико би били упитани, кажу да су родом Санџаклије, никако из Србије јер су Италијани пратили одакле је ко и нерадо су гледали на четнике из Србије. Богдановић инсистира код Глишића да у помоћ Ђуришићу упути поручника Вука Калајитовића и са њиме 3–4 официра. Било би добро да и капетан Никола Кијановић и Ђоковић са неколико четника узму учешће у акцији. Богдановић, између осталог, пише Глишићу: „Молим да се од овог не одустаје ни по цену живота, јер би цео план припремљен против комуниста пропао, а друго и сами ми који се налазимо на десној страни Лима били на огромну штету.“⁵³ По наређењу М. Глишића и В. Игњатовића, за покрет су били спремни Санџачки и Милешевски одред као и батаљон смрти. Калајитовићу је било наређено да не креће (како је било наређено) али је зато Киковић био спреман да крене са 100 људи. До 9. маја, 200 наоружаних људи требало је да буде спремно у Сељачници где ће ставити под команду капетана Н. Кијановића. У својим казним експедицијама Италијани су уништавали комунисте и оне који су им пружали уточиште. Ово је нарочито карактеристично у источном делу Црне Горе и Санџаку, где су нечасну улогу одиграли Муслимани. Нису скривали притајену мржњу показујући прстом на чисто националне српске куће, које су, ни криве ни дужне, страдале. Отуда је питање комуниста уско везано са питањем Муслимана које народ није подносио као и комунисте. Услед ових сурових експедиција, терора комуниста и освете Муслимана, чисто национални део народа најрадије би хтео да се обрачуна истовремено и са комунистима и са Муслиманима. Зато је било са Муслиманима тешко остварити неку искрену сарадњу.

⁵³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 906.

Код српских четничких команданата постојало је мишљење да је потребно помоћи покрету у Црној Гори али да је, пре тога, потребно решити питање Санџака. Из тог разлога потребно је у Новој Вароши и Сјеници створити базу из које би се одреди снабдевали за акцију чишћења Санџака.

И код четника у Санџаку владала је велика оскудица у храни и наоружању. Од председника српске владе, мајор Глишић, 30. марта 1942. године, добио је извештај да је за потребе санџачких одреда послата пошиљка из Београда и то:

„Пшенице 10.000 кг. 10.000 кукуруза, 10.000 кг. кукурузног брашна, као да је из Раче Крагујевачке послато 10.000 кг. кукуруза“.⁵⁴

За помоћ у оружју мајор Глишић се, 30. марта, обратио потпуковнику Милану Калабићу, окружном начелнику Крагујевачког округа. У писму, између осталог, стоји: „Помозите господине потпуковниче, помогните док још има времена. Не дозволите да нас живаљ у Санџаку доживи оно што се догодило у Босни. Пошаљите нам бар нешто муниције и то нарочито Манлихерове. Ако имате тромблонских бомби, молим шаљите јер ми тромблони у овим брдима и гудурама замењује митраљез. Ја сам слободан да вам се са свим овим молбама обратим као човеку који разуме тежак положај у коме се налазимо овде у непосредној и блиском додиру са комунистима на левој обали Лима. Помозите чим год можете нарочито у наоружању“.⁵⁵

Средином априла, у Каменој Гори налазило се око 100 партизана који су се кретали групно а повремено и у деловима од 20 до 30. Они су дошли са простора Бучевске општине (на путу Пљевља–Рудо), село Голеша у Срезу прибојском. Ова група кретала се од Камене Горе, па преко Јабукe, Бабина, у Таоце, на село Врбово и у Голешима.

У погледу распореда четничких снага на левој обали Лима ситуација је следећа: Први батаљон Милешевског одреда налазио се делом у Милешеву (један и по вода), пола вода (десет људи) у селу Расно, а два вода у селу Косатици. Укупна јачина је нешто преко 70 пушака разног калибра без иједног аутоматског оружја. Други батаљон Милешевског одреда налазио се у Ивању (штаб са једном четом, 50 људи), а друга чета је у селу Гробницама јачине око 60 људи. Ни у овом батаљону није било ни једног аутоматског оружја. Пушке су биле разног калибра али претежно маузер М.24. У погледу муниције одред је стајао јако лоше и било је потребно да се свакој од ових 4 чета достави по 600 комада метака који би послужили као резерва. У 2. батаљону овог одреда планирана је и 3. чета са седиштем у Лучицама. Она би била стална веза између 1. и 2. чете тога батаљона, а осим тога, и цела обала Лима, од Пријепоља до Бродарева, била би блокирана и штитила прелаз партизана преко Лима.

Једна група (100 партизана) прешла је 6. априла реку Лим и стигла до села Јелача. Мајор Глишић издао је наређење командиру Кратовске чете да тајно извиди јачину и

⁵⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 820.

⁵⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 823/а.

место партизана као и њихово наоружање како би ова команда могла предузети потребне мере за потпуно опкољавање партизана. Исто тако, о појави партизана извештени су четници у Прибојској Бањи и италијанске власти у Бистрици и Прибоју.

Мајор Глишић је, 8. априла, упутио писмо армијском ђенералу Милану Недићу, председнику Српске владе народног спаса, о приликама у Санцаку, у којем га, између осталог, информише о одржавању везе са италијанском командом у Бистрици, Прибоју и Пријепољу и покушају да од њих добије нешто муниције и наоружања. Сем обећања, Италијани нису ништа дали али се нада да ће дати јер им је обезбедио одређене намирнице за исхрану у којима оскудевају, а заузврат ће добити оружје и муницију.

У Пријепољу је командант дивизије ђенерал Експозито, иначе одличан пријатељ блиског рођака Милоша Глишића, Драгише Глишића, бившег конзула у Задру. Италијански командант је чуо да се Глишић налази у Новој Вароши па се распитивао да ли је близак сродник конзулов. Глишић намерава да оде у Пљевља а одатле у Беране како би се састао са мајором Лашићем који је лежао рањен у болници у Беранама. Са капетаном Вучковићем обишао је четничку посаду у манастиру Милешево. Том приликом учињена је и званична посета италијанском команданту пука у Пријепољу. Из тог сусрета могло се видети да Италијани нерадо гледају на трупе из Србије и нису дозвољавали прелазак у Милешевски срез. Отуда су и део Пожешког одреда у манастиру представили као људе из Санцака и измешали их са посадом из ових крајева. Глишић информише Недића да је сеоски народ уз њих, али су у вароши резервисани и да се полако придобијају. Био је од великог значаја долазак намирница из Србије. Примера ради, килограм соли на левој обали Лима је био од 90 до 100 динара, а некад и 120 динара, док је у Србији био од 8 до 9 динара. Килограм шећера кошта у Пријепољу од 300 до 400 динара, а у Србији од 25 до 26 динара. Нешто боље стање је у Сјеничком срезу. За новац се не може купити ништа али за шећер, со и жито може све. За Црногорце са којима Глишић сарађује било је потребно обезбедити три вагона кукуруза јер предстоји страшна глад. Помоћ би могла користити српској ствари више него оружје јер партизани у беди налазе терен за придобијање народа. Имајући у виду укупну ситуацију у Санцаку, Глишић исказује потребе и предлаже Недићу:

1. „Муниције што више и што пре, сви је траже од мене а немам је ни сам.
2. Пушака и аутоматског оруђа.
3. Пропагандног материјала
4. Официра из ових крајева.
5. Обуће и одела.
6. Још један теретни ауто јер је дотур тежак са једним аутом.
7. Убрзати дипломатску акцију за Сјеницу јер би имали бољу везу са Црногорцима.“⁵⁶

⁵⁶ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 848.

Четници су се налазили у јако незгодном положају, између Муслимана Сјеничког среза и партизана на левој обали реке Лима. Пушке у рукама Срба Сјеничког среза парализоване су и нису се могле одвојити за борбу против партизана због неизвесног става Муслимана.

Средином априла, ситуација у Санцаку је следећа: из нововарошког среза отишло је са партизанима 265 лица, сродници истих, више из родбинских веза него што симпатишу партизане. Срез је био потпуно у рукама националиста.

У Сјеници су стационирана три италијанска карабињера који су оличавали италијанску окупацију среза. Довели су их Муслимани, пошто су четници ушли у Нову Варош. У свакој општини постојала је милиција, коју су Италијани плаћали по 2.400 динара на војника. Срезом је управљао Управни одбор састављен од Муслимана и Срба али је већи утицај ових првих. Однос између Муслимана и Срба био је подношљив али су се често догађала насиља над Србима. Заоштреност је била велика. Команда Санџачких четничких одреда чинила је све да се односи поправе. Команда је скоро свакодневно примала жалбе Срба о терору који се над њима вршио од стране Муслимана и команда је интервенисала код Управног одбора. Обе стране су се наоружавале. За Муслимане је важио закон да пушку мораш набавити макар продао и све имање. Оружје и муницију добијали су од Шиптара из Албаније и Новог Пазара. Било је договорено да се састану Управни одбор из Сјенице и Команда четника у Новој Вароши али до састанка није дошло јер су га Муслимани саботирали, вероватно из следећег разлога: у Косовској Митровици вођа Шиптара Џафер Дева, ожењен Немцом, успео је да наоружа неколико хиљада Шиптара. Дева је био главни посредник за везу са Немцима од којих је добијао оружје и муницију. Поред Деве, у Митровици је и Ферат Драга, који је одржавао везу са Омером Чигићем у Сјеници. У Новом Пазару је начелник среза Ахмет Дацу који је одржавао везу са члановима Управног одбора из Сјенице Хасаном Звидићем. Муслимани и Шиптари из Косовске Митровице и Новог Пазара нису дозвољавали да у Сјеницу уђу четничке јединице и увек су спремни да у Сјеницу пошаљу неколико хиљада људи. Отуда и Хасан Звиздић, наклоњен Србима, није имао слободне руке. Муслимани су настојали свим силама да овај срез припоје Албанији или да припадне Косовској области. Највећи проблем четницима у овом срезу задавала је Барска општина, североисточно од Бијелог Поља, на десној обали Лима. У овој општини наоружане српске снаге водио је Раде Корда који је био у сталним борбама са Муслиманима. Иако је добијао савете да прекине са сукобима, то није могао јер је био стално нападан од стране Муслимана. Глишић је претпостављао да се у редовима код Корде налази одређени број партизана које је примао за борбу против Муслимана и зато му је Глишић ускратио помоћ у муницији.

Шеф кабинета председника Министарског савета пуковник М. Масаловић, 21. априла, упутио је писмо команданту Санџачких четничких одреда М. Глишићу писмо у име М. Недића који инсистира:

1. „Да се настави свим силама да се Срби и Муслимани свуда споразумевају и што више иступају као једна целина-заједница, јер то захтева садашња ситуација.
2. Не форсирати улаз у Сјеницу. Имати стрпљења. Ово ће се питање решити дипломатским путем, који је за сада најсигурнији и без последица по општу ствар. Арнауте не дирати и ничим не изазивати. Стрпљење и такт, које су Ваше одлике морате пренети и на Ваше подчињене.
3. Раду Корду не помагати. Утицати на њега да се смири и да побољша односе са муслиманима. Објаснити му да је то сада највиши интерес Српства.
4. Лим не прелазити. Италијанима се приказати као лојалан и стварни сарадник.
5. Спречити свим средствима и упливом могуће сукобе између Срба и муслимана.
6. Ваша настојања за почетак рада школа добра су.
7. Од капетана војводе Машана Ђуровића тражите 1 или 2 радио станице.
8. Питање Санцака, у ужем и ширем смислу, предмет је дипломатског расправљања. Тим путем у изгледу су најповољније користи за нас.
9. У погледу везе са акцијом и људима у Црној Гори, свим Вама својственим особинама подржавајте везу и ово расположење за идеју Српства и његове целокупности.“⁵⁷

У Милешевском срезу (Пријепоље), на десној обали Лима, у селу Хисарцик налазио се наоружан муслимански одред (милиције) хоће Сулејмана Пачариза. Одред је бројао око 100 људи и 5 пушкомитраљеза. У срезу је радио активни ваздухопловни капетан 1. класе Кијановић Никола. Био је успео да од Италијана добије дозволу да четничку организацију спроведе и на левој обали, али су му ови, касније, свакако под утицајем Муслимана, то забранили. Штавише, забранили су му и бављење у Пријепољу, те се налази у манастиру Милешеви.

У Бијелопољском срезу, партизани и Муслимани претили су да униште Србе. У овом крају покрет је организовао капетан Павле Ђуришић који је тражио сарадњу са српским четницима али Италијани нису дозвољавали прелазак српских четника преко Лима. Општи је утисак да је претила велика опасност од партизана и у тим околностима односи између Срба и Муслимана су били подношљиви. Утисак је да се обе стране спремају на све.

Партизани су се налазили у скоро свим селима на левој обали Лима а нарочито на простору Пљевља–Пријепоље–Прибој–Рудо–Пљевља. Нападали су из заседа Италијане на путевима. Италијани су били немоћни да сами униште партизана. Њихове акције се свде на нападе из њихових утврђених вароши. Партизани се повуку испред Италијана, па чим се они врате, опет долазе у места где су били. Италијани докле стигну, обично су куповали намирнице за исхрану, палили куће и водили становништво у затвор. Муслимани су учествовали у свим акцијама и притом

⁵⁷ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1376.

указивали на исправне грађане српске националности; Италијани су одводили невинне Србе, које затим често стрељају. Ово су били чести случајеви који су утицали на погоршавање односа између Срба и Муслимана. Неоспорно је да су Италијани фаворизовали Муслимане у толикој мери да су Срби потпуно потиснути у позадину и трпели под теретом Муслимана и партизана. Италијани су нерадо нападали српске четнике због утицаја на Србе у њиховој окупационој зони. Организовање четника у Нововарошком срезу је било завршено и делом у Милешевском срезу на десној обали Лима. У Сјеничком срезу општине, источно од линије Увац–Сјеница, организацију је преузео пешадијски капетан 2. класе Томашевић Мирко, кога је Коста Пећанац раније поставио за „војводу“, а Машан Ђуровић је упућен у Сјенички срез да изврши организовање четника. Организовање се врши прво у Штаваљској општини због неслоге која је проистицала из личних интереса. Општине које су биле западно од наведене линије организоване су.

На левој обали Лима, партизанске снаге су биле у акцији ноћу између 23. и 24. априла и том приликом су запалили у село Велика Жупа, једну турску и три српске куће припадника милиције која је од скоро била организована у Жупи. Као одмазду за то, милиционери из Жупе (Муслимани) запалили су три српске куће оних који су отишли у партизана. У овом периоду партизани су се припремали за прелазак Лима. Кад је вода опала, пређу код Ивања и нападно четнике. Капетан Никола Кијановић предузео је све да се прелаз партизанима онемогући, а задатак је поверио чети из Ивања која је свакога дана била на ногама, била најоптерећенија јер јој је претила највећа опасност. Чета је имала врло мало муниције, по 10 метака на пушку, а тиме се није могла водити борба. Муниција је била потребнија него хлеб. Зато је Глишић интервенисао и за чету је набавио и послао 500 метака.

По пријему извештаја од 24. априла, мајор М. Глишић шаље писмо 25. априла Богдану Богдановићу, командиру чете четничког одреда Јадовника, у којем му даје упутства за даљи рад. Са Италијанима треба и даље живети у добрим односима и старати се на све могуће начине да им се докаже да Муслимани из своје мржње према Србима одржавају везу са партизанима, те да се италијанска војска на њих не сме ослонити. Бродарево се не сме испустити, напротив, у Бродарево треба довести још више снага како би узели учешће у борби на левој обали Лима. Саветује Богдану да пође код италијанског команданта у Пријепоље како би изнео ситуацију и нарочито укаже на везу Муслимана и партизана. Са капетаном Павлом Ђуришићем одржавати везу јер ће он ускоро ослободити Шаховиће и избити у висини Бродарева. Са Пачарисом потребно је и даље одржавати пријатељске односе али треба имати податке о снагама којима он располаже, односно колико има наоружаних људи.

Председник Министарског савета ђенерал Недић 7. маја упутио је писмо М. Глишићу у коме стоји:

„Никакве преговоре не водите са Италијанима у погледу акције. Никакве операције не смеете предузимати, јер би то шкодило општој ствари. У преговорима

смо. Браћи Црногорцима за сада никаква помоћ не може се дати док год не решимо питање Сјенице и питање Црне Горе. На леву обалу Лима не идите са трупима.”⁵⁸

Мајор Глишић 9. маја обавестио је Павла Ђуришића да ће неке трупе, њих 700–800, бити груписане око Сељачнице, Коловрата и манастира Милешеве. Планира да крене у напад 10. маја, а правац дејства је: Пријепоље – Јабучка – Камена Гора.

Раде Кордић, командант Гиљевског четничког одреда, 12. маја написао је писмо мајору Глишићу о нападу Муслимана, и поред тог што је избегавао сукобе са њима по инструкцијама Глишића. Готово да није било дана а да Муслимани нису нападали. Четника Тансија Ровчанина из села Зонска напали су и ранили 9. маја. Истога дана напали су село Врбницу и тада је рањен четник Вук Конатар из села Височке. У ноћи између 9. и 10. маја Муслимани су напали село Крајиновиће и запалили кућу четника Радомира Кривчевића. На исто село извршен је напад на Ђурђевдан и сељацима је опљачкана стока. За овакве поступке Муслимана упућена је жалба Хасану Звиздићу који се није обзирао на овакве изгреде. Из тог разлога Кордић је затражио помоћ у аутоматском оружју и муницији од мајора Глишића јер се у овоме оскудевало.

Мајор Глишић се, 13. маја, из Бијелог Поља, обратио писмом генералу Милану Недићу у којему подноси извештај о преласку трупа на леву обалу Лима. Капетан П. Ђуришић је 6. маја предузео офанзиву од Колашина ка Мојковцу са обе стране Еаре са циљем да се заузме Мојковац и ослободи Санџак између Лима и Таре. Тражио је садејство српских снага и за њих код Италијана издејствовао прелаз Лима. Глишић и капетан В. Игњатовић одлазе код команданта дивизије генерала Експозита који се сагласио са прелазом преко Лима. Трупе су пребачене 9. маја и концентрисане око Пријепоља у циљу дејства правцем Јабучка – Камена Гора – Шаховићи. Делегат капетана Ђуришића изјавио је да, услед неуспеха црногорских трупа, трупе из Србије треба одмах да крену у Бијело Поље. Делегат је довео италијанску аутоколону која је имала задатак да пребаци трупе. Ово пребацивање захтевали су и Италијани. Према изјави делегата, капетан Ђуришић је заузео Мојковац и продужио надирање према Шаховићу, али је тада партизанима стигла помоћ пролетерске бригаде која је успела да разбије Ђуришићеве трупе, поново заузме Мојковац и продужи надирање ка Колашину који је озбиљно угрожен. Из овог разлога мајор Глишић је одлучио да део Пожешког одреда са Санџачким одредом пребаци до Бијелог Поља. Пребацивање је извршено до 11. маја. Пребачено је 800 наоружаних људи и концентрисано северно и јужно од Бијелог Поља, у селима Недакуси, Ракоња и Крушево. У селу Сељане, на путу Пријепоље–Пљевља, остала је једна колона за касније дејство ка Каменој Гори. Долазак трупа из Србије народ је примио са неописивим одушевљењем, радошћу и надом да ће се једном ослободити комунистичке немани. „Све што је српски дисало, изашло је и поздравило наше

⁵⁸ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1380.

трупe, често плачући од радости и крстећи се пред Српском заставом која се вила из сваког аутомобила⁵⁹. Муслимани су били јако узбуђени и нису крили своје негодовање због одласка јединица из Србије. Одмах су почеле интриге код италијанске команде, али нису успеле. Италијански командант пуковник Алберто Бараси лепо је примио официре штаба одреда и са свима разговарао српски. Био је италијански војни аташе у Београду 1930. године. Обећао је да ће учинити све што је потребно за предстојећу акцију. Ђуришић се није састајао са италијанским официрима из разлога што је учествовао у устанку на Италијане и заузео Беране, а друго што црногорски народ нерадо гледа на сарадњу са окупатором. Посао одржавања везе са италијанском командом вршили су грађани. Ђуришић је био све време у контакту са Глишићем којег је уверио да је потпуно окренут српству и да је покренуо цело племе Васојевића који су били за уједињење са Србијом.

Командант Санџачких одреда мајор М. Глишић упутио је писмо, 17. маја, капетану М. Марковићу у којем га обавештава да су партизани напали Колашин 16. маја у 3 сата. Напад је вршен из три правца: једна колона преко Кључа и реке Мушовића, друга колона преко Штитарице и Маркова брда и трећа колона преко Сињајевине. Напад Партизана је било јачине око 3.000 људи. Били су разбијени и бежали су у нареду у правцу Мојковца, а Ђуришић их је гонио у стопу. У овој борби „на страни партизана било је 82 мртва, око 100 рањених, 12 заробљених који су одмах стрељани. На страни четника било је 7 мртвих и 8 рањених.“⁶⁰ Четничка колона која се кретала у правцу Камене Горе заузела ју је али се морала, услед јаког притиска партизана, повући у Беране. Према извештајима, партизани су се, повлачећи се, од Колашина прешли мост код Мојковца и напали берански одред Радосава Јоксимићића. Резултат борбе није познат. Делови штабне дивизије из Пљеваља напредовали су ка Јабуци и Матаругама. Капетан Ључић је груписао одред на линији Лиса–Орловача. У селу Грубешићи држао је једно одељење за везу са Калајитовићем ради осматрања правца за Павино Поље. Калајитовић је издвојио 100 и упутио их је на гробен Плавше Горе јужно од Орловаче, у висини села Равна Гора, са задатком да се може употребити у правцу Орловаче, Лисе и Павиног Поља према потреби.

Генерал Недић био је мишљења да се Лим не прелази трупaма, јер га је Немачка врховна команда обавестила да не дозвољава акцију иначе ће следити тешке последице. Павле Ђуришић упутио је депешу Глишићу да не слуша наређење генерала Недића јер би ситуација била врло критична и могла би имати катастрофалне последице за цео покрет. Међутим, Глишић је одговорио генералу шта би значило повлачење трупа: „Морал Црногорских трупа, који је после нашег доласка дошао на завидну висину потпуно би опао. Црногорске трупе свакако би претрпеле пораз и да би комунисти успели да потпуно овладају Санџаком и Црном Гором. Од Бијелог Поља вероватно је да би комунисти успели да пресеку Италијанима пут: Бијело Поље–Беране, ухвате везу са муслиманским масама у Пештеру и даље у Метохији и створе

⁵⁹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 916.

⁶⁰ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 954.

веома јак фронт на југу који је би нам могао задати огромне бриге. Италијани би на нападе комуниста одговорили репресалијама у којима би опет страдао невин живаљ као и до сада и то искључиво српски тако да би се и ово мало Срба што оста затрло.⁶¹ Сем тога, уколико би настало повлачење, и народ овог краја би се повлачио, а ово би учиниле и неке јединице јер не би имале изгледа на победу. Муслимани би дошли до огромног повећања утицаја на штету Срба. То би биле перспективе повратка српских снага по мишљењу мајора Глишића који, истовремено, предлаже: да трупе остану док се не очисти Санџак до Таре, а до тада деловати политички. Уколико би дошло до повлачења, оно мало Срба што је остало било би изложено сигурној пропасти.

За помоћ мајору Глишићу обраћали су се представници Срба из Фочанског и Чајничког среза у којима је српски народ од првог дана окупације био изложен великом прогањању од стране удружених хрватских усташа и босанских Муслимана. Након повлачења четника из ових срезова настао је још тежи положај Срба јер су се убице и пљачкаши надметали ко ће поубијати више Срба, ко више попалити и разорити српске домове, разорити и опљачкати што више српске имовине. То је тако трајало све док нису многа села опустела јер су Срби у већини поубијани, а они који су успели да побегну су, такође, осуђени на смрт и пропаст од свакодневне беде и немаштине. Окупаторска војска била је незнатна и налазила се само у Фочи и Чајничу, док су оба среза остављена на милост и немилост Муслиманима, које су партизани до зуба наоружали, а Србима одузели све. Требало је учинити све да четнички одреди у поменутиим срезovima уведу ред и зауставе даље уништавање Срба.

Бројно стање јединица стално се повећавало, а са повећањем расле су и потребе за одређеном опремом за борце. Заступник команданта Санџачких четничких одреда помоћник-капетан Мил. Ж. Матијашевић је, 20. маја 1942. године, упутио захтев председнику Министарског савета, Војном одељењу и моли за доделу помоћи и то:

„300 комада копорана-блуза војничких,
300 комада војничких чакшира,
300 пари увијача,
600 комада кошуља,
600 комада гаћа,
300 пари војничких ципела или опанака и
300 комада војничких торбица.“⁶²

Наведене количине одевне спреме покриле би основне потребе јер је бројно стање ове команде 1.000 људи, а половина има јако слабу опрему која ће у најкраћем року постати потпуно неупотребљива јер се јединице налазе стално на терену

⁶¹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 916.

⁶² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 929.

и у покрету. Владала је велика оскудица хране. М. Матијашевић се истога дана обратио и Управнику житарске централе Београд за куповину жита пшенице и кукуруза, по један вагон обе врсте житарица, како би се могла подмирити потреба Команде Санџачких четничких одреда.

Командант резервног батаљона капетан М. Б. Обрадовић 19. маја поднео је извештај о стању на положају резервног батаљона команданту Санџачких четничких подреда мајору Глишићу. У сукобима са партизанима заробљен је један партизан, а један је погинуо, док је на страни четника један погинуо. Лакше је повређен четник Живојин Влаховић, од експлозије бомбе. Четничка патрола је, 18. маја, у јачини 10 људи, наишла на групу од девет партизана од којих су шесторица била са пушкама. Сви заробљени партизани су из села Тошевине и Јабучине. Обрадовић је преко мештана покушао да придобије још неке партизане да се предају. Заробљени партизани су упућени команданту Глишићу 19. маја. Њихова имена су:

1. „Сава Шћепановић, без пушке
2. Веселин Шћепановић, са пушком
3. Радош Шћепановић са пушком
4. Душан Шћепановић, без пушке
5. Жарко Шћепановић без пушке
6. Милован Булатовић са пушком
7. Михаило Булатовић са пушком
8. Мило Булатовић са пушком
9. Јакша Тапушковић са пушком
10. Милутин Ракочевић са пушком“.⁶³

Сви приведени нађени су у селу Тошевине. Са овом групом упућен је и свештеник из Потрка Сава Радовић који је сам пребегао на страну четника и јавио се четничкој патроли 19. маја 1942. године. Глишић је ову групу упутио среском команданту у селу Ракоње ради држања у затвору под строгом контролом и присмотром.

Мајор Глишић са Градине упутио је писмо 19. маја капетану Обрадовићу којим га информисе о ситуацији на терену. „Партизани су 19. маја у рано ујутро напали неке четничке положаје на релацији Чекрлије-Равна гора. Препадом су успели да натерају четничке групе на повлачење али им је у међувремену стигао 6. батаљон са левог крила помоћ и партизани су одбијени и повраћени на првобитни положај. Партизани су били у јачини 150-200 људи. У току борбе на страни четника било је 2 мртва и 2 лакше рањена. Партизани су имали 10 мртвих и више рањених. Четничка колона која је требала да иде у правцу Камене Горе-Црни Врх-Коврен ојачана је са 1. и 3. пожешким батаљоном и дат им је задатак да заузму Црни Врх 19. маја а

⁶³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941-1945. инв. број 997.

сутрадан да продуже у правцу Коврена.“ Јачина ове колоне била је око 600 људи. Глишић наређује да се остане на поседнутим положајима све док се колона Камена Гора–Коврен не појави у висини Коврена о чему ће бити обавштени. „Утврдите се и посветите највећу пажњу за одбрану и да вас непријатељ не изненади. Све заробљенике било мушке или женске као и оне који се враћају кућама још у току ноћи а најдаље сутра до подне спроведите их ради саслушања. Убудуће вршите саслушања истог дана без задржавања“⁶⁴, саветује Глишић Обрадовића.

Писмо сличног садржаја је, 19. маја, упутио Глишић и капетану В. Лучићу у којем га на почетку обавештава о нападу партизана на Колашин који су партизани напали са три стране. О исходу и последицама говорили смо раније. Четничка колона у правцу Камене Горе услед непажње није успела да изврши задатак већ се повратила у Сељане. Организована је нова колона од одреда: Бојовића, Кијановића, 1. и 3. батаљона Пожешког, укупно 600 људи. Задатак је колоне да пође у акцију и да до мрака заузме Црни Врх, а сутрадан да продужи за Коврен и даље. Задатак је био да дочекају разбијене партизанске групе које су буду повлачиле са Камене Горе. Четнички фронт налазио се на линији Читлук – Равна гора – Селаковићи – Шаховићи – Рудине – Жаљево – Жари – Рогов грш – Разврежје. Од 4 до 12 часова 19. маја ређали су се напади дуж целог фронта. Партизани су успели да присиле четнике на повлачење до линије Читлук–Селаковићи. Појачањем тога фронта јединицама ? батаљона партизани су поново враћени на првобитни положај. У истом писму Глишић даје конкретне задатке: „Ваш задатак је да држите Орловачу и Лису. Лису по сваку цену. Будите спремни да дочекате разбијене јединице на Каменој Гори. Држите чврсту везу са Калајитовићем и међусобно се помажите.“⁶⁵

Занимљиво је писмо кратког садржаја које Вук Калајитовић шаље мајору Глишићу 19. маја 1942. године, у којем стоји: „Драги Глијо, Муниције нестало. Шаљи муницију. Комунисти ме стално нападају. Јутрос су ми убили једног војника. Ја сам њима убио 5. Са Лучићем сам ухватио везу. Црногорци код Лучића слабо слушају. Увече иду кућама.“⁶⁶

Истота дана Глишић обавештава поручника Калајитовића да се, према изјави једног партизана који се предао, у Жуберу налази око 120 партизана и да са муницијом слабо стоје, 2–3 метка по пушци. Већина жели да се преда али према њима треба бити неповерљив и потребно је разоружати их. Људство је неорганизовано и нерасположено за борбу и чека прву прилику да се преда. Група из Жубера извршила је напад на Сјеничане. Партизани су вршили велику пропаганду плашећи народ како четници све редом убијају, спаљују, пљачкају.

Командант Санџачких одреда мајор Глишић 19. маја упутио је писмо италијанском команданту пука пуковнику Алберту Баросију у којем га информисе о последњим сукобима са партизанима и о намерама партизана да ступе у везу са

⁶⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 999.

⁶⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1007.

⁶⁶ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1001.

Муслиманима у селима Кукоље и Кање ради снабдевања муницијом која им је понестала. Глишић жели да упозна Баросија са присним везама партизана и Муслимана и њиховом испомагању и зато је инсистирао да се Муслимани из села Сутирана, Кукља, Кања безусловно разоружају и да им се безусловно одузме сва муниција. У Недокусима, Кукљама и Сутирану, 62 пушке су биле у рукама Муслимана. Оваква мера се оправдава јер не постоји никаква опасност за муслимански живаљ, а њихово нелојално држање према четницима и њиховим операцијама налаже да се ово учини. У писму, између осталог, стоји: „јединице скоро да су утрошиле сву муницију. Молим да се на Градину упуте 10 сандука маузерове муниције, 4 сандука за италијански митраљез 'Бреда', 40 бомби за бацач, 50 граната за топ 75/16 и 500 комада ручних бомби. Исхрана људства врло је слаба. Више од 4 дана добијају само хлеб и мало сланине. Молим да се за бројно стање од 1000 људи упуте за данас конзерви, соли, шећера и цигарета. Молим да интервенишете да ваздухопловство бомбардује Бурен, Борову Главу, Косово, село Речица, Павино Поље, Коврен...“⁶⁷

Командант мајор Здравко Касаловић 19. маја упутно је писмо мајору Глишићу у којем га обавештава о борби прса у прса његовог батаљона са партизанима. У тој борби погинуо је заменик команданта партизанског Пљеваљског батаљона Јовићевић Алекса, чин. 10 групе из Пљеваља. Код Јовићевића су нађена писма која дају драгоцене податке јер датирају од 17. маја 1942. године. У току борбе погинуо је још један партизан Бошковић, мештанин, а један је заробљен, рањених је било више. Од четника један је погинуо а један лакше рањен. Јачина Пљеваљског батаљона била је око 150 људи. Исти је био разбијен, према изјави заробљеног партизана, и повукли су се у два правца. Једни испод Бурена, други ка Лепенцу, а неки делови ка Улошевини. Заробљеник је изјавио да Пљеваљски батаљон има један тешки митраљез са 100 метака и један пушкомитраљез са 70 метака. Муниције немају више од по 10–15 метака, а нарочито су слаби са храном.

Прота Тихомир Балшић је, 19. маја, упутно писмо из Бијелог Поља које почиње речима „Драги војводо“ (вероватно мисли на Глишића, недавно војводе), у којем га обавештава да су 19. маја, рано ујутро, Муслимани масовно напали скоро сва српска села Баранске општине (Срез сјенички) и суседна села Савинопољске општине овога среза и то: Пећарску, Бјелице, Јабланове и Пожгињу. Велика и организована борба је трајала цео дан. Будући да је четника мање, јер је један део из поменутих села пребачен на фронт против партизана, остали су и без муниције. Учињене су одређене интервенције код италијанских власти да народни вођа Муслимана Ђазим Сијарић обустави напад и акцију. Прота сматра да војвода лично може да интервенише преко Италијана и на тај начин спаси села и отклони њихово уништење. Тај исти бандит Ђазим Сијарић у зиму уништио је многа села, а долазио је и у Бијело Поље, у којем је боравио два дана, и по повратку из града предузео овај поход, што значи да су са њиме били упознати и муслимански прваци. Постојала је, очигледно, веза између Муслимана и партизана.

⁶⁷ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1006.

Мајор Глишић је, са Градине, упутио телеграм 20. маја капетану Вучковићу у Нову Варош у којем стоји: „јак комунистички напад 19.о.м. правцем: Бабајић-Равна Гора-Селаковићи, у првим часовима имао је успеха али је доцније одбијен са великим жртвама по комунисте који су пребачени преко реке Љубовије. Држимо старе положаје. најхитније доведи људе.“⁶⁸

Владимир Лучић 20. маја обавештава мајора Глишића да се са 100 људи налази на Орловачи а 120 људи је на Бијелој Стени. Према подацима којима је располагао, на Мједовом брду налазило се 120 људи Златарског батаљона и неколико чета партизана из околине. Тражи дозволу да се појача са 50–60 људи, нападне Мједово брдо и крене правцем Бијов граб – Бијело Трло – Дуга за Камену Гору. Лучићу се предало 4 партизана са оружјем који су изјавили да су без муниције. Поред ове четворице који су се предали, нуде се два командира чете да се предају под условом да им се гарантује живот. Очекује да ће се за дан-два предати још десетак партизана. У међувремену се предао Рабровић Блажо, економ који је побегао од партизана и, пошто је интелектуалац, Лучић га шаље Глишићу.

Капетан Павле Ђуришић 20. маја упутио је писмо мајору Глишићу у којем га обавештава да је 19. маја заузео Жабљак, са мало борбе без жртава. Простор од Колашина до Жабљака лако је освојен. Неке тројке су се провукле али Павле рачуна да ће их лако ликвидирати. Жабљак је био потпуно спаљен, а партизани су приликом повлачења од њега направили право згариште. Тражи од Глишића да упути Николу Боровића са својим људима јер су га тражили његови мештани Шаранци и Језерци, а био је потребан ради организације и јачег ефекта. Пошто је терен до Таре очишћен, сматра да Боровић није неопходан Глишићу. Истовремено, Павле инсистира да га Глишић посети ради увида у укупну ситуацију на терену.

Ђуришић је 19. маја у 5 часова моторизованом трупом заузео Мојковац, партизани су, у јачини од 1.000 људи, одступили у неред у правцу Боана преко Сињајевине. Концентрисао је снаге од Штитарице до Кравара (на левој обали Таре) и продужио надирање левом обалом Таре.

У току дана 20. маја, Вук Калајитовић се кратким писмима обраћао мајору Глишићу у којима га обавештава да је, на основу прикупљених информација од мештана и војника, сазнао да се партизани концентришу и врше припреме за поновни напад на Колашин. Зато инсистира да му се пошаљу пушке пошто има војника без оружја. Такође, инсистира да му пошаљу бомбе од баџача, Манлихерову муницију и митраљезе за његов одред. Било би добро одштампати одређени број летака о предаји партизана који би се растурили из авиона, сматра Вук. Истог дана се, без оружја, овом одреду предао Обрадовић Радомир, родом из Бијелог Поља, са местом боравка у Колашину.

Командант резервног батаљона Обрадовић 22. маја упутио је мајору Глишићу два партизана која су се предала са оружјем Спасоја Вуковића и Божидара Шћепановића који су били скривени у позадини фронта. Долазили су са положаја Бурена и дали су

⁶⁸ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1018.

драгоцене податке о бројном стању партизана и њиховом кретању. Такође, 21. маја је код Глишића упућен и Михаило Зејак из села Потрке, иначе поверљива личност код четника који је давао тачне податке о кретању партизана. Пуниша Дрљевић, партизан из села Тошевине, предао се патроли ком. Обрадовић, са пушком и муницијом. Има изгледа да се предају још неки партизани, како најављују њихове породице. Михаило Зејак, син Петра Зејака, известио је да у селу Бурену и Соколцу нема никаквих партизана. Ту се налазе само они који су из Равноречке општине и један део Шаховићке, око 50 људи. Командант 1. батаљона Лимских четничких одреда мајор Здравко Касаловић упутио је 22. маја Глишићу следеће партизане који су се добровољно предали: Секуловић Војислава, Медаревић Јова, Пандурицу Радула и Пандурицу Крста, ради добијања одређених података о кретању, наоружању, распореду, јачини партизана.

Мајор Глишић се 21. маја обратио писмом Раду Кордићу, обавестио га да је упознат са ситуацијом на његовом терену и са његовим тешким положајем и инсистира да се са Муслиманима, колико је то могуће, успоставе нормални односи док се прилике не побољшају. Циљ је да се сада униште партизани, а затим ће се Муслимани притегнути како не би чинили зулуме. Када буде дошло време и са њима ће се извршити обрачун. За сада се не може водити борба на два фронта. Верска борба била би катастрофална за српски народ у Санџаку. Партизани стално инсистирају на борби Муслимана и Срба да би себи олакшали положај. Зато Глишић инсистира да се по сваку цену дође до измирења Муслимана и православних. Глишић даје савет да се интервенише код Италијана како би се сукоби између Срба и Муслимана прекинули.

Водник Батрић Обрадовић 21. маја обратио се среском четничком команданту из села Ракоње да га упозори да се Муслимани, поново под вођством Ђазима Сијарића, мобилишу и скупљају у селу Губавчу и другим селима Бјелопољског среза са намером да нападну Рада Кордића и села која потпадају под четничку организацију као: Пећарско, Пресеченик, Комадине, Јабланово, Гргаје и друга села у општини Савинопољској. Муслимани се превозе чамцем из села Кукља и других села са леве обале Лима и имају намеру да нападну српски народ на десној обали Лима. Људи из вода Батрића се налазе на окупу и траже помоћ у оружју и муницији како би се супротставили Муслиманима.

Командир горњоћаловске четничке чете Милан Ђоловић упутио је писмо 27. маја четничком штабу Среза белопољског (за мајора Глишића) да командант интервенише код италијанских власти како би онемогућили Муслимане да пале српске куће и убијају четнике. Наводи како су 23. маја, рано ујутро, Муслимани извршили изненадни напад на село Корита. Борба се водила 24 сата и у тој борби рањен је један четник и једна девојка. Муслимани су неке четничке породице успели да протерају из засеока Лазовиће. Потребна је муниција селу јер су Муслимани припремали поновни напад и претила је опасност да куће буду попаљене а породице растеране.

Командант 2. чете Сјеничког батаљона Миликић Андрија 22. маја обавестио је мајора Глишића да се у његовој чети налази седморо људи без оружја и да му изађе у сусрет и додели пушке јер ионако има велики и опасан терен а свега 18 људи са оружјем.

Мајор Глишић са Градине 22. маја обавештава у писму кратког садржаја М. Марковића да очекује у току дана долазак мајора Баћевића са 350 људи којим ће ојачати Калајитов одред и резервни батаљон а један део држати у резерви. У току дана очекује долазак пуковника Баросија на Градину са својим штабом који ће остати на ручку. Из тог разлога Глишић позива Марковића да и он буде присутан, позван је и Калајитовић. Бојовићу је наредио да овлада Црним врхом и да ухвати везу са В. Лучићем.

Командант Санџачких одреда Вук Калајитовић 22. маја пише писмо мајору Глишићу у којем га обавештава о неуспеху Златарске чете и како окупатор из Србије (Немци) жели да се четничке снаге повуку из Црне Горе. Ни по коју цену то не треба чинити јер боље је не бити жив него се повлачити, сматра Вук. Уколико би окупатор предузео неке репресалије поводом четничког боравка у Црној Гори, још веће би репресалије предузели партизани и у томе их нико не би могао спречити. Црногорци нису довољно јаки да би се могли супротставити партизанима. Вук сматра да Глишић треба да нареди Вучку Игњатовићу, Бојовићу и Кијановићу да одмах предузму акцију и крену у правцу Коврена, а одатле сви заједно да крену према Тари с циљем разбијања партизанских снага. Уколико би се десило другачије, партизани би се удружили са Муслиманима па би се добро наоружали уз њихову помоћ и помоћ Италијана, и десило би се да се не би могли зауставити. Требало је искористити прилику да се дође до Таре и очистити тај простор док партизани врше преговоре, мишљења је Вук.

Начелник штаба Санџачких одреда капетан Милош Марковић, 21. маја 1942. године, упутио је команданту санџачких бригада мајору Глишићу предлог за унапређење следећих лица:

1. Миодрага Боричића, резервног артиљер. наредника
2. Михаила В. Марковића, активн. ваздухопловног водника 3. класе
3. Милутина Срдановића, активн. ваздухопловног наредника
4. Милана С. Глишића, активн. ваздухопловног наредника.

Предложени су за унапређење и то: први у чин резервног артиљеријског потпоручника, а остали у чин активног ваздухопловног потпоручника. Предложена лица посебно су се истакла у досадашњим борбама личном и стрешинском храброшћу као и умешношћу у вођењу својих јединица.

Владимир Лучић 22. маја обавестио је мајора Глишића да је кренуо на Медово брдо где се налазио Златарски батаљон. Међутим они су се у току ноћи повукли и одступили ка Прибоју. На Медовом брду остале су само чете домаћих партизана и један батаљон јачине 250–300 људи (према непровереним подацима и овај батаљон је некуд упућен). „Домаћи партизани су потпуно растројени на овом одсеку. Јутрос ми се предало 15 партизана са оружјем и 10 без оружја. Мислим да ће ми се у току дана предати још 30–50 људи. Са свих страна стижу ми понуде за предају.”⁶⁹

⁶⁹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1087.

Интересантно је писмо Павла Ђуришића, упућено 22. маја 1942. године М. Глишићу, В. Игњатовићу, Н. Кијановићу, Баћевићу и Словићу, у којем их обавештава да се налази на два сата до Шавника. Партизани су одступили главним снагама у правцу Жабљака, зато је Ђуришић окренуо фронт према њему а главним снагама се на Корману. Шавник је евакуисан. Боан, Тушиље и сва околна села заузета су. „У Жабљаку предстоји револуција. Ако притиснете на Тару и запоседнете је успех је сигуран, у противном катастрофа је неизбежна и онако народ се измиче од нас. Ништа вам даље нећу рећи, већ процените у каквој се ситуацији налазим. Испуните ми ово што тражим, бићу вам вечито захвалан и ја и наш народ.“⁷⁰

У одреду поручника Калајитовића владала је самовоља појединаца што је изазивало код народа незадовољство и револт. Честе су појаве притужби народа код капетана Марковића и мајора Глишића на људе којима је Калајитовић надређен. У писму поручнику Калајитовићу од 23. маја, мајор Глишић га упозорава: „Стигло ми је неколико жалби да војници вршећи претрес по кућама узимају разне ствари које немају никакав војнички значај као што је девојачка спрема и др. Спречите ово по сваку цену.“⁷¹

Мајор М. Глишић, 23. маја, са положаја (Градине) упутио је писмо команданту места Бјелог Поља, пуковнику Алберту Баросију којим га обавештава да партизани шаљу волове и другу стоку Муслиманима у околини Пљевља ради размене за муницију. Исто тако, партизане су снабдевали муницијом Муслимани из села Коморани. Извештавајући га о овим односима партизана и Муслимана, Глишић моли Баросија да предузме све потребне мере да ово снабдевање спречи на сваки начин. Четници су два пута нападали безуспешно од Јабукe ка Каменој Гори због недостатка муниције и немања намирница за исхрану. Четници су овладали Мједовим брдом са кога су протерали један партизански батаљон и држали линију: Мједово брдо – Орловача – Читлук – Вратиште – Шаховић – Рудине – Жаљево – Петолик – Жари – Рогов крш. Партизани су се, у јачини од 1.000 људи, налазили на линији: Бурењ – Огоревци – Борова Глава – Жубер. Нарочито је јако груписање на Бурењу и Соколовици. У писму Глишић тражи: „Молим да се у току 24. овог месеца бомбардује и митраљира Бурењ и то у више налета. Нарочито бомбардовати и митраљирати Борово брдо, Шарића крш, Соколовицу и Брезну.“⁷²

Владимир Лучић, капетан 2. класе и командант Сјеничког батаљона, 24. маја обавестио је мајора Глишића да се са једном четом налази на извињању у правцу Камене Горе како би ухватио везу са колоном капетана Бојовића. Иначе, цео одред се налази прикупљен на Мједовом брду, а једно одељење на Орловачи. На Кланцу су се налазили партизани, а према подацима налазиле су се ове јединице: 1. и 2. златарски батаљон, један батаљон Мила Перуничиха, укупно око 350–380 људи. Према казивању сељака, истина доста нејасно, четници су се налазили отприлике

⁷⁰ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1092.

⁷¹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1101.

⁷² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1102.

на линији Крушчице – Барице – Рачево. Лучић је упутио једно писмо преко поверљивог човека капетану Бојовићу како би се пробио кроз партизанске редове. У писму Бојовићу Лучић му је означио свој положај и позвао га да заједничким снагама нападну партизана. Према причању неких очевидаца, сусрет партизана и четника био је изненадан и веома жесток на Кланцу. Нема поузданих података ко је био надмоћнији али је чињеница да су губици били велики на обе стране, јер су се повлачиле обе стране. „Само на једном месту избројано је 13 партизанских лешева и 2 четника, од којих је по причању, изгледа леш команданта Бродаревске чете Богдана Богдановића.“⁷³ Било је код четника неслагања. Тако, на пример, Грабска чета која је бројала око 70 бораца није хтела да учествује у овом сукобу и поред захтева и претњи. Лучић је ступио са њоме у додир, али су они одбили да учествују и концентришу се на Жубер. Но и поред тога јавило се нових 18 људи са пушкама и 20 без пушака, а очекивало се да приђе и већа група. После ове борбе партизани су се прикупили на линији Кланац–Коврен. Ту су се налазили ударни батаљони: 1. и 2. златарски, Пљеваљски, Пријепољски и Бјелопољски. Задатак им је био да по сваку цену спрече спајање четничке колоне и освајање Коврена и ту дају главни отпор.

Капетан Милош Марковић 24. маја упутио је писмо М. Глишићу, којим га обавештава о кретању капетана Лучића и његовог одреда и положају где се налазио Калајитовић са својим одредом. Даје детаљније податке о партизанским кретањима и наводи село Граб, у којем се налазе 62 партизана, који се нису предали али се нису ни борили. У истом писму стоји: „Шаљем ти 24 партизана, код неких су нађене и петокраке. Неки су се предали, неки покупљени по шуми а неки и од стоке по шуми. Ниједан није предао пушку, а сигуран сам да их половина има. Многи од њих при одступању Павловим (Ђуришић) зимус из куће су пуцали. Зато буди строг јер немам времена да им ја судим.“⁷⁴ Неке је од ових партизана узео Калајитовић за коњовоце.

У току борбе 24. маја партизани су на целом фронту разбијени и одступали су у паничном бекству према линији Стожер – Камено Поље – Бјело Уво – Расоји – Бурењ планина. Морал код партизана је уздрман пошто је Ђуришић заузео Шавник, а у Жабљаку је настала таква пометња код партизана да се очекивала права револуција у партизанским редовима. Ради чишћења простора и узимања полазних положаја за даљи рад и напредовање, командант мајор М. Глишић издао је 24. маја наредбу:

- „1. Колона капетана Марковића у току 25. маја треба да избије на линију Стожер /уколико није њиме овладао/, Борје, Камено Поље.
2. Колона капетана Илића село Камено Поље и Влаовића До.
3. Капетан Никић заузеће Бјело Уво и Рудо Поље.

⁷³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1113.

⁷⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1143.

4. Резервни батаљон заузеће Рудо Поље и Расоје врх.
5. Активни батаљон заузеће Бурањ планину и избити на линију Расоја врх.
6. Заузете линије (положаје) нико ни по коју цену не сме напустити.
7. Све пријављене партизане мештане безусловно разоружати и оружје задржати код себе а људство спровести штабу.
8. Почетак напада 25. маја у 4 часа.⁴⁷⁵

Ђуришић 24. маја обавештава М. Глишића да ће продужити напад 25. маја у 5 сати у правцу Жабљака. Повукао је Јоксимовића са Мојковца који ће дејствовати поред Таре како би препречио пут онима који беже испред јединица М. Глишића према Тари. Са подручја Никшића 25. маја деловаће Италијани, а из правца Дугог Поља Станишић. Ђуришић је затражио да из правца Требиња и Фоче и из Пљеваља дејствују Италијани како би заокружили партизане. Он инсистира код Глишића да притисне јаче на Тару и да нареди Бојовићу да дејствује са 300 људи и пребаци се преко Таре како би се појавио у Шаранцима ради дејства у позадину и изазивања панике код партизана.

Командант 1. батаљона Лимског четничког одреда мајор Здравко Касаловић, упутио је, 25. маја, команданту Санџачког одреда, једну групу активних партизана, Вукадиновић Војина, Бајац Владимира, Шуковић Радоша, Грд... Вељка, Бајац Петра, Раонић Ђорђија, Видаковић Мира, Зиндовић Перишу, Радојевић Драгишу и Драшковић Мркоја који су били у ударним батаљонима са молбом да се узму на даљи поступак. Са овом групом упућен је и Булатовић Илија који је био заробљен од стране партизана. Замолио је да се после саслушања врате у штаб Бајац Владимир и Зиндовић Периша, јер је утврђено да су ова двојица били приморана да учествују у партизанским редовима а иначе су исправни, јер имају браћу у четничким редовима која су се показала као прави јунаци.

Мајор Глишић је, 25. маја, са положаја Црквине, упутио кратко писмо капетану Обрадовићу у којем потврђује пријем 36 послатих партизана. Поред тога, обавештава га да враћа двојицу (Бошковић Вукоту и Бошковић Милана) да им се издају пушке које су им одузете и да се поново врате у штаб у коме ће служити као путовође и бити под присмотром код истог.

Капетан, командант батаљона С. Илић 25. маја упутио је писмо мајору Глишићу којим га обавештава да је село Пренћане заузето, да је добар део партизана заробљен а оружје заплењено. Описује како је искористио прилику и забуну партизана које је разбио, натерао на бекство испред себе а исто то учинио на левом и десном крилу. Партизани су потпуно растурени и деморалисани и чињени су сви напори да се после пораза не освесте и да им се онемогући поновно прикупљање. Илић је 6. батаљон упутио у позадину Бурења како би похватили партизане приликом одступања. Други батаљон задржао је на самој десној обали Шарске реке.

⁷⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1144.

Према Илићевом сазнању, партизани су се прикупљали на Црвеним локвама и имали су намеру да беже у Босну. Како би ово повлачење спречио и на крају похватио партизанае, Илић је затражио помоћ капетана Милоша Марковића. Од њега је тражио да крене правцем Борје – Снежница – Куновица – Љути крш – Развршје. Један Илићев батаљон ће нападати правцем Јелин врх – Ступ – Црвене локве, а други правцем Жари – Угарча – Црвена локва. Илић је ишао на варијанту да разбије главну партизанску масу, већину похвата, а да мање групе, уколико буду остале, ликвидира. Партизанске снаге које су терорисале народ и чиниле зулуме на територији Среза бјелопољског као и на простору између реке Лима и Таре, разбијене су и уништаване.

Командант Санџачких четничких одреда мајор Глишић издао је 25. маја наредбу у којој стоји:

- „1. Сво становништво да се одмах врати својим кућама и да се пријави најближој четничкој команди, оружје, муницију, државну опрему и одмах да преда команданту места у Шаховиће. Рок за ово је 28. мај до 8 часова. Ко до овог одређеног рока не преда и не пријави оружје и опрему биће кажњен Смртном казном. Кућа, стока и све дотичнога биће уништено а породица одведена у логор.
2. Ко прикрива храну и не пријави кретање комуниста биће кажњен смрћу, а породица одведена у лагер.
3. Ко одаје рад и кретање четника биће кажњен смрћу.
4. Ко ма чим нанесе ране или онеспособљавање четника биће такође кажњен смрћу, а село у коме се ово догоди биће спаљено и сво становништво без обзира на пол и године старости биће стрељано.
5. Ко квари путеве, мостове, кида телефонске линије или напада коморе биће кажњен смрћу, а место где се оно догоди биће спаљено и становништво стрељано.“⁷⁶

По наређењу М. Глишића од 25. маја, одред Баја Никића ушао је у састав колоне капетана Илића ради лакшег командовања.

Потпоручник Радуловић 25. маја упутио је писмо команданту Санџачких одреда М. Глишићу о свом кретању са својим батаљоном. Избио је на место звано Караула (990) на десној обали реке Таре. Ту је разоружао Мојковачку партизанску чету јачине 60 људи и упутио их са још 100 који су се предали у Шаховиће под јаким стражом М. Глишићу. Партизани су претходног дана и у току ноћи одступали поред Таре ка Црвеним локвама. Радуловић моли Глишића да нареди да крену у напад црногорски и босански четници поред саме Таре са коте 990 (место где се налази 6. батаљон). Други батаљон да крене са Лововића до Жари како би се сустрели са 6. батаљоном на северозападној падини Црвених локви на месту Развршје, кота 1623. Предлаже да Глишић предузме од Пљевља затварање свих пролаза како

⁷⁶ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1173.

би комунистима онемогућио повлачење за Босну. На левој обали Таре, на месту Припор, ката 898, стигле су црногорске снаге од Мојковца. Требало је наставити гоњење партизана који су одступили преко Жари ка Црвеним локвама.

У циљу потпуног уништења заосталих партизанских снага на десној обали Таре четници су 26. маја предузели напад по наредби команданта мајора М. Глишића у следећим правцима:

- „1. Колона мајора З. Касаловића кретала се правцем Прошћење-Коњиц-Црвена локва-Љути крш са задатком да што пре избије на линију Вашково до Бороваца к.1304.
2. Резервни батаљон пошао је правцем: Кошућево-Џукелска јама к.1513- Сладојева бара са задатком да избије што пре на одсек: Балкан-село Вашково.
3. Колона капетана Илића кретала се правцем: Камено поље-Борје-Рељин кам, школа у село Крупице са задатком да што пре избије на одсек село Котлајићи-Балкан.
4. Колона капетана М. Марковића кретала се правцем: Стожер к.1513-село Крупице к.1330-село Пандурице-село Чавањ са задатком да што пре избије на одсек Мучањ к.1309 закључно до села Котлајића.
5. Део колоне капетана Игњатовића у јачини 100 људи кренуо је од Павиног Поља у Шаховиће а други део у правцу: Коврена-село Слатка-село Градина-Јеловице-село Варине-Црни Врх.“⁷⁷

Услед наглог пораза партизана четници су кренули на цео фронт у циљу њиховог опкољавања. Колона капетана Марковића имала је посебно значајну улогу да са северне стране спречи бекство партизана између Бехотине и Таре. Сличну улогу имала је колона капетана Илића.

Капетан С. Илић (са Борја) је, у писму кратког садржаја од 26. маја, обавестио мајора Глишића да је 25. маја В. Лукачевић са својом колоном заузео Балкан и село Пренђане и да је заноћио код школе. Наредбом од 26. маја, Глишић је за команданта места Шаховић поставио ваздухопловног наредника Срдановић Т. Милутина.

Према писању М. Марковића мајору Глишићу (27. мај), партизани су били груписани у селу Бобово и селу Ограђеница. Златарски батаљон (одред) од 250 људи, који је располагао са највише муниције, био је стално у заштитници, час на Црном врху час у Косаници. Задатак М. Марковића је био да овај батаљон одсече али је пре тога направио распоред ради сигурности својих људи. У селу Тулежи налазила се једна група скривених партизана, јачине до 30 људи, на челу са Милом Перуничихем, а ову групу четници капетана Бојовића планирали су да униште по наређењу команданта Глишића. Према неким подацима, у селу Ограђеница налазило се око 1.000 правих партизана и око 5.000 заведених или силом одведених људи из Сан-

⁷⁷ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1175.

цака. Ови подаци су вероватно претерани. М. Марковић се, 26. маја, заједно са колоном поручника Калајитовића и Лучића, јачине око 600 људи, груписао на линији: Црни Врх (кота 1544) – Ђурђевића Тара – Пушањски До – Требљевине. Са Карауле је посматрао покрет Златарског батаљона преко Косанице. Пожешка колона (око 300) се, под командом капетана Славка Илића, са једним топом 65 мм налазила се на простору: Станчанско брдо – Станчане – Варине – Јеловица.

Резервни батаљон (Црногорци), њих око 200, налазио се у селу Пандурице. Активни батаљон (Црногорци), њих око 350, налазио се на линији Котлајићи–Разман кула, а један вод у Пренћанима. Превијалиште се налазило у школи села Крупице где је била и команда Санџачких одреда, а снабдевање је било из Шаховића.

Колона капетана Игњатовића налазила се на простору Тулово – Борово – Градина и кретала се од Коврена ка селу Борово.

Влад. Лучић, капетан 2. класе, 28. маја упутио је писмо Глишићу, у којем га обавештава да је његова колона 27. маја избила на линију североисточно од Црног врха – Карауле Кричак – Кошаре. Колона пор. Калајитовића са капет. Марковићем избила је на лево крило на западним падинама Црног врха. Предвече, капетан Илић са својим одредом појавио се на Станчанском брду и у селу Станчани и са њим је ухваћена веза. Главне партизанске снаге су се повлачиле према Бобову са намером да се са стоком (7–10.000 оваца и 500–700 крава) пребаце у Пиву. Као заштита им је служио Милешевски одред који се налазио пред Калајитовим и Златарским одредом. Према свему, ови одреди су се пробијали у мањим групама ка Златару. Лучић тражи да се што пре крене у офанзиву и рашчисти са партизанима како ови не би умакли.

Командант 6. батаљона Пожешког одреда потпоручник Радуловић упутио је 27. маја мајору Глишићу људе који су припадали партизанима: Драга Чабаркапу, Симеди? Војиновића, Миша Перуничича, Сава Војиновића, Војислава Војиновића и Обрада Медојевића на саслушање.

Истога дана капетан Марковић обавештава мајора Глишића да је капетан Илић стигао на одређени циљ. Капетан (босанских четника) комбиноване колоне Милорад Момчиловић и Бојовић са 430 људи стигли су на Чаван где је стигао и Лимски активни батаљон на челу са мајором З. Касаловићем. Марковић сугерише Глишићу да треба да буде на Чавњу због безбедности а и потребнији је да се нађе на том делу терена.

Капетан Никола Бојовић из Мијаковића упутио је писмо М. Глишићу у Крупице, где се овај налазио, и обавестио га о следећем. Ноћу 27/28. маја муслиманска милиција и Италијани палили су све што је српско и дошли су до села Оцака. Око 30 мештана из села Зекавице и Потпећа, већином национално исправни, донели су и предали оружје које су имали и тражили заштиту да их муслимани не би палили и убијали. Партизани који су се налазили у Жарвине и Тулежима, приликом повлачења 27. маја, сукобили су се са патролом Бојовића, а затим побегли у правцу Бобова.

Крајем маја партизани су разбијени код Жабљака и одступили су ка Дурмитору. Капетан Ђуришић продужио је гоњење у правцу Дурмитора. Партизански

делови протерани из Белопољског среза одступили су ка селу Бобову. Према свим подацима којима располажемо партизани су одлучили да се повуку ка Босни, правцем преко Шћепан поља које ће бити бомбардовано 31. маја. На планини Лисак и Булетина остављене су мање партизанске снаге као заштитница повлачења партизана. Утврђено је да се неки партизански делови налазе на Волујачи, Глибском Кому и Злодолу. Четничке снаге предузеле су 31. маја нападе са циљем да у току дана овладају линијом: кота 1748, северно од Бобова – Црвено Ждрело – Кокот, кота 1895 – село Подкокот – село Јелов Пањ, кота 1080, на Тари код Црквина. Зона дејства четничких снага десно: Драгашки Вис – Црнокопи – Црвено Ждрело. Десно од четничких снага дејствоваће једна италијанска колона јачине једног батаљона са пљеваљским четницима правцем: Драгашки Вис – Стрмац – Овча Глава.

Мајор Глишић 30. маја издао је наредбу капетану Бојовићу, мајору Петру Баћовићу, мајору Касаловићу, капетану Илићу, капетану Марковићу, капетану Обрадовићу, командиру штабне чете, у којој стоји:

- „1. Десна колона под командом мајора Касаловића састава одред мајора Баћовића, одред капетана Бојовића и први активни батаљон напада правцем: планина Лисаб-Преки До-Бурањ-Кокот. Задатак је да се избије на одсек Црвено ждрело / к.1856./-Кокот / 1895/ на коме је требало остати.
2. Колона капетана Илића у чији састав је чета капетана Никића напада правцем: Чуќласти Ком/ 1747/ Јовићи- Бобово.
3. Колона капетана Марковића напада правцем: Злодо /1570/-Булетин /1838/-Јаворак-Јаворачки Врх-село Морајче-село Подкокот.
4. Резервни батаљон напада правцем: Голи Брег-Раван-село Засада-село Јелов Пањ.“⁷⁸

Пљеваљским четницима било је наређено да дејствују правцем: Овча Глава – Крешево Поље – Дерначиште.

Достигнуте линије у току борбе обележаване су паљењем ватре, а уговорени знаци били су сигнални меци: бела боја означавала је „ту смо“, црвена боја испалена у одређеном правцу значила је „туците артиљеријом у правцу ракете“, зелена боја значила је „продужите путању, напредујемо“.

Командант Гиљевског четничког одреда, војвода Гиљевски Раде Кордић упутио је писмо 3. јуна М. Глишићу од кога тражи савет јер у њему види правог и искреног пријатеља и зато му се обраћа. Са Муслиманима је велики проблем али не само са њима него и са Србима из Среза белопољског који су дошли у четничке редове па су почели прелазити у одред Кордића како би дошли до командних положаја, а тиме покушавају да ремете односе у самом одреду. Пошто Кордићев одред припада Срезу сјеничком, он сматра да командни кадар треба да буде из његовог одреда. Из Среског четничког штаба Среза белопољског усмено и писмено се тражило да Ги-

⁷⁸ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1254.

љевски четнички одред пређе у одред Павла Ђуришића. Неки људи из Белог Поља вршили су притисак на командире и виђеније људе одреда Р. Кордића да пређу код Ђуришића. Кордић у писму истиче како су у прошлој години дошли људи из Среза белопољског, Шаховића и Мојковца и дигли устанак, приметили кавгу на територији одреда Кордића и отишли, па је народ сам остао да брани своје куће без ичије помоћи. Међу првим формираним четничким одредом у Санцаку спада Гиљевски у који су покушали да дођу људи као командни кадар са стране, који би правили проблем и неприлике. Овај одред је једино признавао команду Глишића или било коју српску команду. „Хоћемо братску сарадњу са свим одредима јер нам је исти циљ али само команду Вашу. Ако неко треба да дође код нас за саветника или напослетку за команданта, онда пошаљите нам га Ви и то да та личност буде пунокрвни Србијанац и нико други. Наша је сва нада у Србију, наше су очи упрте у само у Србију, тамо нам је и срце и душа, тамо нам је сунце које треба да нас огреје а нигде на другој страни“⁷⁹, каже Кордић у свом писму Глишићу. Он неће под команду црногорску јер се осећа Србијанцем, а да је Црногорац, како каже, у звезде би га окивали. Муслимани су изненада напали 19. маја село Зонско и Врбницу, њих око 350, са доста аутоматског оружја. Борба се водила пуна 24 сата. На самом почетку Муслимани су успели да попале 15 кућа, опљачкају сву имовину и сву стоку тих породица. У тој борби погинуо је један четник и једна жена. Истога часа, Муслимани (300 људи) напали су четнике са леђа, преко села Боришћа. После напада на поменута села, трећег дана Муслимани су опет напали село Корито, где се налазио одред Кордића. Тамо се водила борба пуних 16 сати и четници су успели да одбију напад партизана. Кордић у истом писму тражи помоћ од Глишића како би се одбранили од Муслимана. Тражи помоћ у бацачима, митраљезима и пушкомитраљезима јер, уколико Муслимани чују и осете чиме четници располажу, не би смели нападати.

Почетком јуна, према провереним подацима, партизани су одступили у Херцеговину и груписали се око Калиновика. Услед пропадања одлучили су да се поделе у мања одељења чији би задатак био да врше атентате и саботаже. Један део њихових снага, који се налазио према четницима, одступио је правцем Вјетерник–Шупља стена и заузео положај Шупља стена – Равна гора са намером да заштити евакуацију њихових магацина који се налазио у том подручју. Златарски батаљон налазио се у расформирању и тежио да се пребаци на десну обалу Лима у мањим групама. Италијанске трупе 5. јуна извршиће окупацију Нове Вароши и Сјенице. Постигнут је Споразум о слободи четничке акције у Срезу нововарошком, а радило се на томе да се издејствује и за цео Санцак. Како би се омогућило правилно уређење позадине и да би се похватале мање партизанске групе које су остале скривене, М. Глишић је наредио:

„1. Активни и резервни батаљон под командом мајора Касаловића остаће на одсеку пл.Љубишња-река Тара са задатком да затвори правац преко реке Драга

⁷⁹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1285.

и пл.Љубишња. Јаче груписање извршити на десном крилу а прелазе преко Драге и Таре осматрати и бранити слабијим снагама.

2. Одред мајора Баћевића и капетана Бојовића доћи ће до мрака 4. јуна у село Мељак са задатаком да изврши уређење позадине и похвата мање партизанске групе које теже да се пребаце на десну обалу Лима. Ове снаге остаће под командом мајора Баћевића и затвориће одсек од реке Тихотине /с.Градац/ до пл.Љубишња где хватати везу са снагама под командом мајора Касаловића.

3. Остале снаге под коадам капетана Илића остаће у Косаници као општа резерва до даљег наређења.

4. Настојати свим силама да се становништво што пре врати својим кућама. Према свим прикупљеним подацима становништво с.Бобово национално је најисправније у Срезу пљеваљском о чему водити рачуна а заробљене слати у Шаховиће.

5. Команданти ће драконским мерама спречити евентуалне покушаје пљачке и насиља јер би овакви поступци у многоме нашкодили гласу четника и мишљењу које о нама влада.⁸⁰

Начелник штаба Санџачких четничких одреда капетан Миленко Словић упутио је 4. јуна писмо М. Глишићу којим га обавештава да је од Италијана добио информацију да ће окупирати Нову Варош. Из тог разлога одмах је отишао у Бијело Поље код Милана Бандовића, среског команданта, како би написали једно заједничко писмо као да га је Павле Ђуришић писао, како би се одложио улазак трупа у Нову Варош све док се он не договори са гувернером Црне Горе. Нова Варош је важна јер је служила као база Санџачким четничким одредима за акције као и Колашин. Словић верује, на основу разговора са Баросијем, да ће до договора доћи.

Томашевић Петар из Мишевића послао је писмо 4. јуна команданту места у Новој Вароши којим га извештава да је тога дана од 4 сата ујутро до 6 сати трајала борба у селу Богачићу. Увече око 21 час дошао је Сулејман Пачариз са 16 камиона и Италијанима из Пријепоља, пројурили су кроз Сјеницу и отишли за Богачиће. Заједно са Муслиманима разоружавали су Србе у Сјеници и Штављу. О овом догађају постоји детаљан извештај упућен команданту Санџачког четничког одреда у Новој Вароши, којег су потписали: Милан Шекуларац, потпоруч. Киковић Слобода, Љубомир Станић, Божо Шекуларац, Анто Вранић и Дедо Вранић. У извештају стоји да је једна група италијанских војника, заједно са Пачариз Хоцом и великом групом Муслимана, 4. јуна запосела села Богачиће и Читаљ. Села су нападнута у 3 сата ујутро, пушчаном и митраљеском ватром и том приликом је смртно рањен један италијански војник а један лакше. То је изазвало гнев италијанске војске која је почела да бомбардује поменута села свим расположивим оружјем. То је трајало око 1 сат. Резултат је поражавајући за Србе у ова два села. Овом приликом је поги-

⁸⁰ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1289.

нула ћерка Влада Гобелића, а он, унуче и још нека деца тешко рањени. Одведени су Владе Гобелић, Зарија Славковић, Урош Шилковић, ћерка Перка Марића, Милош Ракоњац и други. Запаљене су зграде Влада Ракоњаца и Уроша Шилковића, затим покретна имовина, стока је отерана. Сем ове материјалне, Муслимани су желели да Србима нанесу другу штету. Представили су да они нису пуцали на италијанску војску већ српски четници, односно да су они пуцали зато што су мислили да их, тобоже, нападају Дrajини четници. Међутим, факат је да су и два Муслимана рањена, један од њих је пуцао из пушкомитраљеза на Италијане, што јасно говори да су Муслимани били виновници овога немилога и крвога догађаја. А циљ свега овога је да Италијани устану против Срба и униште их. Поред зверства која је вршио хоџа Сулејман Пачариз и његови истомишљеници под покровитељством италијанске војске, зверства су чинили и други Муслимани са Сјеничког подручја, нарочито Кладничани. Они су нападали редовно куће Срба који су живели ван већих српских села, у муслиманском окружењу и муслиманским селима. Премлатили су 15 Срба, узели им оружје и новац и др., приписујући то Немцима, јер су се пресвлачили у немачке униформе. Међу опљачканима су:

- „1. Момир Вујовић одузели 20.000 динара.
2. Воју Шекуларцу, одузели 10.000 динара, пушку, пиштољ, 127 метака, 2 бомбе.
3. Вукману Грбовићу, отели пушку, пиштољ, 270 метака, 1бомбу, 10.000 динара.
4. Радивоју Војиновићу, 12.000 динара, пушку, 2 бомбе.
5. Болу Војиновићу, пушку и 100 метака.
6. Ивану Војиновићу, пушку и 80 метака.
7. Исаилу Имаљевићу? 80 метара платна, 100 кил. соли, вреће и бензин.
8. Свету Ракићевићу 3 пушке и 250 метака.
9. Михаилу Вујовићу пушку и 50 метака.“⁸¹

Поред одузимања наведених предмета и новца, људи су премлаћени.

У Кладници су се налазили Муслимани пресвучени у немачка одела. М. Матијасевић је, 5. јуна, из Нове Вароши, послао извештај М. Глишићу са мишљењем да упути оштар протест код италијанских власти како би се одузето оружје Србима одмах вратило, а причињена штета надокнадила.

Задатак четника је био да очисте Санцак од партизана, а тамошњи српски народ ослободе од терора, убистава и пљачке. Било је неопходно да се у овом крају успостави потпуни ред и мир, да се осигура јавна безбедност како би се народ посветио својим свакодневним пословима и бригама. Требало је успоставити здрав однос са Муслиманима и испитати све тужбе и приговоре, како Срба тако и Муслимана. Према сачуваним изворима стиче се утисак да је било партизана који су ушли међу Муслимане који су их бунили против Срба како би поправили свој доста тежак положај у коме су се налазили. Четници су поступали енергично против партизана али и Му-

⁸¹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1387.

слимана који су их помагали. Према Муслиманима који су отишли у партизане и који су под њиховим утицајем убијали и пљачкали Србе, строго се поступало. Кривци су стрељани, куће палене, а сродници кажњавани. Било је домаћих Муслимана који су против домаћих Срба чинили злочине из личне освете, јер су Срби нешто криво њима учинили. Четници су настојали да нађу честите људе Србе и Муслимане и да све не-сугласице међусобно мирним путем решавају. Настојало се да се одреди нипошто не упуштају у међусобне размирице јер је требало штитити и Муслимане и Србе, дакле све мирне и честите грађане. Било је изузетака али четници су били заштитници слабих, било да су Срби или Муслимани. Покушали су да чувају и сачувају, поред свог, и туђи образ. Четници су знали да ће им то и друге одлике подићи глас и славу у свету, исто колико и јунаштво. То су прави и искрени команданти увек имали на уму. Познато је колико Муслимани држе до своје вере, до образа и своје породице. Поручка је Врховне команде својим командантима да увек чувају и поштују веру и част Муслимана, њихових жена, деце, а да прекршаје у томе погледу увек кажњавају. То је једини начин да се честити Муслимани спрече да оду у непријатељски табор, а њих је већина.

Командант мајор М. Глишић 5. јуна обавестио је поручника Калајитовића и капетана Димитријевића, команданта Сјеничког четничког батаљона, да је успео да спречи улазак Италијана у Нову Варош. По његовој наредби, Баћевић и Касаловић остали су у Бобову. Пожешки одред у Вурљу и Јабуку. Прибојски четници кренули су у гоњење једне партизанске групе која се налазила у Бабинама и Тоцима и која је покушала прелаз Лима али је одбијена од стране дела Пожешког одреда из Нове Вароши. Поручник Калајитовић остаје у селу Косаница, а Сјенички батаљон у Коврену.

Истота дана Глишић је отишао на састанак са П. Ђуришићем код моста на Ђурђевића Тари. Ситуација је код њега повољна. Надирао је од Жабљака у Пиву са источне стране. Пуковник Станишић надирао је ка југу у Пиву. Партизани су били у расулу и највећим делом су се предавали. Са Ђуришићем је направљен споразум да се акције продуже до Дрине како би спречили партизане са севера и онемогућили им излазак из Пиве. Испред Павлове колоне партизани су одступили од села Надајне ка селу Пишће. Једна колона Станишића кретала се ка мосту код села Крстац да би спречила бекство партизана на запад. Партизани су спалили мост на Шћепан пољу. Да би се одлука о што бржем избијању на Дрину спровела, Глишић је са одредима требало да избије на Дрину од Фоче до утоке Пиве. Наредио је да у акцији узму учешће: Сјенички одред и одред поручника Калајитовића као и одред Пиваљских четника. Дејствоваће правцем: Мељак – Војтине – Челебић, где би стигли 8. јуна; 300 четника из Пљеваљског среза, одред мајора Баћевића, снаге мајора Касаловића, избиће у току 8. јуна на линију: село Сухо Поље – Узлуп, тежећи да се докопају моста код Узлупа; снаге под командом капетана Лучића и Бојовића, које се налазе у селу Нанге, кренуће 8. јуна правцем Нанге – Петине – Честин – Куново – Јечмиште, где ће се задржати до даљег наређења и резервни Бјелопољски батаљон. Четничке снаге подељене су у две групе. Десна, у чији је састав ушао: Сјенички одред, одред поручника Калајитовића, четници Пљеваљског среза и резервни батаљон Бјелопољског среза. Ова група ће надирати правцем Челебић и биће под командом капетана

М. Марковића и капетана Лучића. У састав леве групе, која ће бити под командом мајора Баћевића, ући ће: одред мајора Баћевића, одред капетана Бојовића, капетана Никића и активни батаљон мајора Касаловића. Десна група груписала се у Мељаку а лева у Бобову. „Два партизана предала су се 5. јуна четницима која су дошла из околине Челебића и изјавили да се у тој околини налази око 200 партизана махом мештана који желе да се предају.“⁸² Партизани су у Челебићима запалили неколико зграда. Четничке јединице су, 6. јуна, у борбама против партизана избиле на линију: Љубишња – река Драга. У циљу потпуног уништења, исте трупе ће кренути даље у Фочански срез. Груписање четника вршено је у селу Мељак. Приликом сваке операције, Глишић је издао наређење свим командантима јединица да достојанство, слава и част српског оружја не дозвољавају да појединци пљачкају и да ће команданти по цену стрељања спречити сваки покушај пљачке. Народ је очекивао долазак четника у ове крајеве, па је понашање морало бити на достојној висини. Према Муслиманима морало се поступати коректно. Велики број приговора и жалби упућен је на адресу мајора Глишића: о пљачкашима, посебно у одреду поручника Калајитовића. Калајитови људи остављали су код мештана јако лош утисак, па се стекао утисак да би било боље да нису ни долазили, а мештани су покушали да се организују како би спречили пљачку и отимачину. И капетан Лучић је имао проблема са својим војницима у погледу снабдевања јер се оскудевало у храни па је тешко могао сузбијати пљачку.

Четничке јединице из Србије, које су деловале на простору северне Црне Горе, на позив црногорских команданата почеле су се повлачити и напуштати ове крајеве према Новој Вароши. Било је повремено неспоразума између четничких команданата из Србије и представника појединих срезова из Црне Горе. Срески командант из Бијелог Поља Милан Бандовић упутио је писмо 6. јуна начелнику штаба Санџачких одреда у коме га моли да учини следеће:

1. Молите се да овој команди предате сва коњска грла која су била заплена од партизана или других лица а која грла нису за употребу ваше војске.
2. Молите се да ми повратите један италијански митраљез марке 'Бреда' који сам вам дао из магацина без знања и одобрења Г. Ђуришића нити овлашћења, јер је митраљез одређен за једну сасвим другу сврху. Ово молим да се учини безусловно јер је у питању моја лична одговорност.
3. Уколико имате заплених пушака односно предатих од стране партизана на територији ове команде, молите се да их предате овој команди ради наоружања људства које је без оружја.
4. Пошто су Ваше трупе заплениле већи део рогате и друге стоке, то молим да заплену стоку предате овој команди. За вашу војску задржите онолико колико је потребно за исхрану.“⁸³

⁸² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1304.

⁸³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1307.

Бандовић у истом писму напомиње да су српски четници у овом крају оставили јако добар утисак и да народ овога краја гаји према браћи Србијанцима велике симпатије. У име Среске команде четничких одреда Бјелог Поља, Бандовић се братски захвалио српским четницима на пожртвовању и сарадњи у борби против комунистичке немани.

После мањих борби са slabим партизанским снагама које су штитиле евакуацију територије између реке Љутице и Дрине, четничке снаге избиле су 8. јуна на линију: Корче (кота 1255) – село Клинце река Љутица до утоке у реку Тару. Партизани су спалили мост код Шћепан поља и пребацили се мањим делом у Херцеговину према Гацком а већим делом у Пиву. У Херцеговини четници су у борби против партизана имали видан успех. По заповести М. Глишића од 7. јуна, четничке трупе избиле су на Дрину и Тару, од села Мазоче до Узлупа, 9. јуна, по следећем распореду:

- „1. Челебићки четници, оставили су у с.Челебић 20 четника као посаду а са осталим снагама кренули из Челебића правцем: с.Борје-с.Пјеловци-с.Прибанићи-с.Мазоче са задатком да избију на Дрину на одсеку с.Челиково Поље закључно са селом Доллом.
2. Одред Пљеваљских четника без Бољанићког и Готовушког батаљона кренуо је правцем: с.Клинци-с. Миљевићи-Јамелине-Мочиоци-Колибе-с.Крекови са задатком да избије на Дрину на одсеку: с.Дучели закључно са с.Бастаси.
3. Одред мајора Баћевића кренуо је правцем: с.Фалиши-Коринт /1180/ -с.Омир-с.Тохол-Јеловча Гора-с.Витановац-с. Пржањ са задатком да избије на Дрину на одсеку: с.Бастаси до утоке р.Пиве.
4. Одред капетана Лучића у чији састав су ушли новоформирани Мељачки батаљон јачине 70 људи, затим Шаховићки батаљон јачине 105 људи и штабна чета 14 људи кренула је правцем: Челебић-с.Папков До- с.Хадровићи-Јеловча Гора-Хум-с.Буковик са задатком да избије на Тару на одсеку утока р.Пиве у Тару. Артилерија поручника Калајитовића стигла је у село Граб где је сачекала долазак капетана Лучића у чији је састав ушла до даљег наређења.
5. Одред капетана Бојовића кренуо је 9. јуна правцем: Корча-с.Завајит-с. Подгаји-Јеловча Гора-Боровац /1391/-Вукуша са задатком да избије на Тару на одсеку село Буковик до утоке Јеловачког потока у Тару.
6. Одред мајора Касаловића кренуо је 9. јуна правцем: с.надостијење-с.Граб-с. Адровиће- с.Златни Бор са задатком да избије на Тару на одсеку: Јеловачки поток до реке Љутнице.
7. Одред поручника Калајитовића кренуо је 9. јуна правцем: с.Пјеловци-с.Тохол-Јеловча Гора /1482/ и биће задржан као резерва код групе кућа јужно од к.1482 /Јел.Гора /⁸⁴

⁸⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1328.

Одреди су имали задатак да се на поседнутим линијама задрже и да ватром, нарочито бацачима и топовима, узнемиравају партизана на левој обали реке Таре. Главни партизански штаб се налазио у селу Рудине.

После пораза у Санџаку, партизани су се, потпуно растројени, повукли преко Пиве и Дрине. Њихове јаче снаге одступиле су правцем Вучевица – Улобићи – Волујак – пл. Гацко. Њихови слабији делови повукли су се левом обалом Дрине јужно од Фоче. Четничке трупе задржале су се на линији Фоча – Дрина – Тара – Узлуп. Трупе капетана Ђуришића 10. јуна избиле су на десну обалу Пиве, док су се партизани налазили на левој обали. У овим акцијама пао је у руке четницима знатан плен који партизани нису могли даље да евакуишу. Четници из Србије ухватили су везу са Ђуришићем, код моста на Шћепан пољу. Мајор Глишић и мајор Баћевић састали су се са хрватским официрима, са којима је био пуковник Јаковљевић и са истима разговарали о Фочи, коме ће ово место припасти, мада се вршила концентрација четничких снага око града. У преговорима 9. јуна су учествовали: пуковник Јаковљевић, мајор Петар Баћевић, мајор Милош Глишић, надпоручник Милан Штимац и усташки надпоручник Фрањо Терчик. Постигнут је договор у следећем:

„1. Превоз трупа обуставља се и да се врате на леву обалу Дрине а да у вароши остане само 40 жандарма. Ово је образложено да Фоча не спада у НДХ и да ће овако остати док се ствар не разреши.

2. Усташке оружане снаге које су ту, остају до даљег у Фочи.

3. Демаркациона линија одређена споразумом вреди до даљег. Линију ће одредити Штимац и Милојевић и све друге појединости .

4. Извршну власт у Фочи вршиће надпоручник Штимац, коме се додаје под команду 1 млађи часник и 100 четника ради одржавања реда и сигурности.

5. Пуковник Јаковљевић се умољава да извести надлежне, да националисти четници нису дошли у Фочу као непријатељи НДХ већ по одобрењу Италијана, са којима заједно сарађују у борби против партизана.

6. Овакво стање има да остане све дотле, док се не донесе прецизно решење о граници НДХ и Црне Горе, којем решењу савезника ће се обе стране покорити.

7. Усташке јединице немају никакве егзекутивне, већ да функционишу само као војна јединица.“⁸⁵

У Фочи се налазило око 70 усташа.

Очекивала се помоћ Радивоја Косорића из Бијелог Поља са око 400 људи, у случају да започне борба са усташама око Фоче. Водило се рачуна да се усташе не изазивају. Ако отпочну борбу, прихватити је, с тим да ухапшене усташе морају да служе као сведоци приликом утврђивања чињенице ко је борбу отпочео. М. Гли-

⁸⁵ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1352.

шић у писму кратког садржаја капетану Момчиловићу говори како је задржано код четника 20 усташа који су разоружани али и да су усташе ухватиле 25 четника. Намера је четника да нападну усташе, а уколико не остваре успех у нападу, онда ће се повући, мишљења је Глишић. Истог је мишљења био и мајор Петар Баховић. Он је упутио писмо команданту италијанских војних снага у Фочи у којем га информише како се четнички одреди налазе месец дана у борби против партизана у Санцаку. Ови четнички одреди успели су да очисте цео Санцак и избили су на Дрину и Тару, јужно од Фоче. Баховић указује да скоро свакодневно гине по неколико Срба и да је обавештен да ће италијанске снаге напустити Фочу током 9. јуна и предати је хрватским усташама. Овакав гест изазива револт свих четника, јер док они гину у борби против партизана, дотле се пуштају Хрвати да мирно уђу у Фочу иако се зна какав је однос Хрвата према Србима. Услед оваког става и односа, велике снаге четника напустиле су ратиште против партизана и групишу се око Фоче. Баховић у писму инсистира да се никако не дозволи улазак Хрвата у Фочу јер ће се на овом простору угрозити мир и ред. Италијани треба да предају власт четничким властима које се већ налазе у вароши. Четници гарантују личну и имовинску безбедност свим грађанима, без обзира на верску припадност. М. Глишић упутио је писмо Ђуришићу да интервенише код гувернера Црне Горе да Фоча остане у рукама четника. У том циљу Глишић је путовао у Београд 11. јуна код Недића како би овај интервенисао да Фоча остане под контролом четника.

Сачувано је занимљиво писмо у Народном музеју под називом „Случај Фоче“. Писмо је без потписа и датума, али се са сигурношћу може рећи да га је написао мајор М. Глишић. У њему, између осталог, стоји: како је он 9. јуна заноћио у селу Челебић и како је стигао извештај из Фоче од неког Хаџи Вуковића да ће Италијани 10. јуна напустити Фочу и у исту ући хрватске усташе. Вуковић је молио да четници дођу са својим трупама у Фочу како би се спречио улазак Хрвата, наводећи како цео српски живаљ бежи како из Фоче тако и из околине, због терора по коме су усташе биле народу познате још из 1941. године. У исто време стигло је наређење италијанске дивизије из Пљеваља да четничке трупе не смеју прећи линију Викоч – Шћепан поље. Међутим, четнички командант Глишић већ је издао наређење по коме трупе 10. јуна треба да избију на Дрину и Тару, од села Мазоча до села Узлупа на Тари. После процене ситуације, у односу на партизана и српски народ у Фочи, Глишић је одлучио да један део трупа упуту у Фочу, а да са остатком избије на Тару од Шћепан поља до Узлупа и да дејством у позадину партизана помогне акцију капетана Ђуришића који је са источне стране надирао ка Пиви. Глишић је, 10. јуна, са одредом мајора Баћевића (јачине 400 људи) и са једном четом из Шаховића, кренуо у Фочу правцем село Борје – село Клаци – село Завајат – Бакић – село Драгочева – село Борковац. Према извештају Вуковића, требало је да Италијани остану у Фочи до мрака 10. јуна. Глишић је упутио писмо италијанском команданту Фоче, у којем је тражио да се улазак усташа на сваки начин спречи и да се Фоча преда четницима пошто су се четници борили против партизана у Санцаку и ослободили га, те да не могу трпети да се иза четничког фронта налазе

ушаше чији је став према Србима познат и поред уверавања да неће бити насиља. Када се курир вратио из Фоче, известио је да су Италијани већ напустили Фочу, да се у њој налази око 40 хрватских жандарма и да се ушаше скелама пребацују са леве обале Дрине у Фочу. Како би заштитио српски народ од терора ушаша, Глишић је одлучио сам да Фочу опколи и преговара са Хрватима да је напусте док се не види коме Фоча припада. Опкољавање Фоче је почело са 300 људи који су прошли Ђехотину код села Бараковац и опколили Фочу између Ђехотине и Дрине са источне стране. Око 100 људи из одреда мајора Баћевића и 150 људи под командом неког Радовића прешли су Дрину код Оплазића и опколили Фочу са јужне стране. Са резервом јачине једне чете налазио се Глишић на јужној страни Фоче, западно од села Криваје. Глишић је добијао податке да се ушаше пребацују у Фочу и да се у самом месту налази око 40 жандарма који су дошли пре десетак дана. Муслимани обавештени, видевши опкољавање вароши, почели су да беже иако су се њихове жене тога дана, у својим најлепшим одећама, вратиле у град из кога су раније побегле да би сада поздравиле долазак ушаша. Старешинама у трупи било је издато наређење да се борба не сме започињати већ да се командант хрватских снага упути Глишићу на преговоре. Једна патрола под командом капетана 1. класе Баја Никића наишла је на једну ушашку десетину код цркве на јужној ивици Фоче. Сусрет је прошао без инцидената. Четници су ступили у разговор са ушашама и саопштили им да њихов командант дође на преговоре. У очекивању доласка команданта, испуило се око 20 ушаша са четири пушкомитраљеза окренута према четницима. Да би се спречио евентуални напад од стране ових ушаша, једна чета мајора Баћевића опколила их је и разоружала. Ушаше су се буниле јер ту нису имале старешине али су, видевши да су опкољени, предали оружје. Разоружано је 17 ушаша. Поред пушака, заплењена су четири пушкомитраљеза (од којих је један енглески, а један чешки). Ушаше су доведене код четника. Приликом доласка сви су се поздравили војнички, а неко међу њима поздравио је са „Помози Бог, браћо“. Из њихових изјава могло се закључити да су се налазили негде на приморју у борби против партизана, да су отуда повучени у Сарајево и 10. јуна хитно упућени у Фочу да би успоставили ред и мир, пошто су Италијани напустили варош. Изјавили су да они немају никакве везе са убијањем Срба које су извршиле ушаше доведене из иностранства у Хрватску, већ да они, напротив, штите свуда Србе и да, штавише, Срби четници у Босни и Херцеговини сарађују са њима у борби против партизана. Преко курира Глишић је сазнао да се у вароши налазе три пуковника и да га позивају на разговор. Глишић тражи састанак у року од пола сата и, уколико до њега не дође, почеће са нападом. Одмах затим стигао је на састанак хрватски жандармеријски „натпоручник“ Милан Штимац који је поздравио српске команданте са „Помози Бог, браћо“. На питање шта ће у Фочи Хрвати када то није хрватска држава, одговорио је да он то не зна, да је он жандармеријски официр који се са 40 жандарма налази од пре 10 дана у Фочи ради образовања ушашког крила. На питање зашто су дошле ушашке јединице, одговорио је да је он био против тог доласка и да још 9. јуна од надлежних захтевао да се не шаљу ушашке јединице већ домобранске. Изјавио је да је он већи

пријатељ Србима него усташама. Раније је био на служби у Југословенској војсци, у жандармерији у Приштини и Новом Саду. Глишић је захтевао да Штимац спречи даље прелажење хрватских трупа на четничку страну, што је овај учинио. Поред тога, Глишић је тражио да се усташке јединице до 10. јуна пребаце натраг на леву обалу Дрине, да у вароши остану само његови жандарми који ће заједно са четницима одржавати ред док се питање Фоче не реши. Штимац је говорио како је заштитник Срба и да станује у самој вароши у српској породици. Позвао је Глишића и Баховића да иду са њим у варош где се налазе пуковник Јаковљевић, пуковник Витас и још један пуковник чијег се имена не сећа. Мајор Баховић додао је да не може да иде иако му је пуковник Јаковљевић кум. После разговора и размотрене ситуације, мајор Баховић и мајор Глишић одлучили су да варош држе опседнуту док се не реши коме припада и да се без сукоба повуку трупе ако Фоча припадне Хрватској. Док су разговори вођени, поручник из одреда мајора Баховића Милојевић Влада ушао је са својом четом у варош и одредио демаркациону линију у самој вароши. По овој подели, $\frac{3}{4}$ вароши припало је Србима, а једна Хрватској. Мајори Глишић и Баховић водили су разговор и са пуковником Стјепаном Јаковљевићем који је био у пратњи жандарског „надпоручника“ Милана Штимца и усташког „надпоручника“ Фрање Терчика. Сусрет ове две делегације најавио је Милојевић Владо и саопштио мајору Баховићу да долази пуковник Јаковљевић и да жели са њим да разговара о неким стварима насамо, а да ће пред усташким официрима говорити о службеним стварима.

Занимљиво је писмо које је М. Глишић упутио 14. јуна чика Бранку (Захарију Остојићу) у којем даје прилично исцрпан извештај са терена. Четници су избили на линију Фоча – Дрина – Пива. Партизани су одступили правцем Вољујак–Гацко. Слабије снаге повукле су се левом обалом Дрине и налазе се десет километара јужно од Фоче, на левој обали Дрине. Он (Глишић) дошао је у Фочи у додир са усташама. Сматрао је да не сме изазивати сукоб. Због тога је остала Фоча опкољена од стране четника. Са усташама је склопљен споразум којим је одређена демаркациона линија, обустављено је превозење њихових трупа на десну обалу Дрине, регулисано је питање извршне власти која је заједничка и остављено да се питање Фоче дипломатским путем реши и да се решењу повинују обе стране. На преговоре је долазио и пуковник Јаковљевић који је желео да на било који начин поправи свој очајан положај у очима Срба. Чак је изјавио да ће радити да дође до сукоба између усташа и хрватске војске. Он лично верује да је овај сукоб неминован. У Фочи је остао мајор Баховић.

Глишић у писму говори о састанку са Ђуришићем код Шћепан поља. Из разговора је стекао утисак да се у том делу Црне Горе води нека сепаратистичка акција чији је изразити представник Мило Бакић, који је у Пљевљима псовао мајку Глишићу и Игњатовићу пред италијанским официрима и рекао да су они све опљачкали. Да би решио питање Фоче, Ђуришић је отишао на Цетиње.

Недић је слао неколико телеграма да се четничке трупе врате јер су били у току значајни преговори повољни по српску ствар. По његовом позиву, Глишић и

Игњатовић требало је да отпутују у Београд и воде разговор о тренутној ситуацији на терену и о Фоче.

Немци су блокирали линију Голија–Јавор до Јасенова како би спречили пролаз Дражиних четника ка Црној Гори. Дража је својим најбољим одредом сматрао Црногорске одреде капетана Ђуришића.

УБИСТВО МАЈОРА ВУЧКА ИГЊАТОВИЋА

Мајор Вучко Игњатовић погинуо је 26. јуна, сахрана је обављена 28. јуна у Валеу. Тајна смрти није потпуно расветљена. Било је нетрпељивости између Игњатовића на једној, и капетана Славомира Илића, Радојка Ђурића, Манојла Радловића и наредника Милутина Лазовића на другој страни. Критичног дана ова четворица позвала су Игњатовића на разговор у штаб и том приликом саопштили му тобожње наређење председника владе да је лишен слободе. Дошло је до гужве и употребе пиштоља. Изгледа да је неко од завереника убио Игњатовића. Истрага се водила, а завереници су својим јединицама опколили варош и блокирали команду. Илић је изјавио да су за спровођење своје одлуке били спремни да и живот дају. Детаљан извештај са елаборатом требало је доставити Ђорђу Лашићу у Лијеву Ријеку.

Постоји детаљнији исказ односно саслушање Радојка Ђурића од 1. 9. 1942. године у којем стоји да је као ђак у гимназији симпатисао покрет „Збор“. Међу ђацима гимназије у Београду постојао је круг припадника покрета „Збор“. Крајем априла 1941. године, Ђурић се враћа у Београд и ступа у покрет „Збор“ као редован члан. Од Љотића је добио наређење да међу народом свога краја агитује за смернице овог покрета. По доласку у Ариље, 30. априла 1941. године, у својој кући је развио пропагандну делатност за Димитрија Љотића у срезовима Ариље, Ивањица и Ужичка Пожега. Својим радом Ђурић је деловао на многе националисте који су му пришли тиме слабећи покрет Драгољуба Михаиловића који је такође био националиста. Ђурић је своју делатност јачао све до септембра 1941. године, када су се у његовом родном крају појављивали све јачи партизански одреди. Зато је Ђурић отпутовао у Београд да се договори са Љотићем о евентуалним подухватима против партизана. У то време, 15. 9. 1941. године, основана је у Београду Команда српских добровољачких одреда. Посредством Љотића, Ђурић је упознао команданта пуковника Мушицког кога је известио о ситуацији у Ариљском срезу, а овај га је овластио да формира у Ариљу добровољачки одред и да са тим одредом започне борбу са партизанима. Око 25. 5. 1941. године почео је оснивати одред у Ариљу који је добио име Српски добровољачки одред „Моравица“. Одред је постигао у најкраће време бројно стање од 150 људи, а касније нарастао на 250 људи. Овај одред сачињавали су људи из Ариља, Пожеге и делимично из Ивањице. Одред је био наоружан најпре пушкама које су послате из Београда, а касније запленом од партизана. Истовремено са Ђурићевим одредом, основан је и четнички одред чији је командант био мајор Милош

Глишић. Због премоћи партизана, Ђурић је био присиљен да сарађује у војном погледу са четничким одредом мајора Глишића. Удруженим снагама, 5. октобра 1941. ослобођена је Пожега од партизана. Заједничке борбе против партизана трајале су до краја јануара 1942. године. Пожешки четнички одред био је децембра 1941. године легализован као самостални и подређен директно српској влади. Команду над Пожешким самосталним четничким одредом преузео је мајор Игњатовић. Ђурићев одред је, крајем јануара 1942. године, са Пожешким четничким одредом прешао на италијанско подручје, где се борио у Србији и Црној Гори против партизана. Заједничке борбе трајале су до 15. 6. 1942. године. Шести српски добровољачки одред је 1. 6. 1942. године премештен у Ариље. Одлуком српске владе спојен је добровољачки одред који је Ђурић водио са 6. добровољачким чији је командир чете био Ђурић. После завршених борби у Санџаку 15. 6. 1942, Ђурић се са својом четом у саставу Пожешког четничког одреда вратио у Нову Варош, где је било стално место Пожешког четничког одреда. После Ђурићевог доласка у Нову Варош, мајор Игњатовић отпустио је већи број људи свога одреда на одсуство. Према споразуму команданта 6. добровољачког одреда, потпуковника Јеличића са мајором Игњатовићем, Ђурић је морао остати са својом четом у Новој Вароши да сачека повратак оних из Пожешког четничког одреда који су се налазили на одсуству. Тек након тога Ђурић се могао вратити у Ариље.

Према казивању Ђурића, 26. 6. 1942. године пошао је у стан Игњатовића како би се са њим договорио о одласку у Ариље, што је требало да учини 1. 7. 1942. године. Мајор Игњатовић није се налазио у свом стану, а Ђурић се нашао са капетаном Славомиром Илићем, потпоручником Манојлом Радуловићем и наредником Милутином Лазовићем. Илић и Радуловић били су команданти батаљона, а наредник Лазовић био је командир штабне чете. Ђурић је имао сазнања из претходног дана да су били у свађи Илић, Радуловић и Лазовић на једној страни, и мајор Игњатовић на другој страни. Ова тројица су ускратили послушност мајору Игњатовићу, а оправдавали су своје држање тиме да је мајор Игњатовић проневерио војничке плате одреда за своје личне сврхе, те да води неморалан живот. Пребацивали су Игњатовићу да намерава све оружје Пожешког четничког одреда да преда Дражи Михаиловићу, односно да њиме наоружа избегле босанске четнике и води их лично Д. Михаиловићу. Ова три официра отказивала су послушност Игњатовићу и зато што је био родом из Ваљева, па тако није имао личну подршку у сталном месту Пожешког четничког одреда. Уместо Игњатовића, требало је да капетан Илић постане командант одреда. Кад је Игњатовић ушао у своју собу, сачекала су га три официра којима се обратио „Што је, ви бунтовници! Јесте ли се предомислили, хоћете ли и даље са мном сарађивати?“ Капетан Илић је одговорио: „Ми нећемо са вама сарађивати, али пре него што ми напустимо одред, хоћемо да прегледамо рачунске књиге одреда.“ На ово је мајор Игњатовић извукао пиштољ. У истом моменту пиштољ је извукао и потпоручник Радуловић, повикао је да мајор Игњатовић подигне руке у вис, те левом руком ухватио десну руку мајора Игњатовића у којој је овај држао свој пиштољ. Настало је кратко рвање и том приликом је Радуловићев пиштољ опа-

лио и погодио Игњатовића у слепоочницу. Игњатовић је остао на месту мртав. Када је потпоручник Радуловић видео шта је урадио, био је јако потиштен па је покушао самоубиство, али су га ова двојица спречила.

ИСТРАГА ПРОТИВ ДРАГАНА КОРАЋА (БРАТА МАНОЈЛА КОРАЋА)

У канцеларији изасланика Министарства унутрашњих послова у Ужицу, 26. децембра 1941. године, Драган Кораћ дао је следећу изјаву: рођен је пре 31 годину, „земљорадник из Расне, Среза пожешког, сина Радомира и мајке Софије, рођене Јанковић. На 15 дана пре одласка Немаца из Ужица отишао је у Београд код брата Драгића Кораћа инг. како би разговарао о приликама у селу и испричао му случај Десанке Кораћ жене секретара Министарства социјалне политике (инвалидски одсек) Петра Кораћа. Наиме Десанка је имала два радио апарата и дала их комунистима Љубу Мићићу и Новаку Живковићу и осталима а та група се налазила у селу речице предео Благаја. касније је она радио добила назад а наведена лица су долазила њеној кући и слушала извештај Лондона и Москве. Ту су сем наведених долазили: Здравко Кораћ, Десимир Смиљанић чиновник фирме 'Бата', Микула Терзић из Висибабе, а скупљала је и сеоску омладину. Са њом је био и богослов Миљко Кораћ. Ово је Драган испричао у присуству Омиљеног Милића, правника из Београда који је обећао да ће доћи у село и целу ствар извидети. Након неколико дана он је дошао заједно са Драгићем у село и испричану причу пријавили председнику општине који их је упутио у срез. Изгледа да је и председник општине Владо Перишић саопштио комунистима и они су долазили да се увере дали је Драгић и Омиљени долазили код куће у село. Драган је сазнао да му се спрема заседа као и његовом брату Драгићу и Омиљеном и да ову двојицу треба комунисти да ликвидирају. Из тог разлога Драган је послао брата и Омиљенога да спавају код сестре у Пожегу а он је остао код куће. После њиховог одласка у Пожегу и Драган је отишао сутрадан и остао 10 дана. Након десет дана Драган се упутио својој кући како би се видео са својом женом и децом. По његовом доласку упала су у кућу три наоружана човека међу којима је био Обрен Радовић, сељак из Речица, општине Годовичке и тражили да им преда све што има од оружја и муниције. Драган је том приликом предао пушку са 250 метака, један револвер са 50 метака. Затим су га отерали у шуму преко пута железничке станице Расна где су партизани имали свој штаб. Ту је Драган видео Новака Живковића и још 50-60 људи. Међу њима је био и син Миодрага Глишића из Пожеге, Бонжулића из Глумча. Новак Живковић је саслушавао Драгана због оптуживања Десанке Кораћ и њих код Влада Перишића председника општине из Висибабе. затим је питао зашто је долазио Омиљени код њега. После саслушања Живковић је наредио Обрену Радовићу да га води у шуму што је овај и учинио. По наредби Живковића и Рад-

вића Драган је везан у ланце са рукама на леђа, потом су му наредили да легне што је овај и учинио, а затим су га једном гумом дужине једног метра у пречнику 4 цм почели тући. Када више није могао издржати од батина Драган је одлучио да све исприча и призна. После тога ови су га одвезали а Живковић је наредио да ту ноћ остане у логору под стражом а сутрадан спроведен под стражом у кући Љуба Мићића у Годовику. Љуба Мићић му је саопштио да се његова кућа сматра петоколонашком с обзиром да је Драган оптуживао комунисте а тим пре што се брат Драгић удружио са Омиљеним. С обзиром на признање опростили су му живот под условом да приступи у њихове редове. наглашено му је да уколико буде саботирао биће стрељан и сва имовина уништена као и сви укућани побијени. Драган се бранио да не може у њихове редова ступити из разлога што је болестан и као такав није служио војску. Обећано му је да ће добити лакшу службу имајући у виду његово здравствено стање. Дали су му оружје и наоружали а одатле упутили у Пожегу у чети Веља Мићића учитеља из Годовика. Након 2 дана њих 80 упућено је у Косјерић на стражу. Под командом Ратка Јоковића учитеља из Драгачева. Од тих 80 Драган је познавао Драгића Полића из расне, Миливоја Никитовића из речица, Петра Мићовића из Речица и још неке којима се имена не сећа.“

Иследник преког војног суда Д. Јовановић 13. јануара 1942. године послао је окружном начелнику у Ужице извештај по кривици Драгана Кораћа, познатог актера комунистичке акције у селу Расној и околини, са изјавама 12 сведока из чијих се исказа види каква је сва недела и зверства чинио за време партизанске владавине у Пожеги и Ужицу. Против осумњиченог Драгана постојале су и друге околности које га као активног члана комунистичке партије терете да је учествовао у свим борбама против четника, да је убијао рањене четнике, пљачкао њихове станове, да је био комесар партизанске војске. У Пожеги је малтретирао грађанство које није било уз партизане и учествовао у борби против четника у Тометином Пољу. Драган је криминалан и непоправљив тип јер је од Среског суда у Пожеги више пута осуђиван за крађу, тучу, преваре и томе слично. Иследник моли начелника да овај предмет достави Преком суду у Ужицу, где се осумњичени налази у притвору, како не би избегао давно заслужену казну. Напомиње да грађани Среза пожешког са највећим задовољством поздрављају хапшење комунисте Драгана Кораћа.

Изјаве о Кораћу дали су:

1. Вера жена Војислава Перуниччића из Косјерића, стара 38 године, мајка једног детета, настањена у Пожеги.
2. Бранко Механчић, земљорадник и трговац из Расне, стар 47 година, ожењен, отац четворо деце, писмен.
3. Бранко Ђорђевић, трговац из Пожеге, стар 47 година, ожењен, отац једног детета.
4. Љубивоје Јовићевић, трговац из Пожеге, резерв. потпуковник, стар 55 година, отац троје деце.

5. Љубодраг Стефановић, апотекар из Пожеге, стар 47 година, ожењен, отац четворо деце, писмен.
6. Марко Гојгић, трговац из Пожеге, стар 56 година, ожењен, отац троје деце, писмен.
7. Георгина, жена Милована Луковића, из Пожеге, стара 32 године, удата, мајка једног детета.
8. Младен Гојгић, трговац из Пожеге, стар 49 година, ожењен, отац петоро деце.
9. Радосава Дрндаревић из Бакионице, стара 39 година, мајка четворо деце.
10. Селена Јовићевић, жена Николе Јовићевића, из Бакионице, стара 35 година, удата, неписмена.
11. Видосав Луковић из Пожеге, стар 82 године, удовац, неписмен.

Сви сведоци који су дали изјаве тешко су оптуживали Кораћа за разна недела која је починио у Пожешком срезу као припадник комунистичког покрета.

Окружни начелник Ужица Манојло Кораћ, иначе рођени брат Драганов, по пријему извештаја, упутио је одмах предстојнику градске полиције предлог да се Драган Кораћ, као истакнути комуниста из села Расне, општине Висибабске, срез Пожешки, упути везан, под сигурном стражом, за Пожегу и да се преда Преком суду на суђење. Манојло Кораћ је инсистирао да спровод изврше четници Ужичког одреда чији је командант Прљевић Будимир. Драган је као истакнути комуниста учинио највише кривичних дела у Пожешком срезу, са чије територије потичу и све жалбе грађана за учињена кривична дела. Зато је образован Преки суд од стране команданта Пожешког одреда.

У Предстојништву градске полиције у Ужицу, 10. фебруара 1942. године, иследник-судија узео је изјаву Драгана Кораћа која се разликује од првобитне. Он даје следећу изјаву. Кад су Немци изашли из Ужица на малу Госпојину, он се спремао са породицом да иде у Београд код брата Драгића који је тамо радио. Међутим, тог истог дана, дошли су у његову кућу и лишили га слободе: Обрен Радовић, Видоје Младеновић и Милорад Глушчевић, сви из Годовика–Рупељева. Тражили су пушку и муницију. Када су му запретили и када је добио неколико шамара, предао је пушку са 200 комада муниције. Тражили су и пушкомитраљез али га он није дао јер га није ни имао. Од куће су га одвели у станицу у Расној, а из станице сутрадан у кућу Љубе Мићића из Годовика. У кући је био притворен једну ноћ, па су га сутрадан одвели у Пожегу. Немаца није било у Пожеги, а командант Пожеге био је Љубо Мићић. У Пожеги је био два дана у притвору. Затим су га пустили из притвора, дали му пушку и упутили га са четом у Ражану–Косјерић. Командир чете био је Ратко Јоковић, учитељ из Драгачева, а политички комесар Миливоје Никитовић. Његова чета била је 2. пожешка. Док је био у Косјерићу, чули су да су четници заузели Пожегу, па су се они побунили и тражили да их пусте кући, па су њих осморицу разоружали и зато су дошли Слободан Секулић и Душан Јерковић

и наредили да побуњенике спроведу у Ужице. У Ужицу је био шест дана у затвору, а затим био код Милана Стаматовића у комору. Аутомобилом је превозио хлеб од Ужица до Карана, Трешњице, Беле земље и по потреби где је требало. Када се водила борба на Карану, Трешњици и од Трешњице према Пожеги, није учествовао већ је камионом превозио храну и остале намирнице и довлачио камионом мртве и рањене. По завршеној борби остао је Пожеги и није долазио у Ужице. У Пожеги није био комесар за исхрану већ је то био неки Перо Ђирјаковић који је у Пожеги погинуо. Мићо Цицварић је био интендант а Здравко Жунић из Висибабе магационер. У Пожеги је остао на пет дана непосредно пред излазак партизана из Пожеге, када се разболео и отишао кући. Код куће је остао све док четници нису дошли у Висибабу да га траже али се он склонио у Рупељево. На изјаве односно оптужбе сведока одговорио је следеће: у кућу Бранка Механчића и његове браће није улазио нити је бацао бомбе. Не сећа се да је видео Бранка Ђорђевића и тврди да га Бранко није могао видети са пушком већ само са револвером. Признаје да је са патролом ишао у кућу Љубивоја Јовићевића, да ју је претресао и однео неке ствари. Патролу је водио Јован Стаматовић, снајдер из Пожеге. У апотеку Стефановића није ишао, нити пуцао, нити је бацао бомбе. У кућу Марка Гојгића није ишао. Видосава Луковића као и Георгину Луковић не познаје нити је против њих потезао пиштољ. Сретена Бранковића не познаје нити му је говорио да он носи доламицу капетана Вучка Игњатовића. Не сећа се да је видео Младена Гојгића у Пожеги док је био у партизанима. У Здравчићима је срео Радосаву Дрндаревић и испричао јој да је њен муж тешко рањен и да тешко може да преживи и да га он није дотукао, а ко је, не зна. Селену Јовићевић и Војмира Јовићевића из Бакионице не познаје и не сећа се да је Селена долазила у Пожегу да се распитује за Војмира. После завршене борбе у Пожеги, Драган је отишао аутомобилом у кућу Пера Миловића, која је удаљена два километра од Пожеге, да превезе Слободана Секулића који је тада у борби рањен.

Иследнику Преког војног суда у Пожеги дала је изјаву и Лепосава Бојовић, супруга пок. Милована, жандармеријског поднаредника, који је убијен од стране партизана. Своју оптужбу Лепосава је код иследника дала и против Милана Петронијевића, Драгана Кораћа и Срећка Перића и сматра их главним кривцима за погибију њенога мужа.

Изјаву против Драга Кораћа дао је и Миладин Ђедовић. Изјавио је да га је Кораћ по уласку партизана у Пожегу тражио код куће у Горобиљском пољу. Када га није нашао, ухапсио је његовог старог оца Крсту Ђедовића, који је чувао своју стоку на своме имању, и одвео га у затвор пожешки, где је задржан око шест дана, па је на интервенцију других људи пуштен на слободу, јер би био стрељан зато што се раније налазио у полицијској служби, пре него су партизани ушли у Ужице, Пожегу и друге вароши.

Државни тужилац Преког суда 4. марта 1942. год. поднео је команданту оружаног одреда за Преки суд у Пожеги оптужницу против Драгана Кораћа. Оптужницом се окривљује зато што је, у периоду од друге половине месеца септембра

1941. године па све до повлачења партизана крајем новембра 1941. године, активно учествовао као члан Комунистичке партије у борби против четника на Трешњици и то као комесар за снабдевање партизанске војске и кад су партизани ушли у Пожегу чинио је насиља над грађанима и четничким заробљеницима. Кривица окривљеног је утврђена његовим делимичним признањем и исказима испитаних сведока од 12. јануара 1942. год. Одбрана окривљеног да је био присиљен да ступи у партизанске редове неумесна је и не треба јој поклонити пажњу јер, да је он заиста био присиљен, он би у својим поступцима био скроман и не би био суров према грађанима. Само онај који радо прилази партизанском покрету може да врши онај терор који је вршио окривљени Драган.

МАНОЈЛО КОРАЋ, ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК УЖИЦА

Почетком јануара 1942. године функционисала је банска управа Дринске бановине која је била највиши орган власти. Банску управу заменило је Окружно начелство које је формирано у Ужицу 5. јануара 1942. године. За првог окружног начелника постављен је Манојло Кораћ. Под окружним начелством налазило се 7 срезова: Ужички, Златиборски, Рачански, Црногорски, Моравички, Пожешки и Ариљски.

Окружни начелник је начелник управне и политичке власти у округу и старешина округа. Окружном начелству биле су подређене и војне формације. СДС, СДК, предстојник градске полиције, комесаријат железничке и пограничне полиције у Мокрој Гори као и све управне власти.

Срески начелници су петнаестодневно слали извештаје начелнику округа о следећем:

1. Политичким приликама и раду политичких партија
2. Стању јавне безбедности
3. Раду и кретању партизанских и других одреда који су радили на дестабилизацији прилика у Србији.

Кораћ је придавао велики значај обрачунавању са партизанима, ма где се налазили, у циљу сузбијања њиховог погубног деловања. Почетком марта упозорио је среског начелника у Пожеги о деловању једне групе комуниста на територији Пожеге који су били разбијени у Округу ваљевском. Једна група, јачине од 80 људи, налазила се на територији Среза пожешког у селу Тометино Поље, и била је подељена на две групе од по 40 људи. Једна група се налазила под Црним врхом (обронци Маљена) у кући Тихомира Илића, а друга испод Малог Маљена у кући Примислава Костића. У овим групама било је 13 девојака, један инг. Савчић из Београда и шест службеника из дирекције речне пловидбе. Ове групе поседовале су

Манојло Кораћ са двојицом верних сарадника – учитељем Ђорђем Новаковићем и наредником Будимиром Прљевићем у својој канцеларији лета 1942. године (Дара Прљевић)

пушке и 13 пушкомитраљеза. Преко дана се никуда нису кретале, а преко ноћи ишле су патроле са шубарама и кокардама по селу и прикупљали храну. Све што су налазили су отимали и никоме ништа нису плаћали. Главне њихове групе налазиле су се на Дивчибарима и Великом Маљену. Кораћ је сазнао да су ове групе из Церског партизанског одреда као и то да одржавају везу са партизанима из Санџака.

10. марта Кораћ је упутио једно писмо генералу М. Недићу у коме га детаљно информише о преузимању дужности начелника округа. Свестан је тежине своје одговорности јер је носилац не само управне и политичке власти у округу, него је у исто време и старешина свих оружаних одреда у округу. У функцији војног старешине настојао је да повеже све оружане јединице у једну целину, спремну и способну да у сваком моменту најбоље одговори своме задатку. Настојао је да оствари односно успостави пуну хармонију међу оружаним јединицама, преко команданата ових јединица, гледајући у њима своје најближе сараднике у војним пословима. Међутим, било је на самом почетку извесних проблема са сарадницима али је покушао да их отклони верујући да ће личним примером и својим искреним радом упутити сараднике на правилан пут. Тај труд Кораћа остао је без успеха. Његови најближи сарадници, потпуковник Момчило Матић и мајор Душан Илић, не само што нису показали вољу за такав рад какав је он примером пружао, него су се трудили да на сваком кораку и у свакој прилици покажу своју вољу и самовлашће. Са њихове стране увек су изостајала обавештења о борбама и разним другим важним појавама о којима би требало да буде информисан начелник округа. Мимо Кораћа су одлазили немачком војном ко-

манданту и крајскоманданту, подносили извештаје, не извештавајући Кораћа. Тако је често пута Кораћ долазио до неког важног сазнања преко Немачких војних команданата. Такође мимо његовог знања, најближи сарадници су подносили извештаје Председништву владе и другим ресорним министарствима, што је Кораћа доводило у врло тежак и нимало завидан старешински положај. Овакав рад није ствар њихове немарности и личне алкавости, него систематски, плански неискрено држање према начелнику. О својим путовањима никад не извештавају Кораћа нити траже било какво одобрење. Штаб ужичке групе којом је командовао Матић налазио се у дому женске подружнице, једној од најлепших зграда у Ужицу. Било је готово свакодневних примедби на рад најближих сарадника који су доприносили рушењу онога за шта се залагала Влада националног спаса. Дакле, Матић и Илић радили су на паралисању свих акција предузиманих ради стварања и консолидације општинских прилика у обнови Србије. Један од најближих сарадника потпуковника Матића је и Добросав Раонић који је својим недостојним поступцима настојао наудити личном угледу Кораћа. Најближи сарадници покушали су да се домогну места окружног начелника, па је Кораћу било немогуће сарађивати. Био је присиљен да у писму генералу Недићу предложи њихову смену са положаја на која треба да дођу квалитетни официри који би се у својим дужностима искрено и предано заложили за опште добро. Уколико се не догоди смена предложених, Кораћ ће ставити положај окружног начелника на располагању, јер Србија и српство, како каже, траже рад. Кораћ је посебно обратио пажњу и прогањао истакнуте комунисте који су се склањали, а било је и оних који су се налазили у редовима Српских оружаних снага ради прављења раздора и нереди.

Кораћ је среском начелнику у Чајетини доставио информацију 10. марта, по којој је овај требало да изврши увид над лицима у његовом срезу и достави извештај начелнику Округа.

Информација се односи на комунисте из Јабланице међу којима су:

1. Пенезић Милош, земљорадник, био комесар Јабланице и стари комуниста, заводио народ и имао 10 бомби, два револвера и две пушке код своје куће.
2. Удовичић Радивоје из Јабланице, земљорадник, био командир комунистичке милиције у Јабланици, поседује револвер, карабин и пет бомби које му је дао Пенезић Милош из Јабланице.

Самостални четнички одред под командом мајора М. Глишића функционисао је само 1942. године, када су формиране четничке бригаде, а средином 1943. године корпуси (Пожешки и Златиборски).

ИСТРАГЕ ПРОТИВ ОСУМЊИЧЕНИХ ЗБОГ САРАДЊЕ СА КОМУНИСТИМА У МОРАВИЧКОМ СРЕЗУ

У канцеларији команде места у Ивањици на дан 1. априла 1942. године вођена је истрага против окривљених:

1. Богосава Оцокољића из села Лисе, Срез драгачевски, по занимању опанчар, стар 37 година, живи у Ивањици, због сарадње са комунистима. Изјавио пред истражним органом да је био само три дана у партизанима и да су га силом отерали. У затвору у Ужицу је био 17 дана, затим у Моравичком четничком одреду, одакле је отеран на Венац, где је био 14 дана у затвору, затим поново у затвору у Ивањици, где је био преко месец дана, а по саслушању од војводе Мојсиловића, пуштен на слободу.
2. Десанке Јелић, родом из Ивањице, по занимању ученица, стара 14 година, изјавила да никада није сарађивала са комунистима.
3. Јулком Јелић, из Ивањице, по занимању домаћица, стара 24 године, изјавила да никада није сарађивала са комунистима.
4. Секулом Матовићем, родом из Ужица, живео у Ивањици, по занимању кројачки радник, стар 28 година, био у партизанима 20 дана у Ивањици, затим је отеран у Ужице, где је био на стражи и чувао бензин, а није учесник ни у једној борби. Приликом бомбардовања Златибора побегао у Ивањицу. Приликом доласка у Ивањицу јавио се војводи Брани Пауновићу, а затим стављен у затвор у коме је провео 24 дана а затим пуштен.
5. Милентијем Ајдацићем из села Лисе, Срез драгачевски, по занимању ковачки радник, стар 32 године, са комунистима био 15 дана, силом одведен. Углавном је ноћу стражарио, а у борби није учествовао. После 15 дана побегао од комуниста и налазио се код капетана Милића Милићевића на Венцу, а затим после саслушања пуштен кући.
6. Маријом Јелић из Ивањице, ученица гимназије, стара 19 година, неколико пута затварана као партизанка. Са комунистима није била ниједног дана нити је њихов симпатизер, похађала болничарски курс.
7. Милана Зарића из Неретина, Јаворска општина, по занимању посластичар, стар 56 година. Није припадао комунистичкој странци од 1929. године, а био је раније у социјалистичкој странци. Од 1929. године не припада комунистима нити са њима сарађује.
8. Данице Стојановић родом из Ниша, живела у Ивањици, домаћица, стара 17 година. Није припадала комунистима, била је два пута у болници доносила воду и лекове болесницима.
9. Данице Трипковић из Ивањице, по занимању домаћица, стара 21 годину. По доласку комуниста у Ивањицу, наредили су да сви они који су завршили бол-

ничарски курс морају доћи у болницу. У болници је била два пута и превијала рањене партизане и четнике. Никада није припадала нити је била заинтересована да приђе комунистима.

10. Радише Рацића из Ивањице, по занимању пекар, стар 27 година, изјавио да никада није припадао комунистичком покрету нити их је помагао. Од општине Ивањица има уверење да је потпуно национално исправан.

11. Драгомира Нешовановића, родом из Ивањице, по занимању приватни чиновник, стар 22 године, изјавио да је 3. новембра 1941. године у његову кућу дошао наоружан Аца Чизмић и да је морао са њим да пође. Повео га је у комунистички штаб где је добио пушку коју је оставио у двориште, међу дрва. Три дана се скривао код својих пријатеља, наводно га болели бубрези. Није приступио комунистима.

12. Момира Божића, родом из села Хрге (Босна), живи у Ивањици, стар 24 године, по занимању трговачки помоћник. Никада није припадао нити био присталица комуниста. Затваран је јер је становао у кући са једном комунистичкињом учитељицом Надом Луковић, али је није пријављивао властима јер је сматрао да то треба да уради газдарица код које су становали.

13. Јована Поповића, родом из Ивањице, по занимању кројач, стар 37 година. Учествовао је у скупљању четничких и комунистичких лешева, 3. и 4. новембра 1941. године. Када су партизани напустили Ивањицу, одређен је на стражу, а затим се повукао са партизанима јер је Јаворац претио да ће све заклати. Радио је у Ужицу 14 дана код свог колеге који је радио за партизане.

14. Милана Лате Кучевића, родом из Сјенице, живи у Ивањици 20 година, био је раније муслиманске вере па је прешао у православље, по занимању опанчар, стар 51 годину. Није био у партизанима сем четири сата на стражарском месту.

15. Дмитра Видаковића, родом из Кушића, по занимању опанчарски радник, стар 32 године. Био је приморан да ступи у комунистичке редове у Гучи пошто је био служитељ у пошти. Био у добровољцима код којих је вршио стражарску службу. Док је био у Гучи, неколико ноћи је држао стражу, петокраку звезду није носио, а када је требало да ступи у борбу, није хтео, јер је имао два брата у жандармерији и није хтео да се бори против њих. Због болести оца напустио је добровољце и више се није враћао у њихове редове.

16. Петронија Петронијевића родом из секла Котраже, Срез драгачевски, по занимању молер, стар 26 година, затваран, био на Преком суду у Чачку где је осуђен а затим упућен у логор Београд, у којем је провео више од два месеца, из логора пуштен 12. фебруара 1942. године. У месецу октобру 1941. године ступио је, под притиском, у комунистичке редове и у Ивањици и био пет дана, а након повлачења партизана из Ивањице према Ариљу успео је да побегне и оде својој кући. Док је био са комунистима, углавном је радио у кухињи како би им био пред очима. Нигде и никада није учествовао у борбама на страни комуниста.

17. Драгана Миливојевића, родом из Ивањице, по занимању ђак трговачке академије, стар 20 година. У комунистичким редовима био око месец дана, а разлог је тај што му је највећи број пријатеља био у њиховим редовима а свако ко није био са њима називали су га петоколонашем. Све време се налазио у Ивањици и радио као дактилограф, а за време борбе налазио се у подруму своје куће. После борбе у Ивањици носио је пушку и стражарио, није био униформисан али је носио петокраку звезду.

18. Божидара Курћубића, родом из Ивањице, по занимању званичник среског суда, стар 26 година. У Чачку је познавао једну учитељицу која је била партизанка и радио је као дактилограф уз извесну надокнаду. У партизане је ступио зато што је то била ослободилачка војска па је сматрао као Србин да му је то била дужност. Приморан је да иде у партизане јер није имао средстава за живот па је код њих радио чест дана у Ивањици. Када је почела борба, отишао је својој кући и у борбама није учествовао.

19. Милоша Велимировића, родом из Ивањице, по занимању економ болнице, стар 62 године. Никада није био у комунистичким редовима нити је помагао њихове акције. До 6. јануара 1929. године припадао је Радикалној странци, а од 1929. припадао Радикалној заједници и био секретар Среског одбора. Од „сложне браће“ поседује потврдну да је невин.

20. Добросава Поповића, из села Свештице, по занимању шофер и механичар, стар 45 година. Од 15. октобра до 28. новембра 1941. године био са партизанима. Пошто су комунисти видели да је шофер по занимању, одмах су га мобилисали и упутили у Ужице, где је радио у гаражи. Када је било повлачење из Ужица, успео је да побегне преко Златибора и дође у Ивањицу, где се крио око 25 дана. У кућу су му дошли 9. јануара 1942. године и одвели га у команду места, где је био затворен 17 дана, а затим пуштен по налогу војводе Мојсиловића.

ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА

Рад ове важне службе сводио се, углавном, на 15 дневне и месечне извештаје, добијане од среских начелника са подручја округа, од команданата појединих одреда са терена и курирске службе. Било је случајева да се на терену одигравају врло важни догађаји, а да јавност и начелник округа о томе нису обавештени, а било је акција у сукобу са партизанима. Мало је података о приказаним акцијама, какви су резултати акција били, има ли заробљеника и шта је са њима урађено... Заробљени, у принципу, нису одмах убијани, већ су прво саслушавани како би се добили подаци о осталим партизанима, њиховим јатацима, присталицама и помагачима. Прављени су спискови партизана који садрже: презиме, очево име, занимање, одакле је, где станује, кога има од породице, идеолошко опредељење, у чему се састоји његова активност, који су му јатаци...

Командант Српске државне страже у Београду 7. априла обавестио је начелника округа Ужичког шифрованим телеграмом, а овај начелнике срезова, да ће партизани отпочети атентате на команданте окупаторских власти, српских одреда и среске начелнике. За извршење ових задатака одређена лица су снабдевена аутоматским оружјем. Зато командант апелује да се страже боље наоружају и буду на опрезу. О намерама партизана обавештен је и командант самосталних четничких одреда Јаворац.

ПОЉОПРИВРЕДА

Председник српске Владе издао је Наредбу о планској диригованој пољопривредној производњи за 1942. годину. У том решавању Министарство пољопривреде имало је једини циљ пред очима: српском народу се мора осигурати храна. Онај ко има земљиште, мора засејати и обрадити целокупну површину, сматрајући то као најсветију дужност, јер се ради о спасу целог српског народа. Уколико се овако не уради, прети смрт од глади српском народу а она је најужаснија. Има у Србији крајева који могу произвести више хране него што им треба, али ће се те залихе доставити пасивним крајевима међу којима је и ужички округ. По саопштеној Наредби, сваки пољопривредник мора сејати и гајити све оне културе које су прописане Наредбом, односно планом о пољопривредној производњи а на површини које су му планом прописане или које му председник општине са својим помоћним органима буде одредио. То су културе: кромпир, поврће, пасуљ, јари јечам и оvas, конопља или лан, пићне (крмне) биљке, кукуруз, шећерна репа, сунцокрет, соја, воћарство... Сматрало се да народ неће умрети од глади ако се засеје довољна количина кромпира, који потпуно може заменити хлеб. Док у Србији за исхрану једног становника пада просечно 20 кг годишње, дотле у Немачкој пада 250 кг Француској 220, Чешкој 180 итд. Од свих народа ми смо га најмање трошили. У Србији је најважнија храна кукуруз. Гледало се да се свако парче земље засеје овом културом јер се сматрало да је кукуруз добра храна не само за људску исхрану већ и за сточну. Исти је случај и са пасуљем који заузима у људској исхрани важно место, а у случају невоље и глади може да замени и задовољи многе преке потребе. Колики је значај придаван производњи хране говори и посета министра пољопривреде Ужицу 18. априла 1942. године.

Према катастарским књигама, површина обрадивог земљишта Округа ужичког износи: „236.069 хектара. Током 1941.године било је засејано 7.300 хектара пшенице, 2.754 хектара ражи, 1.260 хектара јечма, 11.398 хектара овса, 20.322 хектара кукуруза, 2.197 хектара кромпира, 95 хектара сунцокрета и 7.224 хектара разних повртарских усева. Приноси засејаних култура 1942. године изгледају овако: пшенице 39.340 метричких центи, ражи 11.791, јечма 6.611, зоби 37.771, кукуруза 95.395, кромпира 39.396, пасуља 4.526 и сунцокрета 15.000 кг“.⁸⁶

⁸⁶ Војни архив, К-29, Д-57-8, Ф-2.

Сви припремни радови на извођењу плана о пољопривредној производњи били су током марта изведени. Према подацима инспектора за пољопривреду инжењера Фрање Копрившека, које је прикупио на терену, обилазећи стално цело подручје округа, сви земљорадници показали су да су у стању да са својом радном снагом обраде све расположиве парцеле. Све општине са целог подручја устројиле су спискове радних јединица људске и запрежне сточне снаге, а планирано је и узајамно помагање путем мобе. За благовремену обраду свих обрадивих површина земље у свим општинама (сеоским и градским) стварају се радне јединице-мобе људске и сточне радне снаге. У мобе улазе сви пољопривредници, мушки и женски, стари од 16 до 55 година. Сваком радном члану домаћинства припада за обраду два хектара оранице. У запрежне сточне радне јединице улази сва радна стока, радне краве, волови, евентуално биволи и коњи. Свакој запрези припада 10 хектара оранице. Имања сиромашних пољопривредника чији су власници погинули или заробљени општина ће обрадити мобом, а онима без запрежне стоке помоћи ће се кулуком. Приликом кулучења примећена је „протекција“, тако да, ако је потребно одредити за кулук једног човека са колима и воловима, упућена је само жена која има само волове, а кола јој тобож на услугу дао старешина села, или је пак на кулук упућен човек од 70 година који је од старости изнемогао и неспособан за ма какав физички рад. Такође је примећено да се у оваквим случајевима већином извлаче имућнији грађани, док сав терет пада на сиротињу, уместо да су они имућнији на кулуку. У већини општина по округу, основани су помоћни одбори за сарадњу са општинским управама нарочито око неге воћки, па су у овом послу ангажовани и учитељи како би својим узорним радом у школским вртovima могли показати пример другима. У Срезу пожешком накнадно је наређена и сетва сунцокрета. Новостворене и ратне прилике проузроковале су несташницу масти и зејтина у Србији. Те прилике наговештавале су још већу несташницу ових неопходних животних намирница. Зато је планом о пољопривредној производњи предвиђено да се одређене површине на подручју Среза засеју сунцокретом. Све произведене количине сунцокретоног семена у 1942. години морају се обавезно предати уговарачима који су дужни преузети и исплатити све количине. Сваки произвођач сунцокретоног семена ће, за произведено и предато семе у јесен 1942. године, добити одређену цену, а уз то још бесплатно две литре зејтина и 15 кг уљаних погача за 100 кг произведеног и предатог сунцокретоног семена. Сељацима је препоручено да се уздрже од сувишне потрошње кромпира како би се сетвом ове културе захватила што већа површина. Гајење кромпира је од великог значаја и нарочите важности због недостатка многих животних намирница, зато што се може гајити по њивама, поред путева и железничких пруга поред којих је забрањено гајење високих култура. За семе кромпира морају се сами пољопривредници побринути било набавком, заменом за жито или на други начин. Сразмерно величини поседа, свако домаћинство морало је засејати одређену површину. Семена за поврће има у довољним количинама, за које су се постарали сами пољопривредници јер су га набављали од Главног савеза српских земљорадничких задруга, Пољопривредног друштва и њихових чланица. Од поврћа

се најчешће производио грашак, лук, боранија, купус, паприка, парадајз, патлиџан, спанаћ, зелен и друго. Без поврћа нема здраве исхране за човека и, посебно, деце. Зато је свако домаћинство према величини поседа морало засадити одређену врсту поврћа. На присојним пределима извршено је орање за сетву кромпира, кукуруза и других пролетних усева. У брдским пределима Чајетине, Ивањице и Ариља постоји већа потрошња раног жутог кукуруза, али нема изгледа за његову набавку. Препоручена је сетва жутог кукуруза у редовима, ради уштеде у семену као и ради лакше обраде. Семе конопље осигурано је у довољним количинама, јер поред резерви које има становништво, поручен је један вагон овог семена који је приспео из Лесковца.

Поред житарица и гајења поврћа, у ужичком крају развијено је воћарство, посебно у Пожешком, Ариљском, Моравичком, а делимично и Рачанском срезу. Воће је важно и потребно људској исхрани, те се из тог разлога и воћарству мора посветити пажња. Сваки сопственик воћњака морао је обавезно урадити и неке послове као: да пооре, подрља и поћубри, засеје разне поврће, очисти воћњак од гусеничких гнезда и јаја, старих кора и сувих грана, прореди густе круне воћки и очисти шибље... Под воћњацима се налази 15.550 хектара земљишта. Не постоје тачни подаци о укупним приносима за 1942. годину али је та година била родна, посебно је родила шљива пожегача која је углавном коришћена за прављење пекмеза и сушена, а мањи део је коришћен за прављење (печење) ракије. Вршен је извоз јабуке из Пожешког, Ариљског и Моравичког среза. Према неким подацима, до друге половине новембра извезено је преко 300 вагона и очекује се извоз од око 800 вагона јабука.

Обавеза је сваког домаћинства да на одређеној површини земљишта засеје пићно (крмно) биље. Крмне биљке побољшавају квалитет земљишта и исхрану стоке јер без добре хране не може бити ни добре стоке. Углавном се десети део земље сејао луцерком, црвеном детелином, граорицом, сточном репом или другим пићним биљкама. Од луцерке и детелине од другог кошења остављало се семе. Семе луцерке и црвене детелине пољопривредници су морали предати Српском пољопривредном друштву и Главном савезу српских земљорадничких задруга ради пречишћења и његове продаје пољопривредницима. Нико други није могао продавати семе сем ова два удружења.

Због климатских прилика, конфигурације терена и састава земљишта, виноградарство готово и да не постоји.

Стање сточарства изгледа овако: „коња 4.013, магараца 12, мазги 26, мула 22, говеда 63.622, свиња 23.732, оваца 252.782, коза 10.641, живине 117.152 и кошница пчела 7.063.“⁸⁷ Сточарство је део народног богатства и извор прихода и рада сваког домаћинства. Обавеза је сваког пољопривредника да гаји стоку по упутствима стручњака, да омогућава оплодњу, повећава бројно стање стоке а нарочито свиња ради производње масти и меса, да обавештава среску власт о појави заразних болести и да лечи стоку по упутствима ветеринара... Живина је врло уносна. Њоме су се бавили расадници и неке школе. Но, и поред тога, она се не гаји довољно. Одлучено је да ниједно сеоско домаћинство не сме бити без минималног броја живине.

⁸⁷ Војни архив, К-29, Д-55-8, Ф-2.

Домаћинства преко 10 хектара земље морају имати најмање 50 комада живине, а мања домаћинства мањи број. Разуме се да сваки пољопривредник може држати и више живине него што је одређено.

Ветеринарска служба је солидно организована, тако да, поред окружног ветеринарског референта у Ужицу, постоје по свим срезovima и срески ветеринари, изузимајући Златиборски срез који није имао ветеринара иако је овај срез био најјачи по развијености сточарства. Знање нашег сеоског становништва из области хигијене ветеринарства много је заостајало, па је зато привреда имала доста губитака. Просвећивање народа по питању ветеринарске струке спада међу прве и најважније дужности среских ветеринара. Оправдана је потреба за организовање сталне ветеринарске службе из додатног разлога: на Златибору се налазила државна ергела „Мркоњићево“. Ветеринарска служба је у постојећим условима обављала посао добро и уредно мада је за поједине сточне болести недостајало лекова и цепива као нпр. Када се свињска куга појавила, свиње су страдале. Сточних болести већих размера није било.

Сви ветеринари обраћали су посебну пажњу на побољшање хигијенских услова у погледу стокe, њене исхране, у погледу пружања брзе и јефтине услуге оболелој стоци, савесној контроли животних намирница као и контроле промета стокe.

Јесења сетва 1942. године није се одвијала онако како је планирано из разлога што је људска и сточна радна снага била углавном заузета на радовима за потребе немачке војске: у сечи и вучи дрвета, у превозу великих количина сена, у берби и превозу воћа, нарочито јабука. Недостајало је људске радне снаге јер је велики број послат у Борски и Лисански рудник на принудан рад. У организовање планске пољопривредне производње, поред окружног пољопривредног референта, били су укључени и срески пољопривредни рефренти као и реонски агрономи који су се трудили да план по планској пољопривредној производњи што боље успе.

У случају неизвршавања Наредбе и плана пољопривредне производње и органа власти којима је поверено спровођење планске пољопривредне производње, биће кажњени сви новчаном казном од „200 до 5000 динара, а у тежим случајевима и бесплатним принудним радом од 5 до 60 дана.“⁸⁸ Казне изриче председник општине у којој се дотични посао или рад имао извршити. Новчане казне изречене по овој Наредби иду у корист Српског фонда за унапређење пољопривреде.

⁸⁸ Новине Нова Србија, година 1, број 1, Ужице 1942.

СЛУЖБА ИСХРАНЕ И ОТКУП ПРЕХРАМБЕНИХ ПРОИЗВОДА

„Разрез на прикупљању приноса из овогодишњег рода жетве показује следеће стање:

1. Срез ариљски: пшенице 17.050 кг. јечма 10.500 кг. ражи 6480 кг. овса 172.200 кг. кукуруза 580.000 кг. кромпира 30.000 кг. пасуља 12.000 килограма.
2. Срез златиборски: пшенице 20.000 кг. јечма 12.900 кг. ражи 1.800 кг. овса 131.036 кг. кукуруза 740.000 кг. кромпира 50.000 кг. пасуља 11.500 кг.
3. Срез пожешки: пшенице 35.800 кг. јечма 20.400 кг. ражи 6.480 кг. овса 173.600 кг. кукуруза 245.000 кг. Кромпира 50.000 кг. пасуља 46.000 кг.
4. Срез моравички: пшенице 9.600 кг. јечма 77.400 кг. ражи 249480 кг. овса 438.200 кг. кукуруза 480.000 кг. Кромпира 60.000 кг. пасуља 15.000 кг.
5. Срез ужички: пшенице 84.400 кг. јечма: 9.450 кг. ражи 28.800 кг. овса 210.000 кг. кукуруза 1.900.000 кг. кромпира 30.000 кг. пасуља 10.000 кг.
6. Срез рачански: пшенице 81.000 кг. јечма 17.700 кг. ражи 66.240, овса 106.400 кг кукуруза 2.020.000 кг. кромпира 40.000 кг. пасуља 20.000 кг.
7. Срез црногорски: пшенице 52.900 кг. јечма 1.650 кг. ражи 720 кг. овса 168.000 кг. кукуруза 750.000 кг. Кромпира 40.000 кг. пасуља 11.000 кг.⁸⁹

По планској пољопривредној производњи за Ужички округ по први пут уведена је производња сунцокрета.

У Пожешком срезу засејано је 95 хектара под сунцокретом од кога је био принос 15.000 килограма и толико је спрењено за испоруку. Из свих наведених средова нарезано је за потребе немачке војске 200 вагона сена, а половина је испоручена од укупне количине. Од разрезаних количина кукуруза наређено је да се до 1. децембра 1942. године преда од стране произвођача 10% и прикупљање је у току. Већ испоручене количине житарица према горњем разрезу примљене су од стране САДА и ОМНИ-ПРОМЕТА, овлашћених фирми из Београда.

Према постигнутим резултатима у сакупљању и испоруци разрезаних количина овогодишње сетве, види се да је Ужички округ, иако пасиван, показао повољне резултате јер су испоручене количине нарочито житарица достигле квоту извршенога разреза. У граду Ужицу постојао је један модернији електрични млин који је, по овлашћењу житарске централе, вршио млевење за потребе Ужичког округа. Капацитет дневног млевења електричног млина браће Вукомановић је један вагон брашна. Поред овог, постојао је и одређени број млинова-поточара на целом подручју Ужичког округа са једним, два или три витла.

Према разрезаној квоти, Ужички округ је у обавези да недељно врши испоруку крупне и ситне стоке од 54.000 кг живе ваге, 30 свиња за недељно клање са тежи-

⁸⁹ Војни архив, К-29, Д-55, Ф-2-9.

ном најмање од 40 кг. сваки комад. Ово је била велика количина па је предложено Сточарској централи као и Министарству пољопривреде да се количина недељног нареза смањи на 45.000 кг. Испорука стоке служила је, у првом реду, за потребе немачке војне силе, у другом реду за потребе српских оружаних органа и за српско цивилно становништво по градовима, које недељно добија по картама 200 грама по члану породице. Клање меса за цивилно становништво врши општина у градској кланици преко овлашћених месара. Шећер као битна животна намирница делио се на картицама – 400 грама по особи за месец дана. Но, снабдевање шећером било је нередовно. Такође је било отежано снабдевање уљем, важном животном намирницом. Уље је давано 200 грама по особи уз картицу. У сваком случају, било је неопходно уредније снабдевање намирницама ради побољшања исхране становништва имајући на уму да је ово пасиван крај и да у много чему оскудева.

Почетком 1942. године, окружни начелник Манојло Кораћ указивао је на невоље у којима се нашао сиромашни народ пасивних планинских срезова ужичког краја услед опште несташнице животних намирница. У том смислу апеловао на српски народ у Округу, посебно на имућне људе, у циљу обезбеђивања бескаматне позајмице како би створио обртна средства за набавку хране. Одређени број Ужичана није схватио тешку ситуацију грађана па се и није одазвао апелу, сем неколико часних изузетака. Ево њихових имена:

„1. Одељење за исхрану Градског поглаварства даде позајмицу од дин.....	200.000
2. Ткачка радионица „ „	200.000
3. Сретен Јоксић, трговац	„ „ 100.000
4. Александар Николић трговац	„ „ 100.000
5. Андрија Мирковић „	“ 70.000
6. Јездимир Николић „.....	“ 30.000
7. Влајко Стојић „	“ 30.000
8. Раденко Јоксић „.....	“ 30.000
9. Благоје Мурић „	“ 10.000
10. Розомир Гавриловић „.....	“ 10.000
11. Миливоје Кремић „.....	“ 10.000 ⁹⁰

Свима њима начелник Округа одао је признање, част и хвалу и истицао их за пример како се треба односити према свом народу у датим околностима. Било је грађана Ужица који се, сразмерно својим материјалним могућностима, нису одазвали националној дужности. Овом приликом навешћемо и њихова имена:

- „1. Недељко Спарић, трговац дао 10.000 а могао је дати 100.000 динара.
2. Здравко Ђурић, прет. ткач. радника дао 20.000 дин. а могао је дати 200.000 дин.

⁹⁰ Војни архив, К-29, Д-21, Ф-1/1.

3. Вилиман Јовановић, трг. дао 20.000 дин. а могао је дати 200.000 дин.
4. Милутин Симовић, трг. дао 15.000 дин. а могао је дати 100.000 дин.
5. Вељко Мијушковић, трг. дао 10.000 дин. а могао је дати 30.000 дин.
6. Пера Констадиновић, трг. дао 10.000 дин. а могао је дати 100.000 дин.
7. Петар Пржуљевић, трг. дао 15.000 дин. а могао је дати 150.000 дин.⁹¹

Напомињемо да се овде не ради о милостињи, него о позајмици новца која би била враћена за неколико месеци. Зато им је упућен јавни прекор од стране окружног начелника. Поред ових, било је још имућних грађана који су се потпуно оглушили и на апел. Међу њима су: Коста Вранешевић, трговац; Урош Пешић, трговац; Светозар Марјановић, трговац; Арсеније Ђенић, кафеџија; Тико Јокановић, трговац; Веса Павловић, трговац; Андрија Кремић, трговац; Милан Пековић, трговац; Алексије Стефановић, трговац; Андрија Виторовић, трговац; Благоје Савић, трговац; Давид Новаковић, трговац; Раде Суботић, опанчар; Павле Дрндаревић, трговац; Аца Љубисављевић, апотекар; Никола Стефановић, апотекар; Драго Петровић, индустријалац.

Кораћ је конкретан када критикује, на пример, инжењера Секулу Кнежевића Балдовића, начелника техничког одељења банске управе Дринске бановине, и његовог личног и пословног пријатеља Миленка Босиљчића, који су за неколико последњих година зарадили милионе а за свој родни крај нису приложили ни пребијене паре. Исто тако мисли и од др Александру Шуњеварићу, једном од јаких акционара Ужичке ткачке радионице који није могао од својих многобројних акција да одвоји средства за сузбијање глади у своме крају. Он је, такође, упутио апел и Удружењу Ужичана у Београду знајући да се у том удружењу налазе часна и светла имена и да су они свесни тешкоћа у којима се њихов родни крај налази и да се неће оглушити о своју савест и националну дужност већ да ће се укључити у хуману акцију како би помогли.

Ситнији и економски слабији грађани, на које се није односио апел, више се одазвали него моћнији и јачи. У мноштву малих, који немају прикрили су се велики који имају. Више свести и патриотизма показали су сељаци и сеоске општине у прикупљању позајмица. Као пример истичемо: Стојана Кубуровића, сељака који је дао 180.000 динара, и Љубисава Стојановића, сељака који је дао 150.000 динара. Кораћ не крије задовољство о акцијама сеоских општина које су прикупиле:

- „1. Општина Семењевска 76.000 дин.
2. Љубишка 110.000 дин.
3. Сирогојнска 195.000 дин.
4. Потпећка 120.000 дин.
5. Биоштанска 125.000 дин.
6. Дрежничка 115.000 дин.

⁹¹ Војни архив, К-29, Д-21, Ф-1/2.

7. Севојничка	66.500 дин.
8. Рибашевинска	66.000 дин.
9. Стапарска	144.000 дин.
10. Равањска	100.000 дин. ⁹²

Након прикупљених средстава, почели су пристизати вагони са храном. Но, и поред прикупљеног новца који није довољан да би се потребе за храном подмириле, са акцијом се није стало, напротив, она се појачавала. Зато је Кораћ непрестано позивао имућне Србе патриоте да схвате тежину ситуације како би се помогло сиромашном становништву.

ШУМАРСТВО

Дужности шумарских органа детаљно су прописане Правилником о уређењу шумарске службе код општинских управних власти. Са прописима тог правилника тачно су упознати сви шумарски органи, нарочито у погледу уредног вођења шумског газдинства.

Шумарску службу при окружном начелству обављала су три инжењера од којих један врши дужност шумарског референта. Поред њих, у служби су и један званични лугар и један званични дневничар. При Среском начелству у Ужицу постоји инжењер шумарства као стручни референт који уједно врши дужност среског референта и за Златиборски и Црногорски срез. У Пожешком срезу постоји инжењер шумарства као срески референт, као и у Моравичком срезу са седиштем у Ивањици. У Ариљском срезу дужност среског шумарског референта врши један подшумар, а у Рачанском срезу постоје два квалификована шумарска стручњака. На овај начин је организована шумарска служба у Ужичком округу за недржавне шуме.

За управљање над државним шумама у округу су организоване три управе и то: у Ужицу, Бајиној Башти и Ивањици, са потребним бројем квалификованог шумарског стручног особља. Године 1941/42. планирано је да се из недржавних шума посече дрвна маса од 49.800 кубних метара. Од тога је до 15. новембра 1942. године обезбеђено укупно 43.064 кубних метара. Та количина дрвета обухвата 34.918 кубних метара техничког дрвета и 8.146 огревног дрвета. У истом периоду планирано је да се од државне шуме посече 28.200 кубних метара, што је углавном исечено и извезено. Последњих година у Ужичком округу шуме су се нагло уништавале јер се шума није секла по прописима Закона о шумама. Утврђено је да се шума секла ван ових прописа и да шумарски органи нису предузимали оне законске мере које им њихове дужности налажу. Укупна површина земљишта под шумом у Округу ужичком износи 173.713 хектара. На територији Округа постоје три шумска расадника из којих се врши пошумљавање голети. Током 1942. године вршено је пошумља-

⁹² Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 1378.

вање голети Шарган планине у атару општине Мокра Гора, Златиборски срез, па је том приликом засађено нових 15.000 двогодишњих борових садница. Било је доста кријумчарења дрвета на овом подручју али су предузимане мере заштите шума од шумокрадљиваца и нелегалне сече. Окружном начелнику пристизале су стално од стране дирекција шума и шумских управа притужбе на поступање појединих оружанних одреда у погледу бесправне сече дрвета у државним и приватним шумама. Поједине војводе и команданти одреда давале су објаве за сечу дрвета свакоме који им се за сечу пријавио не обавештавајући о овоме надлежне шумске власти. Ове не само да нису биле у стању да спрече бесправну сечу, него у појединим случајевима нису били у стању ни да изврше наплату прописане шумске таксе. Поједини одреди су на своју руку издавали сељацима објаве за сечу дрвета не водећи рачуна да су за овакве сече надлежне шумске власти и да се сече могу вршити само по важећим законима. Оваквим поступцима причињена је државној имовини велика директна штета, која у већини случајева масовне сече нема од кога да се наплати, индиректна штета је још већа јер је вршена без икаква реда и без икакве ингеренције за то надлежних стручних органа. Из наведених разлога, да би се стало на пут самовољи, Окружно начелство Краљева, коме је тада припадао Моравички округ, „најстрожије забрањује добровољачким четничким и свим осталим оружаним јединицама издавање Објава и дозвола сељацима и другим лицима за сечу дрвета у државним шумама. Исто тако забрањује се издавање дозвола за сакупљање грања и отпадака у шумама, јер их имаоци злоупотребљавају па секу дубећа стабла“.⁹³ Да се сеча дрвета отргла свакој контроли говори и сачувани докуменат у којем се говори о интервенцији председника српске владе и забрани командантима српских добровољачких и четничких одреда, као и четницима и добровољцима, следеће: „Да без дозволе надлежних шумских власти и исплате прописане судске таксе секу државну шуму, односно да уопште издају дозволе за сечу шуме појединцима или општинама. Одредима се, напротив ставља у дужност, да на тражење шумских управа пруже сваку потпору овим и приватним лицима у чувању државних шума и приватне имовине. Затим да злоупотребљавају своја права и положај у циљу развијања трговине животних намирница и друге робе из користољубивих разлога“.⁹⁴ Свако ко супротно ради, за прекршај ће одговорати кривично и материјално, односно поступиће се по Закону.

РУДАРСТВО

На подручју Ужичког округа постоје три рудника од којих су два стварно радила, а трећи није отворен и није дошло до експлоатације. Један од њих је камено-угљени звани „Дад“, недалеко од Пожеге. Радио је са незнатним капацитетом у коме је запослено око 80 радника. Слично је и са рудником магнезита у Кремнима, Златибор-

⁹³ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 625.

⁹⁴ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 631.

ски срез, у којем се експлоатише руда магнезита и транспортује железницом преко Кремана. Постоји и трећи рудник каменог угља у Црногорском срезу, недалеко од Кољерића, до чије експлоатације и отварања радова није дошло. Сметње за експлоатацију ових рудника нема, а када раде њихова експлоатација је безбедна. Поред радника у овим рудницама, постоји и одређени број радника који су запослени у Моравичком и Ариљском срезу, а обављали су послове у руднику антимона „Лиса“ који је припадао Драгачевском срезу, Краљевачки округ. У току месеца октобра 1942. године, од стране људи Боже Ђосића Јаворца разрушен је и спаљен Лисански рудник антимона код Ивањице и потпуно је сагорео, са свим постројењима и инсталацијама. Пожар је прогутало и магацине намирница и то: „Два вагона брашна 1/2 вагона шећера, 1/2 вагона масти, 1 вагон соли и других намирница.“⁹⁵ Као репресалију за запаљени рудник Немци су стрељали 24 сељака из околине рудника и наредили да се о трошку и кулуку Моравичког и Драгачевског среза имају подићи два рудника и то један на старом месту, а други два километара даље, у селу Буковици, у року од месец дана. Рудници су подигнути и отпочели са радом у одређеном року, а Немци су дали машине и инсталације. Приликом потере за Јаворцем у селима Катићи и Брезови, Немци су стрељали 58 највиђенијих мештана, попалили су куће породице Јаворац и отерали сву покретну имовину попаљених кућа, а у Ивањицу су дотерали као таоце жене и децу. Може се рећи да су прилике у којима су радили и стање рударских радника повољно, јер је било уредно плаћање и обезбеђена пристојна исхрана.

ТРГОВИНА, ИНДУСТРИЈА И ЗАНАТСТВО

Трговина, индустрија и занатство у Ужичком округу показују велики застој због недистатка сировина па је тако и позната ужичка ткачница морала обуставити свој даљи рад. За потребе појединих одреда, набавка текстила ишла је преко Команде жандармерије која се обраћала централи за текстил у Београд. Централна за текстил, уз сагласност генералног опуномоћеника за привреду Србије, „одобрала је испоруку траженог текстила Команди жандармерије а за Команданта Јаворског четничког одреда у Ивањици 2.000 /две хиљаде/ метара американа код фирме Прва ужичка ткачка задруга, Ужице“.⁹⁶ Индустрија је неразвијена, па оно мало индустријских предузећа престаје са радом због несташнице сировина. Поред ткачке радионице престала је да ради и „Ужичка кожара“, приватна својина Гаврића. Постојала су и два предузећа која су се бавила производњом црепа и то приватно предузеће Алексића у Пожеги и Милоша Мирковића у селу Севојно код Ужица. Обе су престале са радом услед недостатка огревног дрвета, осталог материјала и радне снаге. Електрични млин браће Вукомановић у Ужицу, чији је капацитет један

⁹⁵ Војни архив, Четничка архива, К-32, Ф-5, Д-13.

⁹⁶ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 534.

вагон дневно мељаве, радио је за потребе становништва Ужичког округа. Рударска индустрија на територији овог округа истиче се радом рудника каменог угља „Дад“ у Пожешком срезу и рудника магнезита у Кремнима, Златиборски срез.

Шумарска индустрија обухватала је рад 40 стругара за прераду дрвета, од тога броја претежно примитивног карактера са воденим погоном и једним гатером. Стругаре су приватна својина појединих лица, а многе од њих су слабо радиле услед недостатка потребних сировина. У овим ратним годинама, разумљиво је што је дошло до застоја у многим трговачким и занатским гранама.

КОНТРОЛА ЦЕНА

На целом подручју Ужичког округа спроведена је организација надзора цена над свим важнијим артиклима који су у промету као и животним намирницама која се на тржишту појављују.

Контролу врше цивилни контролни органи који су постављени од стране Окружног начелства на терет Казненог фонда Комесаријата за цене и наднице. Контролни органи упознати су са прописима уредби и наредби које је издао Комесаријат за цене и наднице.

Поред ових службеника, контролу цена врше и органи Привредне полиције, који су у Београду завршили специјални курс за вршење надзора над ценама, а из састава су Српске државне страже.

Распоред службеника ове врсте на подручју Округа је следећи:

1. Град Ужице има три контролора и пет органа привредне полиције.
2. Ужички срез има једног контролора и два органа привредне полиције.
3. Пожешки срез има два контролора и пет органа привредне полиције
4. Ариљски срез има два органа привредне полиције и једног контролора.
5. Моравички срез има једног контролора и пет органа привредне полиције.
6. Златиборски срез има два контролора и три органа привредне полиције.
7. Рачански срез има једног контролора и једног органа привредне полиције.
8. Црногорски срез има једног контролора и једног органа привредне полиције.

Укупно, на подручју Ужичког округа ову важну службу у ратним условима обављало је: 11 контролора и 24 органа привредне полиције. Поднето је укупно 430 пријава, а изречено је 405 пресуда. Укупан износ изречених казни у новцу је 1.910.042 динара, а укупан износ изречених казни затвора је 1.033 дана. Према изнетим подацима, рад на контроли цена показује приличан успех, с обзиром на познату пасивност Ужичког округа и лоше саобраћајне везе, па се може констатовати да се у са успехом води борба против „крне берзе“ која је сведена у овом крају на минимум.

САНИТЕТСКО ХИГИЈЕНСКА СЛУЖБА

Просвећивање народа у здравствено-хигијенском погледу првенствено је дужност среских лекара. У погледу њиховог рада и дужности на очувању народног здравља и сузбијању болести држали су се наредбе М. Кораћа која је објављена јуна 1942. становништву Ужичког округа. Задатак свих среских санитарних референата је био да обиђу сва подручја и утврде да ли постоје какве епидемије или каква друга групна оболења. Приликом обилазака посебна пажња се обраћала на чистоћу кућа и станова, дворишта, бунаре... Приликом обилазака народу су пружани корисни савети и потребна лекарска помоћ, поуке важне за чување здравља.

Након пада слободне територије и повлачења партизана крајем 1941. године, у овом крају радиле су три окружне болнице: у Ужицу, Бајиној Башти и Ивањици. Биле су јако оштећене, а медицинско особље растерано. Са великим напором Окружно начелство је успело да обезбеди за ове болнице постељину, инвентар, лекове и неопходне инструменте потребне за рад. Исто тако, извршена је поправка објеката који су доведени у пристojно стање, а извршена је попуна болница стручним кадром. Планираним буџетским средствима омогућена је и осигурана најнужнија исхрана болесника. Исхрана болесника била је више него мизерна. Без обзира на врсту болести, болеснику се даје следовање од 300 грама кукурузног хлеба и 100 грама меса дневно. Према изјави лекара, сваком болеснику требало би давати следовање од 500 грама пшеничног хлеба и 250 грама меса, поред других додатака. Укупан број болесничких постеља у све три болнице износи 166. „У нормалним приликама Окружна болница у Ужицу имала је 135 кревета, а сада их има само 90, али и код ових недостаје сада постељног веша, веша за пресвлачење болесника и ћебади. За подмирење овога недостатка болници би требало 100 комада ћебади, 200 комада чаршава и 300 пари веша за болеснике.“⁹⁷ На болничким зградама полувано је око 300 квадрата прозорских стакала, па су и сада неке болничке собе без прозорских стакала. У болници нема ни 10% инструмената од раније постојећег стања пре ослобођења Ужица, септембра 1941. године. Потребно је набавити најнужније инструменте, лекове, заводни материјал... Болница је неокречена, водоводне цеви и канализација неисправни. Болница оскудева и у огревном дрвету. У погледу персонала болнице имају довољан број стручног и помоћног особља. С обзиром на буџетско стање и пасивност овога краја, окружна самоуправа није у стању да издржава ову болницу, па би то требало препустити државном старању. У граду Ужицу постоји и Дом народног здравља као хигијенска установа, а њен рад стоји под директним надзором Централног хигијенског завода у Београду. Поред лекара управника овога Дома, постоје још два и то: лекар бактериолог и лекар венеролог. Била је потреба да се при Дому народног здравља у Ужицу постави још један лекар за здравствену заштиту ученика и један лекар за здравствену заштиту деце и одојчади. Њихово постављење требало је да уследи од стране Министарства политике и народног здравља али се то није десило.

⁹⁷ Војни архив, К-29, Д-10, Ф-7.

Сви срезови сем Рачанског имају своје средске лекаре, који су на терету државног буџета, као и особље при Дому народног здравља у Ужицу. При окружним болницама сви лекари и друго особље на терету су буџета Ужичког округа, укупно 54 запослена службеника. Имајући у виду стручну спрему, марљивост на послу, показано пожртвовање у неговању болесника, може се рећи да су медицински радници одговорно и савесно обавили своју дужност.

Што се тиче епидемија, забележена је појава пегавог тифуса, која се у ужичком крају појавила преко босанских избеглица. Број оболелих кретао се око стотину, а број избеглица се стално повећавао. Тако је, крајем 1941. и почетком 1942. године, износио 20.000. Имајући у виду овако велики број незбринутих људи и појаву епидемије, Окружно начелство било је приморано да затражи помоћ од Министарства социјалне политике и народног здравља како у лекарима, тако и у разним средствима за дезинфекцију и лековима. Захваљујући знатном броју лекарских екипа и помоћном особљу који су на терену радили, успели су да се ова опака болест спречи и даље шири у унутрашњост Србије. И поред тешких прилика у којима су лекарске екипе радиле, број смртних случајева пегавог тифуса износио је 3,50%. У току летњих месеци и изузетно топле јесени, владала је у Округу епидемија срдобоље у великим размерама. Разлог је што сеоска домаћинства нису имала основне хигијенске услове (ВЦ). Ова епидемија је обуздана али је смртност износила 4,2 % оболелих. Осталих заразних обољења, као дифтерије и трбушног тифуса, било је само појединачно, а та обољења нису имала карактер епидемије.

Од септембра до новембра, у целом Округу спроведена је планска акција и систематска пропаганда за борбу против вашљивости у народу. Исто тако, организоване су карантинске станице у Мокрој гори (Златиборски срез) и у Бајиној Башти (Рачански срез), са одређеним бројем лекара ради предузимања превентивних мера у борби против евентуалне појаве пегавог тифуса.

ГРАЂЕВИНСКО-ТЕХНИЧКА СЛУЖБА

При Окружном начелству постоји грађевинско-техничка служба у којој је радило особље распоређено у хидротехничким секцијама, теренским и административним пословима. Поред шефа техничког одсека, у служби су била четири инжењера, три инжењерска приправника, један архитекта надничар и два техничара. Теренско особље сачињавају четири надзорника на државним путевима и осам надзорника на окружним путевима. Ради одржавања путева распоређено је по деоницама на државним и окружним путевима укупно 96 путара, од којих 15 надничара којима су попуњене упражњене путарске деонице. Административно особље техничког одсека, поред главног архивара који је уједно и рачуновођа, има још једног архивара, једног званичника дневничара, два званичника надничара, једног путара служитеља и два дактилографа надничара. У техничкој и грађевинској служби укупно

запослено 156, од којих је зависио рад на мрежи државних путева Ужичког округа у дужини од 225 километара као и на мрежи окружних путева у дужини од 532 километара. Имајући у виду ратне прилике и ограниченост кредита, стање државних и окружних путева подношљиво је, нарочито на путевима јавног саобраћаја. У току године урађено је следеће: оправка са ваљањем горњег слоја државног пута бр. 28 – Чачак – Пожега – Ужице. Исто тако, оправка са ваљањем окружног пута бр. 17 – Ужице – Чајетина. У овом периоду изграђено је шест полусталних мостова на окружним путевима на позезу Пожега–Ивањица и на важнијим путевима око Ивањице.

Почела је израда савременог коловоза од ситне коцке, којом ће се заменити калдрма кроз варош Пожегу на државном путу бр. 28 – Чачак – Пожега – Ужице. Железнички саобраћај одвијао се по реду вожње уз одређене потешкоће и проблеме. У последње време дешавају се чести случајеви самосталног и недозвољеног масовног претреса личног пртљага, недозвољеног одузимања новца, одећа и осталих ствари. Дешавају се и случајеви неовлашћеног утицаја на правилан ток железничког саобраћаја, задржавањем возова мимо реда вожње у местима где није по реду вожње предвиђено задржавање или неовлашћено се наређује да се не задржавају тамо где би требало да се задрже, што може изазвати судар возова на отвореној прузи, са тешким последицама по путнике и великом материјалном штетом. На овај начин се неоправдано омета путнички саобраћај и ствара нерасположење код народа према органима Српске државне страже, а у исто време се даје могућност противницима поретка да овакве случајеве искористе у своје пропагандне сврхе и циљеве. Како би се спречиле овако штетне појаве, окружни начелник издаје Наредбу, 20. маја 1942. године, којом се забрањују „беспотребна масовна претресања и неовлашћено одузимање новца и ствари“.⁹⁸ Лични претрес и претрес ствари по возовима врше искључиво органи Српске државне страже, одређени за обезбеђење и пратњу возова, или овлашћени органи СДС, затим патроле приликом редовних служби када се укаже потреба за то и Одељења којима се специјално нареди од стране немачке власти или окружног начелника. Уколико би се десили случајеви неовлашћеног одузимања предмета и новца, непотребног масовног претреса, неовлашћеног задржавања возова и после ове наредбе, кривци би се узимали на одговорност и стављали пред Преки суд.

„На целом подручју Округа ужичког извршено је постављање путних сигнала на важнијим државним и окружним путевима као и табла за ознаку моста а са другим техничким грађевинским радовима на осигурању путева, објеката на њима, све у вредности од 6.000.000 динара.“⁹⁹ Врши се доградња на зградама болесничких станица у Сирогојну, Чајетини и Ариљу. Пројектом је планирано извођење следећих грађевинско-техничких радова: Регулација реке Скрапежа код Пожеге, која има за циљ ослобађање великих површина плодног земљишта од поплава. Према предрачунима, вредност ових пројектованих радова износила би око 10.000.000 динара.

⁹⁸ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 635.

⁹⁹ Војни архив, К-29, Д-10, Ф-2-7.

Осигурање државних и општинских путева израдом корекција, регулација река, где су у додиру са путевима, израда потпорних и обложних зидова и других објеката са приближном вредности око 5.000.000 динара. Поправке и преправке разних јавних зграда / болница, школа, путарских и надзорничких кућа и др. /чије ће извршење износити око 3.000.000 динара. Рад на одржавању путева регулисан је тако што су на деоницама од 4 до 5 километара постављени путари, који своје деонице одржавају, а уколико су они недовољни, организоване су радничке дружине, које под надзором деоничких надзорника путева врше оправке оних делова пута на којима се обавља саобраћај. Поред тога, специјално за зимску сезону организована је и одређена употреба и народне снаге по појединим општинама, тако да свака општина кроз свој реон чисти завејане деонице пута помоћу израђених дрвених плугова.

НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА ЗА ОБНОВУ СРБИЈЕ

У Ужичком округу устројене су матичне књиге у свим општинама у које су унети сви младићи који подлежу националној служби за обнову Србије. Запажено је да се нису пријавила сва лица која подлежу обавези зато што себе сматрају изузетим од тих прописа. Да не би појединци, због необавештености, дошли до строгих законских одговорности, општине су биле у обавези да до почетка октобра изврше накнадни упис оних који нису уписани у матичну књигу, а који су рођени од 1915. до 1924. године. Требало је уписати и оне који су се доселили из других места: студенте, матуранте, раднике, средњошколце. Сви ђаци поменутих година морали су се уписати у матичне књиге, јер ће се и они позивати на радове по положеном испиту зрелости (матури) или ако изгубе право на даље школовање. На територији Округа није формирана ни једна радна јединица националне службе, нити формирана сеоска радна чета. Од стране обвезника националне службе на територији Округа нису извођени никакви јавни радови. Но, са територије Округа у току године упућено је у Обреновац у 6. радну групу 63 обвезника, а у 5. чету прве радне групе 42 обвезника. Према томе, из Ужичког округа у националну службу упућено је 105 обвезника. Постојала би могућност да се формирају јединице националне службе и на територији Ужичког округа, али би Управа националне службе морала претходно осигурати довољне количине свих врста намирница за исхрану обвезника. Због пасивности Ужичког округа те намирнице би требало увести са стране, из богатијих и активних округа. Тек када би се на тај начин исхрана обезбедила, могло би се приступити формирању појединих радних јединица и извођењу појединих јавних радова на територији округа.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Војни архив, К-29, Д-55, Ф-2-8.

ПРОСВЕТА И ВЕРА

Иако у ратним и тешким условима окупиране Србије, 1942. године све школе у Ужичком округу су радиле. „Са прикључењем среза Моравичког Округу ужичком број основних школа повећан је на 132 народне школе са 313 одељења, пет женских Занатских школа и три Стручне продужне /шегртске школе/ два домаћичка течаја, једна нижа Пољопривредна школа, три мешовите Грађанске школе, једна мешовита Учитељска школа пољопривредног типа и једна реална мешовита Гимназија. Школска зграда учитељске школе састоји се из две учионице а да би се изводила нормална настава било је потребно још седам учионица. На почетку школске године у овој школи уписано је 350 ученика-ца. Искључено је 54 ученика-ца. Државна учитељска школа 14. фебруара упутила је списак ђака-партизана Министарству просвете-одељењу за средње школе. На основу наређења Министарства просвете ученици су предложени да се истерају из свих школа без права на полагање приватних испита: Наводимо имена ученика по разредима:

I разред

1. Бошњаковић Миленка
2. Јанковић Вера
3. Којадиновић Божидар
4. Матијевић Божидар
5. Матић Љубомир
6. Митровић Миодраг
7. Тетеновић Драгоје
8. Лазар Стеван

II разред

1. Радосављевић Милош
2. Николић Ленка
3. Протић Олга
4. Ђендић Надежда
5. Раонић Милун
6. Рашковић Драгиша
7. Смиљанић Момир
9. Тешић Верољуб
10. Јешић Слободан
11. Јовановић Савко
12. Аврамовић Војка

13. Јовановић Роса
 14. Милићевић Милан
 15. Гајић Миодраг
 16. Јовановић Александар
 17. Танчић Миодраг
- III разред

1. Целебџић Душанка
2. Бакочевић Бранислава
3. Петронијевић Војислава
4. Богдановић Божидар
5. Друловић Миодраг
6. Дујић Душан
7. Ирић Вељко
8. Николић Тиосав
9. Цвијовић Миодраг
10. Кутлешић Страјин
11. Оташевић Михаило
12. Стјеповић Добривоје
13. Радоичић Предраг

IV разред

1. Ранисављевић Александар
2. Стефановић Милена
3. Матић Надежда
4. Вуковић Драгослав
5. Дујић Ђорђе
6. Јолић Душан
7. Максимовић Милић
8. Стојичевић Миодраг
9. Ђировић Владимир
10. Урошевић радован
11. Лазовић Блажо
12. Радовановић Јован

V разред

1. Бојовић Паун
2. Јосовић Јосип
3. Вуковић Надежда
4. Ђурић Миленко
5. Млађеновић Љубомир
6. Терзић Миодраг
7. Глишић Миодраг
8. Грбић Бранислав
9. Алемпијевић Драган
10. Чворовић Средоје
11. Аксентијевић Милић
12. Обрадовић Андрија
13. Пендић Олга.¹⁰¹

„Учитељска школа тражила је од Министарства да се поред набројаних ученика искључе и

1. Петронијевић Деса, ученица 1. разреда и
2. Поповић Мирко, ученик 4 разреда, због сарадње са партизанима.

Списак ученика начелству округа доставио в.д. директора Тодор Поповић, проф.

Неки од ђачких родитеља долазили су у школу и протествовали зашто се њиховој деци није дозвољавало и ускраћивало право полагање семестралних испита као и да школа мора дозволити полагање испита свим уписаним ђацима. Жалбе су понекад биле исправне и оправдане, јер је било података да су власти давале потпуно контрадикторне извештаје о истом ученику по питању његове националне исправности. Било је ученика који су касније прешли из партизанских у четничке редове. Било је случајева да у невољи партизански сарадници сврстани у исту категорију са активним комунистима и сви предложени за исту казну. И наставнички савет је сходно наређењу Министарства просвете на својим седницама категорисао ученике на:

- а) У национално поуздане безусловно
- б) У комунисте, њихове сараднике и симпатизере
- в) У оне који лако подлежу штетним сугестијама.

¹⁰¹ Народни музеј Ужице, Збирка докумената 1941–1945. инв. број 4913.

Све ученике под б комунисте (50) Наставнички савет је предложио Министарству просвете за искључење из свих школа у земљи, без права на полагање испита. О одлуци је обавештено и Начелство ужичког округа.

Школи је недостајало одређени број наставника за веронауку, природопис, хемију, пољопривреду, домаћинство, музику и гимнастику. Два су наставника сувишна и то за историју Светозар Лончар и за математику Станислав Кличковић.¹⁰²

У народном школама /основним/ попуњавана су радна места са 232 наставника, односно 81%, а недостајало је 80 учитеља, све остале школе имају довољан број наставника према садашњем начину рада. Од стране Окружног начелства тражено је од Министарства просвете у неколико наврата да се сва ова наставничка места попуне. Одређени број наставника одстрањен је из школа због сарадње са комунистима, неки због благовременог нејављања на посао, а неки су добровољно напуштали школске обавезе и прикључили се партизанима. Неке школе су биле јако оштећене током 1941. године па је било немогуће радити у њима. Планирано је буџетом Окружног начелства да се створи могућност за оправку свих оштећених школа како би се зграде што пре оспособиле за употребу наставе. Појединим општинама дат је налог да мање поправке изврше сопственим средствима, што су оне и учиниле, па су неке школе доведене у потпуни ред. У свим одељењима народних школа има уписаних: „16.817 ученика-ца, у занатским 157 ученица, у стручним продужним /шегртским/ 145 ученика, у нижој пољопривредној школи 17 ученика-избеглица, у грађанским школама 290 ученика-ца, у учитељској школи 237 ученика-ца и Гимназији 1299 ученика-ца.“

Гимназија у Ужицу нема ниједну учионицу јер је њена зграда заузета од стране немачких војних власти. Од укупног броја ученика, испит је полагало 1.122, положило 883 ученика/ца, а 239 упућено је на полагање поправних испита. Искључено је 36 ученика и предложена још три ученика. У Гимназији је радило 29 наставника и овај број је довољан. Сеоска деца, посебно мушка, редовно су похађала наставу, за разлику од женске. Током зимских дана, запажа се да и мушка деца слабије похађају школску наставу, а то је углавном због оскудице, лоше одеће и посебно лоше обуће. Притом, треба имати на уму и чињеницу да су села у брдским пределима разбијеног типа па је многим ученицима удаљеност од куће до школе и по неколико километара, што је у зимском периоду, када су снегови велики, заиста тешко и напорно. У Извештају који је окружни начелник Манојло Кораћ упутио Министарству унутрашњих послова (23. новембра 1942) стоји констатација „да свештеници не показују са своје стране довољно активности у раду око народног просвећивања, исто тако ни у вршењу својих вероучитељских дужности. Народ походи цркву у већој мери него што је то раније чинио, а своје верске дужности народ врши са пуно преданости...“¹⁰³ У истом Извештају констатује се да било добро обезбедити одећу и обућу наставницима свих школа и школској деци. Грађанску школу у Бајиној Башти требало би претворити у школу дуванско-воћарског типа и у том циљу одмах поставити за те предмете стручне наставнике.

¹⁰² Војни архив, К-29, Д-10, Ф-2-7.

¹⁰³ Војни архив, К-29, Д-55, Ф-2-8.

Учитељице домаћичких течајева појединачно слати на рад у поједине куће по се-
лима, пошто је отварање течајева веома отежано. Учитељској школи у Ужицу требало
би доделити сталног наставника за пољопривредну наставу. Предлаже се да законским
путем полазнике аналфабетских и просветних течајева ослободе рада и кулучења док
похађају течајева од новембра до марта. Ови предлози имали су за циљ побољшање
рада на народном просвећивању становништва, како у школи тако и ван ње. Велика
је улога Одбора за народно просвећивање у Ужицу који је веома успешно организовао
добро посећена јавна предавања из разних грана државног и народног живота.

ОКРУЖНЕ ФИНАНСИЈЕ

Окружна финансијска служба организована је Уредбом о финансирању Округа.
Уколико за поједине случајеве нема прописа у поменутој Уредби, примењују се про-
писи који важе за државну рачуноводствену службу. У финансијској служби при
Окружном начелству запослено је 12 службеника који раде на свим пословима око
извршења Окружног и државног буџета, као и пословима око вођења управе над
окружном и државном имовином. Оспособљена су четири стручна рачунска чинов-
ника, двојица су приправници, један у финансијској а други у рачунској струци,
обојица у првој години службе. Један је општински деловођа који ради у реферату
на одобравању општинских буџета и надзору над њиховом имовином. Од осталих
пет службеника тројица су архивски приправници и два дневничара.

Буџет Округа за период мај–децембар 1942. године износи: 6.033.200 динара. На-
плаћени окружни приходи од 1. маја до 31. октобра 1942. године износе 5.330.152 динара.

ДРЖАВНИ БУЏЕТ

Део државног буџета по коме је окружни начелник помоћни наредбодавац, извр-
шава се у финансијском реферату. Ова финансијска служба по државном буџету
организована је по прописима који важе за државну рачуноводствену службу. Осо-
бље које обавља ове стручне послове марљиво је, радно и поуздано, а државни бу-
џет исто као и окружни обављају исти људи у финансијском сектору. Остварење
државних прихода врши се успешно преко пореских управа. Народ Ужичког округа
испуњава своје обавезе према држави углавном добро. С обзиром на време и при-
лике у којима се живи, потребно је да се кредити за материјалне потребе Мини-
старства унутрашњих послова знатно повећају по свим партијама и позицијама, а
нарочито за путне трошкове, огрев, осветљење и канцеларијски материјал. У циљу
ефикасније наплате државних прихода потребно је да се код свих пореских управа
повећа број порезника, као и број извршног особља-егзекутора, јер се показало да
се изласком овог особља на терен постиже знатно бољи успех у наплатама прихода.

СТАЊЕ ПРАВОСУЂА

У ратној 1942. години постоји Окружни суд у Ужицу и седам среских судова који припадају Округу. Рад судова није био обиман и сложен као у предратно време. Ово нарочито важи за грађанске парнице. Судови располажу довољним бројем персонала, како у судијама тако и у помоћном особљу. Запажа се да поједине судије не показују довољно активности и воље у решавању разних проблема грађана. Посебно је евидентан нерад Окружног суда у Чајетини (Златиборски срез), у којем судије и старшина суда стално одсуствују са посла, било због службеног посла у Београду, из приватних разлога, због боловања, тако да је народу онемогућено регулисање животних потреба у тражењу правде и заштите из надлежности тога суда.

Слична је ситуација са радом Среског суда у Пожеги. Старшина тога суда занемарује рад у суду јер се више бави имањем које поседује недалеко од Пожеге и на коме он проводи највећи део радног дана на штету службеног рада и правосуђа.

СТАЊЕ РАДНИШТВА

У односу на потребе рада у Округу не може се рећи да се располаже са довољно радне снаге. Велики је број ратних жртава, добар део најбоље радне снаге налази се у заробљеништву, па су ово главни разлози смањеног броја људства у производњи у односу на мирна времена. Диригована привреда захтева далеко већи број радне снаге која је запослена у свим гранама привредне делатности. Планска сеча и извоз дрвета у великим количинама, скупљање и пренос жита за исхрану непродуктивног становништва, слање радника у Борски и Лисански рудник изван Ужичког округа, разне врсте кулука и давање радне снаге за подмиривање потреба немачке војне силе и оружаних одреда СДС, у највећем обиму обухвата сву народну радну снагу, која многоструким потребама показује запосленост у пуној мери. Из ових разлога запажа се извесна оскудица пољопривредне радне снаге на селу. У граду, у реализацију свих друштвених радова и заједничких планова укључени су, поред интелектуалаца, и трговци, занатлије и мануелни радници, дајући физичку радну снагу у извођењу радова према указаним потребама. Из ових разлога мало је беспосличарења у Округу.

СТАЊЕ ИЗБЕГЛИЦА У ОКРУГУ

Једно од битних питања којима се бавило Начелство Округа и којем је посвећивана велика пажња је питање избеглица. Почетком године, по оснивању Округа, број избеглица износио је преко 20.000 хиљада. Најбројније су избеглице из Босне, затим Санџака, Херцеговине и Црне Горе. Ради пасивности и оскудности у пре-

храмбеним намирницама и другим животним потребама овога краја, настојало се да се одређени број избеглица пресели у богатије округе у унутрашњости Србије и на тај начин растерети ужички крај. Ово је чинио, према распореду, комесар за избеглице и пресељенике у Београду, па је тако после издржаног карантина велики број избеглица пресељен у друге округе те је на тај начин ужички крај растерећен избеглица чији је број сведен на сношљивију меру. Тако је, крајем 1942. године, број избеглица у Округу износио око 2.000. Они су се сместили и запослили према својим позивима и радним способностима, настојећи да постану корисни чланови српског друштва и српске државне заједнице.

Деца избеглица, углавном без родитеља, смештена су у избегличке децје домове у Коштици (Ужицу) и Севојну, недалеко од Ужица. О овој деци брине се Комесаријат за избеглице и пресељенике из Београда, преко својих посебних намештеника како у васпитном тако и у погледу целокупног снабдевања и исхране. Од укупног броја избеглица (2.000), највећи део распоређен је по селима Рачанског, Ужичког и Златиборског среза, а трећина од укупног броја налази се и запослена је у Ужицу. У оба децја избегличка дома, „Коштици“ и „Севојну“, налази се око 600 избегличке деце. Према подацима којима располаже експозитура Комесијарата за избеглице, изван Ужичког округа, на територији Вишеградског среза у селу Жлијебу има још око 2.600 избеглица из Босне, смештених у кућама и напуштеним имањима босанских Муслимана. Они су обрађивали напуштена имања и обезбеђивали себи исхрану и опстанак.

РАД ДРЖАВНИХ ОРГАНА

– СРЕСКА НАЧЕЛСТВА –

Ни једно среско начелство нема прописане канцеларијске књиге, услед чега је рад у овим надлештвима несрећен, непрегледан и неједнообразан. Потребно је да Окружно начелство набави свим подручним срезовима по један примерак следећих канцеларијских књига: Партијалник број 1 и 2, Кривични контролник, Извршни контролник, Књигу за пријем аманета, Књигу за предају аманета, по 10 комада признаничних књига, Контролник признаничних књига, Индекс, Бројни регистар, Контролник за кривице из уредбе о ценама, Инвентар ствари, по две књиге за експедицију поште, по четири Регистра по Закону о радњама.

Среска начелства, такође, не располажу потребним управним и другим законима, што им омета нормалан и правиан поступац у њиховом службеном раду. Требало би да се набаве и расподеле свим среским начелствима следеће књиге: Закон о таксама, Закон о општинама, Закон о унутрашњој управи, Закон о општем управном поступку, Закон о шумама, Кривични законик, Закон о кривичном судском поступку, Закон о чиновницима грађанског реда, Закон о радњама, Закон о држављанству, Збирку закона за опште управне власти из 1941. године Александра К. Петровића, полицијску Уредбу, Стари кривични законик, Уредбу о ценама, Кри-

вични поступак по кривицама из Уредбе о ценама и све „Службене новине“ из 1941. године, јер ни једно среско начелство њима не располаже.

Ни једно среско начелство не располаже писаћом машином, што рад чини отежаним и недовољно експедитивним.

Сва начелства оскудевају у најосновнијем потребном инвентару па га је потребно обновити и употпунити.

Оскудева се у канцеларијском материјалу кога треба да набави Окружно начелство и да га оно додељује срезовима, пошто га среска начелства тешко набављају, а новац који им се ставља на располагање не може да подмири потребе потрошње.

У срезовима је потребно извршити попуњавање и размештај особља и прилагодити Уредби о систематизацији радних места како би се обезбедио нормалан рад среских начелстава.

У Рачанском срезу: потребно је поставити среског начелника са факултетском дипломом, јер ту одговорну дужност сада обавља чиновник са деветом групом.

У Пожешком срезу: поставити санитетског референта.

У Ариљском срезу: поставити ветеринарског референта и референта за исхрану као и једног служитеља.

У Златиборском срезу: поставити среског начелника са факултетском спремом (сада ову дужност обавља један политичко-управни приправник), једног пољопривредног референта као и референта за исхрану.

У Моравичком срезу: поставити среског начелника са факултетском спремом (ову дужност сада обавља писар-приправник), два управно-канцеларијска чиновника и једног служитеља.

У Ужичком срезу: преместити Александра Стојића архивског чиновника девете групе, који је због коцке кажњен а тиме је његов углед у данашњем месту службовања компромитован.

– ПОРЕСКА УПРАВА –

Рад појединих пореских управа није задовољавајући услед чега је потребно предузети одговарајуће мере како би се ово стање поправило. Наплате по свим облицима код појединих пореских управа дале су веома неповољне резултате, који најречитије говоре о неактивности у њиховом раду. У „погледу наплате резултати су следећи:

Пореска управа у Бајиној Башти	97.570.44 динара.
Пореска управа у Пожези	1.149.685.36 динара
Пореска управа у Ариљу	114.919.50 динара
Пореска управа у Чајетини	80.479.50 динара
Пореска управа у Косјерићу	432.470 динара

Пореска управа у Ивањици	384.478 динара
Пореска управа у Ужицу	2.217.932.60 динара

Сва новчана акта и књиге ових Пореских управа попаљене су од стране комуниста, па по Књигама о задужењу пореза још није извршено ново убацавање задужења¹⁰⁴

Како би се постојећа ситуација променила, потребно је повећати број службеника у пореским управама.

Зато је потребно поставити: у Бајиној Башти још два пореска чиновника; у Пожеги једног контролора, једног архивара, четири званичника-дневничара, једног егзекутора и једног служитеља; у Чајетини једног приправника, једног званичника и једног служитеља; у Косјерићу једног пореског чиновника и једног званичника-дневничара. Рад ових служби требало би да, убудуће, буде далеко интензивнији како у погледу наплате тако и у погледу обнављања књиговодства, нарочито код оних пореских управа које су дале веома слабе резултате у своме раду на убирању прихода.

– ОПШТИНСКЕ УПРАВЕ –

Општинске управе у Пожеги, Ариљу, Бајиној Башти, Чајетини, Косјерићу и Ивањици код којих је извршен преглед нису успеле да своја новчана пословања обнове и доведу их у склад са Правилником о финансијском пословању код општинских управа, нити су све потребне обрасце за књиговодство набавиле. Наплата општинских дажбина веома је слабо спровођена, а код појединих није уопште вршена. Сви општински благајници вршили су привремене исплате на основу неуредних докумената и обичних забележака, које уопште не би могле доћи у обзир као правдајућа документа. Како би довео у ред нормално и исправно функционисање општинске управе, Манојло Кораћ наређује:

„1. да се одмах устроје све прописане новчане књиге и формулари 2. да се у будуће исплате врше само на основу уредних исплатних докумената 3. да се у изузетним приликама врше привремене исплате према уредној, у деловодни протокол заведеној, признаници уз потпис и налог наредбодаваца, да се исплата може привремено извршити. 4. Да се приступи одмах изради предлога буџета за 1942. годину 5. Да се доведу у ред и обнове сва остала административна пословања и у том циљу набаве потребни формулари 6. Да се одмах приступи наплати општинских дажбина без обзира на пореску основицу, а када исту буду добили од надлежне пореске управе да учине коначан обрачун и задужење сваког пореског обвезника према извршеним наплатама.“¹⁰⁵

¹⁰⁴ Војни архив, К-29, Д-10, Ф-9-5.

¹⁰⁵ Војни архив, К-29, Д-10, Ф-2-9.

– Градско поглаварство у Ужицу –

Због ванредних прилика предлог општинског буџета за 1942. годину није спреман, па се утрошак средстава из буџета врши по дванаестинама, а све новчане књиге воде се уредно као и Књига уписаних зајмова од грађана, Дневник окупационих трошкова немачке оружане силе и Дневник шиваре. Градско веће није донело Статут општинских службеника мада је дат налог од стране окружног начелника да се у што краћем року изради. Треба напоменути да су све новчане књиге и документа из 1941. и ранијих година код Градског поглаварства у Ужицу, уништене од стране комуниста. Једно од битних питања којим се бави Градско поглаварство је питање исхране становништва које се врши по систему купона. Грађанству се дели по 300 грама кукурузног хлеба дневно и по $\frac{1}{2}$ килограма соли и шећера месечно по особи. Остале животне намирнице нису биле у промету нити су даване грађанству. Назначене количине намирница су апсолутно недовољне па их је требало удвостручити. Исхрана становништва у граду представљала је посебан проблем и наилази на велике тешкоће. Имајући у виду мере забране извоза намирница из других богатијих крајева и рад црноберзијанаца, који долазе из других крајева купујући по високим ценама оно што се још могло наћи за исхрану, онда се приближно може доћи до праве слике о тежини положаја у коме се налази сиромашни свет и такозвани средњи сталеж. Према садашњим приликама, може се закључити да је веома тешко живети само са 300 грама кукурузног хлеба док се у свим другим животним намирницама види пуна несташница. За сељака новац није представљао никакву вредност, па је радо прибегавао систему размене. Сељак за новац није могао готово ништа купити па га зато није ни ценио. Услед оваквих појава свакодневно су и рапидно скакале цене што је отежавало органима власти да сузбијају шпекулације и продају преко максимираних цена.

– Срески судови –

Рад код среских судова у Округу био је углавном сведен на сређивање растурених аката и архива и на примање нових пријава из делокруга њихове надлежности. Готово да ниједан срески суд у прво време није имао довољно просторија за нормалан рад што у великој мери кочи њихову делатност. Поред одговарајућег простора њима недостаје потребан инвентар за смештај архиве, службених аката и други потребан материјал за нормалан рад. Неки судови немају потребан број судија и остало особље. Ради тога исказана је потреба за постављање: у Среском суду у Ариљу: старешина суда, двоје судија и два званична-дневничара; у Среском суду у Чајетини: старешина суда; у Среском суду у Ужицу на раду је само један судија јер је старешина суда на одсуству, а остала четворица судија додељени су на рад као иследници на извиђању кривица комуниста. Срески суд у Ужицу као и Срески суд у Пожеги немају довољно просторија за смештај својих канцеларија.

– Окружни суд у Ужицу –

Како би овај суд боље радио, недостајало је стручно особље. Било је потребе примити пет судских приправника, потребни као записничари, једног судију појединца и истражног судију. Зграда у којој је смештен Окружни суд располаже са четири одељења, тако да поједине судије немају места нити могућности да се прихвате озбиљног рада.

– Политички прогони убиства и криминал –

Дана 1. фебруара 1942. године погинуо је Вучко Марић из села Буткова, општине Косовичке, кога је нехотице на сеоској седељци убио Ранко Милетић, обојица из четничког одреда војводе Јаворског.

Десетог маја 1942. године Будимира Парезановића из села Братљева напали су Јанко Маричић, Алекса Анђелковић и Милосав Маричић, сви из села Смиљевца, у селу Равна гора и отели му 109 кг соли које је овај хтео да замени за зоб у селу Лепојевићи. Отету со су продали сељаку Илији Романовићу из општине Кладничке. Истога дана, од истих људи нападнут је Стеван Ненадић из села Братљева, када је ишао са Будимиром Парезановићем у Лепојевиће да замени 9 кг шећера за зоб. После одузимања шећера запређено му је да никоме не сме рећи шта му се десило иначе ће бити убијен. Шећер је продат Илији Романовићу из Кладничке општине. Зоб се тада није могла куповати за новац већ само за замену. Отмица је пријављена команданту места који је водио истрагу у канцеларији Штаба Јаворског четничког одреда на дан 9. јуна 1942. године.

ПОСЛЕДЊЕ СУЂЕЊЕ ОФИЦИРУ ЈВУО КАПЕТАНУ НИКОЛИ С. ПАВКОВИЋУ

Ваздухопловни капетан пилот-ловац Никола Павковић, рођен је 01.5.1905. године у Селу Крњак, Кордун, Аустроугарска, данас Хрватска, од оца Станка и мајке Анке, у сиромашној сељачкој породици. Рођен је као тринаесто дете у породици, а мајка га је родила у 56. години живота.

Као врло млад, у потрази за послом, бољим и лакшим животом дошао је у Београд, запослио се, почео да ради, те је тако своје родитеље растеретио брига и обавеза према њему. Посао којим се при доласку у Београд бавио, омогућавао му је да упозна људе различитих занимања и образовања. Један од ретких сусрета на послу био је случајан и изненадан, када је упознао непознатог официра који му је трасирао животни пут и помогао при упису на војну школу, што је Никола са задовољством прихватио.

Млад, бистар, вредан, жељан знања и образовања, брзо је и са лакоћом завршавао војне школе. Наредбом команданта ваздухопловства 02. 7. 1927. године добио је диплому пилота са чином ваздухопловног наредника, а 1930. године по-

Миха Клавора (лево) и Никола Павковић
(власништво породице Павковић)

стаје ваздухопловни потпоручник и војни пилот Југословенског краљевског ратног ваздухопловства. Упоредо са радом и великим интересовањем за посао, јако брзо је напредовао у служби, а као резултат тога је било добијање унапређења у виша војна звања и чинове.

На предлог министра војске и морнарице Милана Недића, Њ. В. Краљ Петар II га је, преко краљевских намесника принца Павла, др Раденка Станковића и др Ива Перовића, одликовао медаљом за војничке врлине 06. септембра 1939, поводом рођендана Њ.В. Краља Петра II.

На радном месту у Команди ваздухопловства у Земуну затекли су га и мартовски догађаји (25–27. март) и краткотрајни Априлски рат (06–18. април 1941).

По казивању Николиног сина Бранимира, Никола је био задужен са групом официра за враћање дворског воза из Загреба у Београд у којем се налазио намесник принц Павле. Иста група официра је сачекала повратак воза на железничкој станици. Међу најстаријим по чину у тој групи био је капетан Павковић, који је, приликом силаска из воза, принцу Павлу пришао и рапортирао. После примљеног рапорта, принц Павле, видно збуњен и изненађен, потпуно је неочекивано реаго-

вао и, отпоздрављајући, благим тоном одговорио: „Капетане, ви не знате шта радите!“¹⁰⁶, а свестан тренутка у којем се држава и народ налазе.

Никола је кратко време у тим ратним условима пребачен из Земунa на Бањицу са делом Команде ваздухопловства. По престанку бомбардовања Београда, Павковић се поново враћа у Команду ваздухопловства у Земуну, где затиче десетак стражара и извесног мајора и петнаестак војних возила. После кратког разговора са мајором, повучени су стражари са својих места, ушли су у припремљена возила и потом кренули у колони према Дубровнику.

Мајор је био у првом возилу, а Павковић на зачелу колоне. На путу према Дубровнику, кроз Србију и Босну имали су прилику да се увере у потпуно расуло Југословенске војске. Наилазили су на распалу војску, неорганизован и дезоријентисан народ, без икаквих упутстава шта радити, како се организовати за предстојећи период.

По доласку у Дубровник, Немци су их одмах разоружали и сместили у једну основну школу, која је била тада претворена у затвор. Никола је приликом хапшења од оружја имао код себе само позлаћени пиштољ, који је добио на међународном такмичењу ваздухопловаца – аеромитингу. Никола је тада освојио друго место. Приликом додељивања награде, Италијан, који је освојио прво место, на победничком постољу на коме му је уручена награда, позлаћени пиштољ је предао Павковићу јер га је сматрао бољим пилотом од себе. Тако је Никола од искреног Италијана награђен позлаћеним пиштољем и првим местом. Тај пиштољ је Никола предао немачком официру и пре предаје испалио један метак, једини у овом краткотрајном Априлском рату. Преузимајући пиштољ немачки официр је прокоментаришао да је власник пиштоља најбољи пилот у Европи.

Занимљив је Николин сусрет са колегом са којим је годинама радио у Земуну. На Николино питање када је стигао у Дубровник, уследио је одговор колеге да неће са њим да разговара јер је он сад усташки командант Дубровника. Ово је само један од бројних примера како су се хрватски официри односили према војсци и држави којој су служили и у којој су живели и прихватили је не како своју, већ као успутну станицу до остварења својих националних интереса и националне државе. Из затвора (зграде основне школе) Никола је током ноћи успео да побегне и после извесног времена се вратио у Београд.

По оснивању равногорске команде у Београду са мајором Жарком Тодоровићем на челу, прикључио се и Павковић као активни учесник, учествујући у многим саботажама, обавештајним и логистичким задацима, прикупљању информација, а све то за потребе команде ЈВУО на Равној гори. Потребно је нагласити да су исто тако велики допринос организацији дала браћа Слободан и Војислав Суботић. Посебно је била добро успостављена сарадња са јединицама ЈВУО у Босни и Херцеговини, са мајором Јездимиром Дангићем, тада популарним у Београду. Но, Павковићев рад није био везан само за Београд. Одлазио је по Србији, посебно често је обилазио Пожегу, где је пружао разне видове помоћи при градњи аеродрома ЈВУО.

¹⁰⁶ Казивање Бранимира Н. Павковића, пензионера из Београда.

Документа из Маутхаузена – „Отпусна листа“ (власништво породице Павковић)

Према упутствима генерала Драгољуба Михаиловића, Павковић се са једним бројем официра равнорског покрета прикривао у јединицама Српске државне страже. Тако је, јануара 1942. године, ступио на дужност команданта места у Пожеги, на предлог Вучка Игњатовића, команданта Пожешког одреда. Био је један од најближих сарадника у штабу Милоша Глишића. Павковић је на месту команданта Пожеге од јануара 1942. до 04. 8. 1942, када је ухапшен од стране Немаца. Према истраживању аутора ове књиге, који се детаљно и исцрпно бавио 1942. годином у ужичком крају, не постоји ни један писани документ о деловању Павковића у свом мандату, о организовању борби против партизана. Нити је био заповедник било

какве војне јединице, као командант Пожеге, што су му сведоци касније приписивали. У Историјском архиву Београда постоји документ у којем стоји да је ухапшен капетан Павковић и да је спроведен у Београд ради транспорта у Немачку. У налогу за преузимање код Гестапоа стоји да је Павковић преузет на чување на дан 04. 8. 1942. године. Повереник Гестапоа је, у свом саслушању 05. 8. 1942. године, навео да је Павковић припадник организације Драгољуба Михаиловића. Испостава Гестапо Ужице у акту број 120 од 04. 8. 1942. године, упућеном Гестапоу Београд, наводи да је немачки пуковник Фон Солдерн наредио да се ухапси капетан Павковић због тога што су официри Пожешког одреда одуговлачили при расформирању овог одреда и што су предавали Немцима већином неупотребљиве пушке.

Акција хапшења пожешких равногораца организована је од стране Немаца и том приликом је Павковић лакше рањен. Истовремено је организовано и хапшење мајора Милоша Глишића. Капетан Павковић је прво био заточен у у Бањичком логору, одакле је, са својим дугогодишњим пријатељима Слободаном и Војиславом Суботићем и мајором Милошем Глишићем, депортован у логор Маутхаузен 18. 10. 1942. Концентрациони логор Маутхаузен–Гусен постоји од лета 1940. па све до 05. 5. 1945. године, када је распуштен. Израстао је у највећу групу нацистичких концентрационих логора у Аустрији, а био је лоциран 20 километара источно од града Линца. Занимљиво је запажање једног америчког лекара који је рекао да је у Маутхаузену видео све болести које је до тада изучавао током студија и даље. Маутхаузен је формиран као логор за најтеже случајеве, за оне које је Химлер прогласио непоправљивим. Као и сваки логор, карактерисала га је глад, тортура, непрекидно мучење, психичко и физичко изнуривање, рад у каменолому. Све ове радње су доводиле логораше до неиздрживости и лудила. Посебно је рад у каменолому био језив, логораша су носили камене блокове тежине 30 кг на висину од преко 186 степеника.

По казивању Бранимира, Николиног сина, над Николом су месецима вршени виво-експерименти. Здравни зуби су му избијани, водио је до самрти борбу са два стражарска вучјака, када је једног сопственим зубима задавио, а другог рукама. Показивао је велику бригу за своје пријатеље у логору, своје ионако оскудне оброке делио је својим дугогодишњима пријатељима.¹⁰⁷

Без икаквих контаката са спољним светом, потпуно физички изнемогао и истрцљен, једва да је праг могао да прекорачи, Павковић је дочекао слободу 05. 5. 1945. године, када је логор ослобођен. У њему је Никола провео пуне две године и седам месеци и изашао са 40 кг и 40 година живота. После вишедневног опоравка у болници, заједно са другим логорашима кренуо је пут Југославије и успут сазнао да је у држави успостављен нови комунистички поредак, револуционарни поредак и диктатура пролетаријата, а у том новом поретку није било места традиционалним вредностима и српским схватањима патријархалног морала. Поред свих проживљених тортура у својој држави и нацистичком логору, по повратку у своју државу Павковић је проглашен за „издајника и ратног злочинца“.

¹⁰⁷ Казивање Бранимира Н. Павковића, пензионера из Београда.

Никола Павковић са супругом Надеждом и сином Бранимиром 1967. године, по изласку из затвора (власништво породице Павковић)

ПОРОДИЦА

По повратку из логора Маутхаузен, у коме је боравио од 22. 10. 1942. до 05. 5. 1945. године, у најтежим животним условима, вратио се у родно место где је две године радио као управитељ школе и учитељ. У школи је имао запажене резултате и похваљиван је од стране школске управе. У школи је радио у периоду 1947–1949. године, а затим се поново враћа у Београд и запошљава се у Панчеву у фабрици авиона „Утва“. У Београду се оженио Надеждом Јовановић, рођеном 1920. године, млађом 15 година од њега. Препорука лекара по изласку из логора је била да се што пре ожени и добије потомство с обзиром на то да су над њиме вршени виво-експерименти. У браку добија сина Бранимира, рођеног 1951. године, који је данас пензионер и живи у Београду. Надежда је радила као службеник на Железници. Живели су у стану у Гепратовој улици, где је Бранимир одрастао до своје седме године живота.

Стан је припадао мајци Николине супруге Надежде. Имајући у виду локацију и положај стана у згради, многи заслужни партијски радници су бацили око на њега, па су Павковићи убрзо морали да се селе из тог стана. Проблеми и притисци на породицу су готово били свакодневни од стране власти. Било је притисака на Надежду да се разведе и одрекне супруга. Уцењивали су је и отпуштали са посла. У неколико наврата претресали су стан. Мали Бранимир је имао само четири године

када су удбаши у кожним мантилима и кожним чизмама упали бахато у стан и буквално га демолирали (секли душеке и јастуке, јоргане, бацали постељину, скидали слике са зидова) како би нашли нешто што би компромитовало Николу и породицу. Док је трајао судски процес, Бранимир је девет месеци био у децјој болници на Дедињу како би га сачували од тортуре и стресова. Бранимир је био шиканиран у вртићу и у школи и био етикетан као „четнички син“ када је Никола осуђен на дугогодишњу робију. Но, и поред свих проблема на послу и окружењу, Надежда је сачувала свој брак, сина Бранимира и 2015. године умрла у дубокој старости, у 96. години живота. Сахрањена је на Централном гробљу у Београду, поред свог супруга, кога је надживела 38 година.

СУДСКИ ПРОЦЕС

Почетком фебруара 1955. године, откривен је и ухапшен на радном месту у Панчеву капетан Павковић, који је за време окупације био командант места у Пожеги. Оптужен је за учествовање у доношењу одлука Преког суда који је судио партизанима и присталицама НОП-а, као и за стрељање заробљених партизана. Код Окружног суда у Титовом Ужицу налази се оптужни материјал који Павковића терети великим бројем злочина и недела из време окупације. Између осталог, оптужен је и терети се да је, 12. 12. 1941. године, у присуству једног немачког официра упао у пожешки затвор и од 150 затвореника издвојио 12 лица која су истог дана стрељана на пожешком гробљу. Оптужница га, даље, терети да је учествовао у одабирању 48 лица из пожешког затвора која су интернирана на Бањицу, а одатле у Норвешку. Павковић је учествовао у Преком суду када су, 6. 7. и 8. јануара 1942, стрељани: 1. Никола Лекковић, 2. Љубивоје Николић, 3. Микета Тимотијевић, жена Бошка Међедовића из Годовика. Поред тога, приписује му се да је 21 лице послао у шабачки логор.

Занимљиво је да је, десет година након завршетка Другог светског рата, Павковић ухапшен и осуђен на монтираном политичком процесу у Титовом Ужицу, почетком фебруара 1955. године. У Народном музеју у Ужицу сачуване су копије докумената у десетак фасцикли, дакле, постоји обимна архивска грађа са суђења Николи Павковићу, о процесу који је трајао неколико месеци – од августа до новембра 1955. године. За ово суђење владало је велико интересовање грађана јер је Окружни суд у Ужицу позвао преко 40 сведока који су давали своје исказе, а готово да нису чули, видели, а камоли познавали Павковића. Без обзира на то, њихово сведочење је узето у обзир и утицало на доношење коначне пресуде.

Овом приликом наводимо имена сведока:

- „1. Премислав Симовић, магационер у команди места док је Павковић био командант, тврди да је Павковић батинао једног сељака из Сврачкава,
2. Здравко Ђајић, радник предузећа Ратко Митровић, да је чуо да је Павковић наређивао батинање,

3. Олга Петровић, службеница из Пожеге, тврди да је Павковић био члан преког суда, од ње је суд очекивао да да више лажних података, али она није то учинила,
4. Никита Ђебић из Пожеге, код кога је становао Павковић,
5. Саво Штуловић, адвокат из Пожеге, тврди да је Павковић учествовао у једном суђењу као председавајући,
6. Здравко Вранешвић из Пожеге, био је заробљен као Партизан 1941. и крајем децембра спроведен у Бањички логор и каже да му је судио преки суд у коме је био Павковић,
7. Милан Тимотијевић, дао је исказ, чији је брат стрељан,
8. Миљко Марковић, заробљен као партизан 8. 12. 1941. и затворен у пожешки затвор где упознаје Павковића,
9. Исидор Милорадовић, био је записничар преког суда, каже да је и Павковић био члан тога суда,
10. Драгољуб Костић из Пожеге, био је председник општине Пожега, каже да је присуствовао суђењима преког суда, али се не сећа да је у том суду био и Павковић,
11. Стева Ђеранић из Пожеге, потврђује да је био осуђен на батинање од преког суда у коме је био и Павковић,
12. Тома Марковић из Пожеге, био је у пожешкој партизанској чети и заробљен у децембру 1941. доведен у пожешки завор, где је упознао Павковића,
13. Новак Живковић из Титовог Ужица, чија је супруга Олга била на високој политичкој функцији у Титовом Ужицу,
14. Драгољуб Марковић, пензионер из Титовог Ужица, био у Пожешком затвору и сећа се да је Павковић прозивао затворенике осужене на стрељање,
15. Младен Тешовић из Бакионице, виђао је Павковића када је водио једну групу четника у борби против партизана на Тометином Пољу,
16. Веселин Ковачевић из Средње Добриње, кога су наводно Павковићеви четници мобилисали на касије по Павковићевом наређењу батинали,
17. Љубомир Станић из Горобиља, каже да су га батинали Павковићеви четници,
18. Величко Симеуновић из Банатског Карађорђевог, родим и села Добраче (Ариље) сећа се да је у преком суду био и Павковић када му је суђено,
19. Раја Петронијевић из Бакионице, живи у Младеновцу, каже да је гледао у затвору батинање својих другарица,
20. Боровоје Јелић из Жевице, зна Павковића јер га је мобилисао и слао у рат у Нову Варош против Партизана, а пре тога га је изударао,
21. Михаило Теофиловић,
22. Војислав Удовичић,
23. Вукоман Маркичевић,

24. Милан Маладеновић,
25. Ковачевић из Средње Добриње,
26. Светомир Николић из Бакионице,
27. Раденко Стефановић,
28. Милутин Јешић из Горобиља,
29. Јован Лазић из Шарган - Витаса,
30. Драгослав Игњевић из Средње Добриње,
31. Војислав Томић из Горобиља,
32. Страјин Дрндаревић из Рупељева,
33. Владан Радић, кројач из Пожеге, не сећа се Павковића из затвора, али га је видео септембра месеца 1941. и да се у Пожеги вуче са неком женском.
34. Станојло Крсмановић, био је у децембу у пожешком затвору.¹⁰⁸

Било је око 20 сведока који се нису одазвали позиву.

Интересантно је да су се сведоци напорно упињали да што верније обнове успомене и сећања, као да су се догађаји дешавали пре сто четрдесет година, а не пре свега 14 година. Павковић је све исказе детаљно и разложно порицао. Чак је од једног сведока, којег је наводно шамарао, тражио да доведе сведоке тог шамарања. Сведок је одговорио да су оба сведока отишла из земље заједно са Немцима и да се нису враћали. Лепо смишљено, уверљива прича сведока, зар не!

Поставља се питање како исказ може да осуди, доведе окривљеног до смртне пресуде, да га ослободи тешке кривице. Када је процес против Павковића привођен крају, у судници су се појавила два непозната човека која су допутовала из других крајева и накнадно тражила да сведоче. Један од њих је био члан Комунистичке партије и Котарског комитета: „Ја не знам шта је оптужени све радио као Недићев командант, али сам сигуран, јер сам био међу партизанима када је 20 издвојено и стрељано да он то није учинио јер није био присутан!“ То исто је потврдио и други сведок... Оптужени је ослобођен главне кривице, а суђено му је за „доказана дела“ која нису водила смртној пресуди. У оваквом судском процесу тешко је без сведока, а некад још теже са њима, посебно у овом случају.

У процесу је Павковићев бранилац био адвокат Слободан Суботић, његов дугогодишњи пријатељ са којим је провео ратне и логорашке дане, који није успео да га одбрани од очигледно монтираног политичког процеса који је трајао неколико месеци. Веће Окружног суда у Титовом Ужицу завршило је 29. 11. 1955. године претрес и изрекло Пресуду бившем команданту Пожеге за „злочине“ почињене од почетка 1942. до самог одласка из Пожеге, августа 1942. године. За те злочине кажњен је са 16 година строгог затвора и 2 године ограничења грађанских права.

¹⁰⁸ *Вести*, лист за политичка друштвена питања Ужичког краја (од 4. 8. 1955, 15. 9. 1955, 22. 9. 1955, 08. 12. 1955).

Остала дела којима је према оптужници терећен, суд није могао тачно да утврди. По изрицању пресуде Павковић је упућен на издржавање казне у КПД Забела код Пожаревца.

Можда су за нијансу били бољи услови у овом затвору у односу на нацистички логор Маутхаузен. Психичку и физичку тортуру је доживљавао свакодневно, то је тешко описати речима. О том периоду проведеном у Забели Никола је ретко причао. Један тренутак који је јако упечатљив јер говори о начину на који се поступало са затвореницима, политичким неистомишљеницима, испричао је Николин син Бранимир: „Било је хладно зимски дан, Николин пријатељ и политички истомишљеник Гојко Сердар, изведени су од стражара у затворски круг који је би прекривен снегом, а њих двојица су изведени голи, само у војничким цокулама. Како би им било лакше, изули су војничке цокуле, ставили их под колена и клекли на њих. Тада је пришао један од затворских чувара са кантом пуном воде и полио обојицу. У том моменту код затвореника прорадио је инат и обојица су почели да певају химну Боже правде. Чувари који су били присутни и посматрали све ово, констатовали су да су изгубили разум.“¹⁰⁹

Необична је Павковићева судбина. Немци су га утамничили за време рата зато што им се није покоравао. После рата хапсили су га комунисти и прогласили су га за сарадника окупатора и домаћег издајника. У току издржавања казне у КПД Забела, 13. 6. 1967. године Комисија за одређивање накнаде лицима чија су имовинска права ликвидирана на основу међународног уговора на основу члана 1, 4 и 6, Уредбе о давању накнаде лицима са којима су вршени опити у нацистичким логорима, донела је Решење да Никола има право на накнаду као жртва виво-експеримента извршеног на њему у Нацистичком концентрационом логору Маутхаузен и разврстала се у пету групу корисника накнаде. Лекарским прегледом и сведоцима утврђено је да су вршени виво-експерименти, услед чега је оштећен организам и умањена радна способност. На основу Решења Комисије, новчана накнада је призната у износу од 34.773,05 нових динара. Павковић излази из затвора 01. 4. 1967. године, после издржане казне од 12 година и три месеца. Тада је имао 63 године, а од тога 15 година је провео у нацистичким и комунистичким логорима и затворима, по методама мучења потпуно једнаким. Због његовог хапшења породица је изузетно тешко живела, готово на ивици глади. Син Бранимир је, током целог школовања, био омаловажаван и понижаван јер је означен као „четнички син“. Пријатељи и људи у окружењу су, након Николиног хапшења, избегавали да се јаве породици којој су, практично, сва врата била затворена. Никола је био проверени патриота, родољуб, убеђени монархиста и веровао је у демократске слободе и свој српски народ. Његово држање и однос према људима био је достојанствен, коректан и господски, па су га тако људи и ословљавали са „господине“, а његову супругу са „госпођо“, иако су ове речи тада биле заборављене јер су била замењене речима „друг“ и „другарица“.

¹⁰⁹ Казивање Бранимира Н. Павковића, пензионера из Београда.

По изласку и затвора, Никола је једва нашао посао. Где би год конкурисао, тражила би се морално политичка подобност, поготову кад су у питању лакши и бољи послови. Ипак, после извесног времена, нашао је посао, непримерен свом образовању и способностима – ноћни чувар у ГРО Партизански пут у Београду. И поред логора и казамата у којима је провео најбоље године живота, Никола је дочекао заслужену пензију, радећи пуних 46 година. Са малом пензијом није захтевао ни тражио никакву помоћ од државе и друштва. Остало је у сећању сину Бранимиру да му је отац рекао, после свега што је преживео, следећу реченицу: „Да сам мало млађи и да имам са ким, опет бих отишао у шуму!“¹¹⁰ Никола није имао никакве војне бенефите нити као официр, нити као логораш у најзлогласнијем нацистичком логору и ратни заробљеник. Упокојио се 1977. године, у 72. години живота, сахрањен без икаквих државних и војних почести, у кругу своје породице, на Централном гробљу у Београду. Без знања породице, у току спровода, од капеле до гробног места, свирана је мелодија „Марш на Дрину“.

ЗАКЉУЧАК

Немци су Комесарску управу основали 30. априла 1941. године. Међународна ратна конвенција предвиђала је и оснивање неких установа (општине, полиције, жандармерије, судова и школа). Међутим, Конвенција не предвиђа формирање владе и војне јединице у окупираним земљама. Комесарска управа је смењена да би на њено место била постављена Влада на челу са генералом Миланом Недићем 29. августа 1941. године. Смењена жандармерија замењена је СДС-ом (недићевци), СДК-ом (Српски добровољачки корпус – љотићевци) и легализованим четницима Косте Пећанца. На подручју ужичког краја 1942. године, владине оружане снаге истребљивале су присталице и помагаче партизана, а ни партизани нису штедели присталице четника и владиних снага. Утисак је да народ Србије не жели партизане и да је против комуниста. Сваки сељак жели свога краља и демократску власт. Сељаци се плаше партизана и мрзе их. Они их замишљају као непријатеље који ће да спале њихова села и да им одузму храну. У Санчаку је највећи део власти усмерен против партизана и тамо се води огорчени грађански рат. Партизанима су прилазили углавном сиромашни Срби којима је комунизам одговарао јер им је омогућена подела имовине. Сцена није била свуда иста. На једном месту једни су били нападачи а други жртве, на другом месту обрнуто. Грађански рат посебно на овом подручју био је суров, са много жртава, насиља, пожара, зала сваке врсте. Из тих зала су, спонтано и неорганизовано, никле осветничке, бранилачке и нападачке групе и војске. Српском народу догодио се верски и класни рат, монархистички и републикански, четнички и партизански. Окупатори су, са своје стране, распиривали међусобно уништење српског народа и користили једне против других.

¹¹⁰ Казивање Бранимира Н. Павковића, пензионера из Београда.

Комунистичка партија је општенародну борбу претворила у своју ускопартијску борбу за власт, прелазећи олако преко страховитих жртава и патњи нашег народа. Могло би се поуздано рећи да је комунистичка партија крива за грађански рат јер га је она, својом партизанским егоистичком политиком и деловањем, изазвала. Они исти који су априла месеца 1941. године саботирали ратни напор наше земље и пуцали српској војсци у леђа, када је она покушала да се бори против Немаца, и који су ћутали све до 22. јуна 1941. године, одједном су, преко ноћи, постали „народни ослободиоци“, „националисти“ и „борци за независност“. Они су отпочели борбу против Југословенске војске у отаџбини, стварајући своју партијску војску. Својом акцијом су, не чекајући прави тренутак, изазвали непотребне, огромне жртве у нашем народу. Грађанским ратом ослабили су отпорну снагу нашег народа против окупатора и његових помагача. Партизански покрет показао је да му је стало једино до постигнућа својих циљева, а не до истинских народних интереса. Он у своје редове прима све оне који хоће да се склоне од праведне казне народне. То је покрет и азил за све усташе, Немце, Мађаре и друге који су својим неделимa тешко погодили српски народ, пре свега. Партизански покрет је антидемократски јер се бори за остварење диктатуре мањине. Својим методама терора, антидемократским ставом и идеологијом, партизански покрет је следбеник тоталитарних покрета и режима против којих се рат и водио.

СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У УЖИЦУ 1942. ГОДИНЕ

1. Милошевић (Велков) Митар, рођен 12.12. пекар из Никојевића, Срез ужички. Затворен 17. 3. у 8,30. Побеглао из затвора 18. 3. 1942. у 20 часова.
2. Јанковић (Радојев) Јован, рођен 15. 1. 1917. год. столар из Крчагова, Срез ужички. Затворен 1. 6. 1942. у 14 часова. Побеглао из затвора 18. 3. 1942. год. у 20 часова али је ухаваћен 15. 4. 1943. године.
3. Клопановић (Павлов) Драгиша, стар 60 година, земљорадник из Потпећа, Срез ужички. Затворен 4. 6. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 21. 9. 1942. год. у 6 часова из Казненог завода Ниша, где је био на издржавању казне.
4. Клопановић (Видосава) Миленија, рођена 4. 9. 1910. год. домаћица из Потпећа, Срез Ужички. Затворена 4. 6.1942. год. у 18 часова. Пуштена на слободу 8. 10. 1942. год. у 9 часова по наређењу начелника среза Ужичког.
5. Арсенијевић (Арсеније) Миливоје, рођен 14. 7. 1900. год. чиновник из Ужица, Срез ужички. Затворен 23. 6. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 17. 3. 1943. год. у 18 часова. Пуштен на слободу по налогу предстојника полиције.
6. Мирковић Јованов Тома, рођен 3. 3. 1902. год. ковач из Карана, Срез ужички. затворен 14. 7. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у логор у Београд 8. 11. 1942. год. у 5 часова.
7. Ђуровић Андрина Винка, рођена 6. 1. 1919. год. домаћица са Татинца, Срез ужички, затворена 15. 7. 1942. год. у 20 часова. Спроведена у Београд у логор 2. 10. 1942. год. у 5 часова.
8. Вукановић Ристов Душан, рођен 26. 6. 1890. год. чиновник из Дубровника, живео у Београду, затворен 23. 6. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу по налогу предстојника полиције 17. 3. 1943. год. пошто је издржао 8 месеци затвора.
9. Жижа Андрић Никола, рођен 15. 3. 1893. године, чиновник из Херцег Новог, живео у Београду, затворен 23. 6. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 27. 2. 1943. год. у 10 часова по налогу предстојника полиције.
10. Панћић (Љубова) Олга, рођена 20. 3. 1923. год. домаћица из Шапца, Срез шабачки, затворена 1. 7. 1942. год. у 9 часова. Спроведена за Шабац 30. 9. 1942. год. у 10 часова.

11. Видаковић Милицава Милан, рођен 4. 5. 1912. год. приватни чиновник из Балшића, Срез Волтово, затворен 3. 7. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 10 часова по налогу предстојника полиције.
12. Видаковић (Јеремије) Милинко, рођен 12. 11. 1923. год. земљорадник из Белог Брда, Срез вишеградски, затворен 22. 7. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 14. 9. 1942. год. у 11 часова по налогу предстојника полиције.
13. Анђелковић Љубиша, затворен 22. 6. 1942. год. Спроведен у затвор у Београду 12. 6. 1943. год. у 5 часова по налогу предстојника полиције.
14. Стјепановић (Петров) Ратомир, затворен ...6. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 17. 3. 1943. год. по налогу предстојника полиције.
15. Ристић (Љубов) Душан, затворен 23. 6. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 11. 9. 1942. год. у 10 часова по налогу предстојника полиције.
16. Јанковић (Ђурђево) Веселин
17. Узуновић (Недељков) Драгољуб
18. Петровић (Томов) Жарко, затворен 9. 3. 1942. год. у 17,30 часова. Стрелан 26. 12. 1942. год. у 7,30 часова пошто је осуђен на смрт.
19. Дробњаковић (Симов) Раде, рођен 17. 10. 1919. год. земљорадник из Буара, Срез ужички, затворен 1. 8. 1942. год. у 19,45 часова. Спроведен у Београд 15. 2. 1943. год. у 5 часова, (претходно био осуђен) по налогу немачке фелдјандармерије.
20. Миловановић Здравко Милутин, рођен 16. 5. 1920. год. земљорадник из Дубоког, Срез ужички, затворен 1. 8. 1942. год. у 16 часова. Пошто је издржао казну пуштен из затвора 26. 9. 1942. год. по налогу немачке фелдјандармерије.
21. Узуновић Владимира Милосав, рођен 16. 10. 1926. год. земљорадник из Дубоког, Срез ужички, затворен 3. 8. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 12. 9. 1942. год. у 8 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
22. Карапанџић Ратков Жарко, рођен 4. 3. 1923. год. земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 3. 8. 1942. год. у 9 часова. Спроведен у Београд 23. 11. 1942. год. у 5 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
23. Пејић Рајков Милоје, рођен 15. 5. 1926. год. земљорадник из Дубоког, Срез ужички, затворен 6. 8. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 12. 9. 1942. год. у 8 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
24. Жеравчић Будимира Владан, рођен 12. 9. 1921. год. учитељ из Ужица, Срез ужички, затворен 7. 8. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у логор Београд 1. 11. 1942. год. у 5 часова по налогу предстојника полиције.
25. Спремо Милов Миленко, рођен 22. 4. 1919. год. чиновник из Невесиња, Срез невестињски, затворен 8. 8. 1942. год. у 14 часова. Пуштен на слободу 26. 1. 1943. год. у 16 часова по наређењу предстојника полиције.

26. Дринчић Драгомиров Ђоко, рођен 23. 4. 1907. год. чиновник из Ужица, Срез ужички, затворен 15. 8. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 15. 9. 1942. год. у 10 часова по налогу предстојника полиције.
27. Ристић Михов Алекса, рођен 14. 9. 1906. год. земљорадник из Гламоча, Срез Гламочки (Умка) затворен 15. 8. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 4. 9. 1942. год. у 12 часова по налогу предстојника полиције.
28. Миловановић Здравко Миливоје, рођен 3. 1. 1923. год. земљорадник из Дубоког, Срез ужички, затворен 16. 8. 1942. год. у 12 часова. Спроведен у Пожаревац у затвор 30. 11. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
29. Суботић Миленко, рођен 30. 6. 1903. год. водоводни инсталатер из Ужица, Срез ужички, затворен 17. 8. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 29. 9. 1942. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
30. Радојичић Николина Милка, рођена 1908. год. домаћица из Рибашевине, Срез ужички, затворена 21. 8. 1942. год. у 18 часова. Пуштена на слободу 9. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
31. Костић Миливоја Михаило, рођен 6. 4. 1924. год. земљорадник из Равни, Срез ужички, затворен 22. 8. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 11. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
32. Спарић Крстов Јован, рођен 19. 1. 1915. год. трговац из Ужица, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 8 часова. Спроведен у логор Београд 15. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу предстојника полиције.
33. Марковић Сретенов Милош, рођен 17. 3. 1910. год. кафеџија из Ужица, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 7. 11. 1942. год. по наређењу предстојника полиције.
34. Маврић Глигорије Јован, рођен 12. 12. 1912. год. фризер из Ужица, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 4. 9. 1942. год. у 9 часова по наређењу предстојника полиције.
35. Ђировић Миланов Витомир, рођен 1. 8. 1914. год. пушкар из Ужица, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 9. 9. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
36. Болић Андрин Милош, рођен 2. 6. 1910. год. опанчар из Севојна, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 15. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
37. Дулановић Алексин Милан, рођен 1. 7. 1922. год. фотограф из Ужица, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 18. 9. 1942. год. у 12 часова по наређењу предстојника полиције.
38. Савић Стеванов Стева, рођен 12. 6. 1917. год. земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 9. 9. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

39. Зачевић Митров Ђорђе, рођен 10. 4. 1897. год. трговац стоком из Ирига, Срез иришки (Београд), затворен 25. 8. 1942. год. у 11 часова. Пуштен на слободу 9. 9. 1942. год. у 9 часова по налогу предстојника полиције.
40. Живковић Станимира Ђорђе, рођен 3. 11. 1904. год. кафеџија из Ужица, Срез ужички, затворен 23. 8. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 4. 9. 1942. год. у 9 часова по наређењу предстојника полиције.
41. Странојевић Миланов Бранко, рођен 4. 2. 1921. год. земљорадник из Љубања, Срез ужички, затворен 31. 8. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Београд 23. 11. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
42. Вукелић Милутинов Ђорђе, рођен 5. 8. 1923. год. водник из Вардишта, Срез ужички, затворен 31. 8. 1942. год. у 18 часова. Спроведен на рад у Борски рудник 8. 9. 1942. год. у 6 часова.
43. Врањешевећ Ђорђевић Здравко, рођен 10. 5. 1894. год. кафеџија из Ужица, Срез ужички, затворен 1. 9. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Београд 29. 1. 1943. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
44. Јешић Крстова Милена, рођена 16. 10. 1924. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 1. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведена у логор Београд 14. 10. 1942. год. у 5 часова.
45. Гајић Миланов Арсеније, рођен 14. 2. 1873. год. сарач из Ужица, Срез ужички, затворен 1. 9. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 4. 9. 1942. год. у 17 часова по наређењу предстојника полиције.
46. Живковић Недељка Милица, рођена 4. 10. 1898. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 1. 9. 1942. году 19 часова. Пуштена на слободу 8. 9. 1942. год. у 9 часова по налогу предстојника полиције.
47. Туцовић Јованова Милица, рођена 14. 10. 1898. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 2. 9. 1942. год. у 9,30 часова. Пуштена на слободу 9. 10. 1942. год. у 9 часова.
48. Максимовић Миладина Тодора, рођена 1878. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 2. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштена на слободу 9. 9. 1942. год.
49. Чаваркапа Ђорђевић Милан, рођен 11. 6. 1906. год. порески чиновник из Рогатице, Срез Рогатички (Ужице), затворен 2. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 8. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
50. Величковић Симов Бранко, рођен 19. 4. 1925. год. бравар из Велеса, Срез велешки (Ужице), затворен 2. 9. 1943. год. у 18 часова. Спроведен у логор Београд 11. 11. 1942. год. у 5 часова.
51. Цвијовић Војислава Бранислав, рођен 10. 3. 1912. год. месар из Ужица, Срез ужички, затворен 2. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 24. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

52. Арсовић Бранков Паун, рођен 3. 11. 1923. год. земљорадник из Равни, Срез ужички, затворен 2. 9. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у Борски рудник 19. 9. 1942. год. у 5 часова.
53. Савић Милосава Јулка, рођена 4. 5. 1898. год. домаћица из Јеловика, Срез ужички, затворена 3. 9. 1942. год. у 9,45 часова. Пуштена на слободу 1. 11. 1942. године.
54. Миливојевић Алексе Здравко, рођен 19. 7. 1904. год. земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 3. 9. 1942. год. у 9,45 часова. Пуштена на слободу 10. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
55. Бакић Ђорђева Пава, рођена 3. 9. 1908. год. домаћица из Конавља–Дубровник (Ужице), затворена 18. 8. 1942. год. у 20 часова. Пуштена на слободу 15. 12. 1942. год. у 14 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
56. Бошњаковић Милосава Милунка, рођена 18. 2. 1922. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 2. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведена у логор у Београд 10. 9. 1942. год. у 6 часова.
57. Марковић Ранков Чедомир, рођен 4. 10. 1887. год. пензионер из Ужица, Срез ужички, затворен 4. 9. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштена на слободу 14. 9. 1942. год. у 9 часова по наређењу предстојника полиције.
58. Бркић Милошев Аврам, рођен 16. 4. 1921. год. земљорадник из Доње Краварице, Срез драгачевски, затворен 4. 9. 1942. год. у 17,30 часова. Спроведен у Београд 8. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
59. Шендековић? Средоје Милија, рођен 28. 3. 1924. год. земљорадник из Доње Краварице, Срез драгачевски, затворен 4. 9. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 8. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
60. Јанковић Љубисава Вучић, рођен 21. 11. 1907. год. земљорадник из Дљина, Срез драгачевски, затворен 4. 9. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 8. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
61. Јовановић Ђурђевић Милорад, рођен 2. 8. 1897. год. земљорадник из Крстаца, Срез драгачевски, затворен 4. 9. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 8. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
62. Милованчевић Чедов Сретен, рођен 1. 2. 1920. год. земљорадник из Крстца, Срез драгачевски, затворен 4. 9. 1942. год. у 17,30 часова. Спроведен у Београд 8. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
63. Пржуљевић Петров Душан, рођен 1. 6. 1908. год. банкарски чиновник из Ужица, Срез ужички, затворен 5. 9. 1942. год. у 17,15 часова. Пуштен на слободу 6. 9. 1942. год. у 9,15 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
64. Вишњић Гаврилов Милош, рођен 27. 3. 1910. год. кројач из Ужица, Срез ужички, затворен 5. 9. 1942. год. у 11 часова. Пуштен на слободу 12. 9. 1942. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

65. Букић Николин Симо, рођен 12. 9. 1899. год. свештеник из Вагња (?), Срез јајачки, затворен 8. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 30. 9. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
66. Станојчић Радисава Миленко, рођен 14. 6. 1913. год. земљорадник из Биоске, Срез ужички, затворен 9. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 2. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
67. Мицић Назифов Мехо, рођен 4. 4. 1888. год. земљорадник из Бихаћа, Срез бихаћки, затворен 9. 9. 1942. год. у 20 часова. Спроведен у Мокру гору 16. 9. 1942. год.
68. Котлајић Гојков Константин, рођен 22. 9. 1922. год. земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 10. 9. 1942. год. у 10,15 часова. Спроведен у Борски рудник 19. 9. 1942. год. у 5 часова.
69. Петровић Тодоров Веселин, рођен 19. 9. 1923. год. земљорадник из Пониковице, Срез ужички, затворен 10. 10. 1942. год. у 12 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 9. 1942. год. у 5 часова.
70. Спарић Крстов Радоје, рођен 22. 5. 1909. год. шустер из Ужица, Срез ужички, затворен 10. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 18. 9. 1942. год. у 12 часова по наређењу предстојника полиције.
71. Љубић Љубомира Славко, рођен 2. 5. 1914. год. трговац из Скугрића, Срез градачачки (Босна), затворен 10. 9. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 15. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу предстојника полиције.
72. Пузовић Чедомиров Душан, рођен 25. 2. 1924. год. шустер из Ужица, Срез ужички, затворен 10. 9. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у логор Београд 14. 10. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
73. Горгијев Ђорђевић Стеван, рођен 1. 12. 1886. год. шустер из Бугарске, Софија (Ужице) затворен 11. 9. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у логор Београд 1. 11. 1942. год. у 5 часова.
74. Јовановић Новичин Милић, рођен 10. 9. 1912. год. земљорадник из Карана, Срез ужички, затворен 12. 9. 1942. год. у 14 часова. Пуштен на слободу 13. 9. 1942. год. у 9 часова по налогу предстојника полиције.
75. Чекањевић Видојев Раденко, рођен 22. 5. 1897. год. земљорадник из Штиткова, Срез нововарошки, затворен 13. 9. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Београд 15. 9. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
76. Дамјановић М. Радомана, рођен 26. 7. 1914. год. актив. пешадиј. потпоручник из Цетиња, Срез цетињски (Црна Гора) затворен 15. 9. 1942. год. у 12 часова. Спроведен у Врњачку Бању 16. 9. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
77. Сокић Стеванов Сретен, рођен 16. 10. 1909. год. снајдер из Севојна, Срез ужички, затворен 16. 9. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 6. 10. 1942. год. у 9 часова, после издржане казне.

78. Маријановић Петров Никола, рођен 15. 12. 1894. год. месар из Шапца, Срез шабачки (Ужице) затворен 18. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 22. 9. 1942. год. у 14 часова по наређењу предстојника полиције.
79. Ћосић Љубов Алимпије (?), рођен 12. 12. 1899. год. кафеџија из Ужица, Срез ужички, затворен 18. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 19. 9. 1942. год. у 12 часова по наређењу предстојника полиције.
80. Стјеповић Богосав Млађен, рођен 9. 3. 1903. год. месар из Ужица, Срез ужички, затворен 18. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 19. 9. 1942. год. у 12 часова.
81. Бурлић Зарин Љубиша, рођен 12. 12. 1912. год. кафеџија из Ужица, Срез ужички, затворен 18. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 19. 9. 1942. год. у 13 часова по наређењу предстојника полиције.
82. Спасојевић Младенов Милутин, рођен 18. 9. 1911. год. обућар из Ужица, Срез ужички, затворен 18. 9. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 19. 9. 1942. год. у 13 часова по наређењу предстојника полиције.
83. Цвијовић Раденков Миливоје, рођен 28. 7. 1921. год. земљорадник из Биоске, Срез ужички, затворен 19. 9. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 19. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу окружног начелника.
84. Дамјановић Радивоје Милан, рођен 14. 9. 1906. год. поштар из Равни, Срез ужички, затворен 19. 9. 1942. год. у 9,45 часова. Пуштен на слободу 30. 9. 1942. год. у 6 часова, након три дана издржаног затвора.
85. Ђоковић Илијин Милош, рођен 12. 2. 1925. год. земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 19. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 22. 9. 1942. год. након три дана затвора.
86. Вуковић Јовов Велизар, рођен 1891. год. радник из Биоске, Срез ужички, затворен 20. 9. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 23. 9. 1942. год. у 10 часова, након 3 дана затвора.
87. Геге Иванов Иван, рођен 1870. год. радник из Ливна, Срез ливански (Ужице) затворен 20. 9. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 23. 9. 1942. год. након три дана затвора.
88. Тоскић Миленков Љубисав, рођен 21. 12. 1906. год. музикант из Љубања, Срез ужички, затворен 20. 9. 1942. год. у 12 часова. Пошто је издржао 10 дана затвора, пуштен на слободу 30. 9. 1942. године по налогу предстојника полиције.
89. Стјеповић Јовова Перка, рођена 14. 12. 1865. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 20. 9. 1942. год. у 12 часова. Пуштена 23. 9. 1942. год. у 10 часова пошто је издржала три дана затвора.
90. Алексић Теодосија Никола, рођен 28. 8. 1892. год. кафеџија из Ужица, Срез ужички, затворен 21. 9. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 24. 9. 1942. год. у 17 часова пошто је издржао три дана затвора.

91. Мојсиловић Жаркова Гроздана, рођена 24. 5. 1912. год. кафеџинка из Ужица, Срез ужички, затворена 21. 9. 1942. год. у 17 часова. Пуштена из затвора 24. 9. 1942. год. у 17 часова пошто је издржала три дана затвора.
92. Козук Глигорев Илија, рођен 2. 8. 1907. год. Болничар из Сарајева, Срез сарајевски (Босна), затворен 22. 9. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 27. 9. 1942. год. у 10 часова, након пет дана издржаног затвора по налогу предстојника полиције.
93. Чолић Андрић Милош, рођен 2. 6. 1910. год. опанчар из Севојна, Срез ужички, затворен 23. 9. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у логор Београд 2. 10. 1942. год. у 5 часова.
94. Живковић Станимира Ђорђе, рођен 3. 11. 1904. год. кафеџија са Татинца, Срез ужички, затворен 24. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у логор Београд 2. 10. 1942. год. у 5 часова.
95. Борисављевић Драгутина Милунка, рођена 19. 1. 1903. год. индустријалац из Чачка, Срез трнавски (Нова Варош), затворена 24. 9. 1942. год. у 10,50 часова. Спроведена у Краљево 25. 9. 1942. год. у 8 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
96. Веселиновић Младенова Славка, рођена 3. 3. 1923. год. домаћица из Петковице, Срез мачвански, затворена 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведена у логор Београд 14. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
97. Зећ Илин Мирко, рођен 16. 6. 1917. год. актив. морнарич. наредник из Добрљана (?), Срез босанскинови (Босна), затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у логор Београд 30. 9. 1942. год. у 6 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
98. Смољковић Јосипа Ђуро, рођен 27. 11. 1914. год. актив. артиљериј. наредник из Граберја, Срез подрињски (Хрватска), затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 30. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
99. Милосављевић Драже Вукоман, рођен 15. 3. 1907. год. земљорадник из Миросаљца, Срез драгачевски, затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 30. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
100. Перковић Василије Симо, рођен 13. 9. 1909. год. резервни поднаредник из Требиња, Срез требињски (Херцеговина) затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 30. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
101. Јурца Франков Владимир, рођен 18. 7. 1907. год. писар из Горњег Лопатара, Срез горњолопатарски, затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 30. 9. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
102. Милосављевић Драгишин Драган, рођен 14. 7. 1914. год. земљорадник из Миросаљца, Срез драгачевски, затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 30. 9. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.

103. Симоновић Рајиславов Милутин, рођен 25. 7. 1913. год. пушкар из Крушчице-Крчагово, Срез ужички, затворен 26. 9. 1942. год. у 13 часова. Спроведен у Београд 29. 1. 1943. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
104. Јовановић Милорада Момир, рођен 12. 12. 1913. год. земљорадник из Штрбаца, Срез вишеградски, затворен 26. 9. 1942. у 13 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
105. Гутић Шпиров Миле, рођен 29. 1. 1922. год. земљорадник из Мостара, Срез мостарски, затворен 27. 9. 1942. год. у 16 часова, Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
106. Радић Николин Коста, рођен 26. 2. 1907. год. ложач из Мостара, Срез мостарски, затворен 27. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
107. Маврић Глигорија Јован, рођен 12. 12. 1912. год. бербер из Ужица, Срез ужички, затворен 28. 9. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 2. 10. 1942. год. у 5 часова.
108. Радовић Радов Војислав, рођен 21. 12. 1888. год. председник општине из Рајковића, Срез ваљевски, затворен 28. 9. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 15. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
109. Оташевић Јованов Милосав, рођен 16. 1. 1906. године земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 30. 9. 1942. године. Пуштен на слободу 15. 12. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
110. Лазаревић Лазерев Стеван, рођен 3. 3. 1912. год. земљорадник из Равни, Срез ужички, затворен 1. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Ниш 11. 11. 1942. год. у 5 часова, осуђен на осам година робије.
111. Михаиловић Јованов Стјепан, рођен 12. 11. 1905. год. учитељ из Кормана (?), Срез крагујевачки, затворен 1. 10. 1942. год. у 12 часова. Спроведен у логор Београд 14. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
112. Петровић Милицава Добривоје, рођен 1. 1. 1920. год. чиновник из Севојна, Срез ужички, затворен 2. 10. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 3. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
113. Костић Радивоја Владета, рођен 28. 1. 1914. год. надзорник пруге из Ужица, Срез ужички, затворен 2. 10. 1942. год. у 18,15 часова. Пуштен на слободу 3. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
114. Костић Радивоја Милоје, рођен 22. 9. 1919. год. чиновник из Ужица, Срез ужички, затворен 2. 10. 1942. год. у 18,15 часова. Пуштен на слободу 3. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
115. Обрадовић Сретенов Гојко, рођен 7. 9. 1898. год. земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 2. 10. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Борски рудник 3. 10. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

116. Николић Светислава Живко, рођен 11. 4. 1911. год. земљорадник из Севојна, Срез ужички, затворен 3. 10. 1942. год. у 17,30 часова. По налогу предстојника полиције спроведен у Окружно начелство 5. 10. 1942. год. у 9 часова.
117. Лучић Веселина Жарко, рођен 28. 2. 1908. год. земљорадник из Равни, Срез ужички, затворен 3. 10. 1942. год. у 17,30 часова. Спроведен по налогу предстојника полиције у Окружно начелство 5. 10. 1942. год. у 9 часова.
118. Тошић Ристов Љубо, рођен 29. 10. 1907. год. земљорадник из Буара, Срез ужички, затворен 4. 10. 1942. год. у 19,15 часова. Пуштен на слободу 7. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
119. Рафаиловић Миливоје Рафаило, рођен 15. 6. 1886. год. општински деловођа из Рајковића, Срез колубарски, затворен 3. 10. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 14. 10. 1942. год. у 17 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
120. Видојевић Милије Радојко, рођен 16. 3. 1912. год. земљорадник из Криве Реке, Срез ужички, затворен 7. 10. 1942. год. у 17,30 часова. Спроведен у Борски рудник 10. 10. 1942. год. у 5 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
121. Брекић Илин Милан, рођен 2. 5. 1910. год. инж. потпоручник из Врховне, Срез Оточачки (Хрватска), затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
122. Аврамовић Велисава Павле, рођен 4. 12. 1919. год. артиљеријски поручник из Бобова, Срез ресавски, затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу Немачке крајскомандантуре.
123. Николић Милана Александар, рођен 21. 9. 1922. год. пешадијс. потпоручник из Битоља, Срез битољски (Македонија), затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
124. Бабић Ђуров Душан, рођен 15. 3. 1917. год. пешадијски наредник из Приштине, затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
125. Станисављевић Владимира Спасоје, рођен 15. 5. 1912. год. пешадијски наредник из затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
126. Радић Светислава Живота, рођен 5. 5. 1924. год. редов из затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
127. Алексић Александров Војислав, рођен 14. 4. 1918. год. редов из Пожаревца, Срез пожаревачки, затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
128. Илић Љубомира Александар, рођен 9. 12. 1922. год. редов из Пругова, Срез пожаревачки, затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.

129. Радановић Гојков Јово, рођен 14. 3. 1914. год. чиновник из Сатрајева, Срез сарајевски, затворен 8. 10. 1942. год. у 22 часа. Пуштен на слободу 9. 10. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
130. Голубић Тадин Коста, рођен 6. 5. 1914. год. земљорадник из Полимја, Срез прибојски, затворен 11. 10. 1942. год. у 7,20 часова. Спроведен у Београд 19. 1. 1943. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
131. Петрић Јованов Михаило, рођен 8. 3. 1906. год. земљорадник из Полимја, Срез прибојски, затворен 11. 10. 1942. год. у 7 часова. Спроведен у Београд 19. 1. 1943. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
132. Ракић Јованов Митар, рођен 17. 9. 1916. год. земљорадник из Добруна, Срез вишеградски, затворен 11. 10. 1942. год. у 7 часова. Пуштен на слободу 14. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
133. Дачевић Димитријев Војислав, рођен 13. 4. 1915. год. бравар из Доњег Вуковског, Срез Бугојно, затворен 12. 10. 1942. год. у 7 часова. Спроведен у логор Београд 25. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
134. Томашевић Младена Ратко, рођен 12. 7. 1912. год. земљорадник из Рајковића, Срез колубарски, затворен 12. 10. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 14. 10. 1942. год. у 16 часова, по наређењу немачке фелдјандармерије.
135. Пејчиновић Вуксана Најда, рођен 15. 5. 1913. год. шофер из Крушевице, Срез прокупачки, затворен 12. 10. 1942. год. у 21,30 часова. Спроведен у логор у Београд 15. 10. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
136. Маркита Славко Шорш, рођена 24. 3. 1890. год. домаћица из..... Срез београдски, затворена 13. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведена у Београд 13. 10. 1942. год. у 15 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
137. Васиљевић Љубов Мијодраг, рођен 13. 2. 1924. год. из Ужица, Срез ужички, затворен 13. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Борски рудник 19. 10. 1942. год. у 5 часова.
138. Попадић Милорада Раде, рођен 24. 6. 1917. год. активни наредник из Кошева, Срез крушевачки, затворен 13. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 28. 10. 1942. год. у 11 часова по налогу немачке команде.
139. Јокановић Николин Милош, рођен 21. 5. 1921. год. земљорадник из Турице, Срез ужички, затворен 14. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 24. 10. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
140. Станковић Савин Мијодраг, рођен 14. 4. 1914. год. земљорадник из Стапара, Срез ужички, затворен 14. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 24. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
141. Слепчевић Танасија Никола, рођен 22. 7. 1920. год. из.... Срез доњомихољачки, затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.

142. Миладиновић Васов Марко, рођен 27. 11. 1919. год. редов из.... Срез сремскомитровачки, затворен 8. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
143. Протић Сретенов Цветко, рођен 5. 4. 1910. год. трговац из Гуче, Срез драгачевски, затворен 16. 10. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
144. Митрашиновић Јованов Васо, рођен 29. 3. 1909. год. носач из Ужица, Срез ужички, затворен 15. 10. 1942. год. у 3 часа. Пуштен на слободу 22. 10. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
145. Николић Будимира Драгослав, рођен 10. 8. 1923. год. машинбравар из Ужица, Срез ужички, затворен 17. 10. 1942. год. у 11 часова. Спроведен на рад у Борски рудник 19. 10. 1942. год. у 5 часова.
146. Јевтић Радојев Добрисав, рођен 21. 10. 1921. год. радник из Стапара, Срез ужички, затворен 18. 10. 1942. год. у 11,30 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год. у 12 часова по наређењу предстојника полиције.
147. Дринчић Драгомира Ђако, рођен 23. 4. 1907. год. чиновник из Ужица, Срез ужички, затворен 18. 10. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год. по наређењу предстојника полиције.
148. Тоскић Милинков Љубо, рођен 29.10.1906. год. хармоникаш из Љубања, Срез ужички, затворен 18. 10. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
149. Гела Иванов Иван, рођен 1870. год. радник из Ливна, Срез ливањски, затворен 18. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 21. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
150. Петковић Митрова Крстина, рођена 1880. год. домаћица из Стапара, Срез ужички, затворена 18. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштена на слободу 21. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
151. Стјеповић Јованов Перка, рођена 1891. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 18. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштена на слободу 21. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
152. Станић Михаилов Саво, рођен 27. 1. 1924. год. кончар из Љубања, Срез ужички, затворен 18. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 21. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу предстојника полиције.
153. Станић Михаилов Радован, рођен 4. 5. 1920. год. кафеџија из Љубања, Срез ужички, затворен 19. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 22. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу предстојника полиције.
154. Седић Иванов Перо, рођен 8. 8. 1909. год. столар из Бањалуке, Срез бањалучки, затворен 21. 10. 1942. год. у 17,30 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 29. 10. 1942. год.

155. Радојичић Николина Милка, рођена 1908. год. домаћица из Рибашевине, Срез ужички, затворена 22. 10. 1942. год. у 12,30 часова. Пуштена на слободу 1. 12. 1942. год. у 12 часова.
156. Ибрахимпашић Мухамеда Гане, рођен 27. 6. 1904. год. кафеџија из Бихаћа, Срез бихаћки, рођен 22. 10. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 29. 10. 1942. год. у 19 часова.
157. Штедер Исаилов Стеван, рођен 1. 10. 1915. год. приватни чиновник из Теслића, Срез теслићки (Босна), рођен 26. 10. 1942. год. у 11,30 часова. Пуштен на слободу 30. 10. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у Шабац по наређењу немачке фелдјандармерије.
158. Владисављевић Станков Мирко, рођен 17. 7. 1907. год. машиновођа из Комора, Срез травнички, рођен 26. 10. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 6. 11. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
159. Жунић Светозара Бранислав, рођен 17. 10. 1907. год. судија из Београда, Срез београдски, затворен 27. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Београд 9. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
160. Ђировић Тиосава Михаило, рођен, 25. 5. 1889. год. кожар из Ужица, Срез ужички, затворен 28. 10. 1942. год. у 11 часова. Пуштен на слободу 4. 11. 1942. год. у 18 часова по налогу предстојника полиције.
161. Томић Недељкова Даринка, рођена 27. 9. 1910. год. домаћица из Биоске, Срез ужички, затворена 29. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштена на слободу 11. 12. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
162. Красић Миломира Новак, рођен 25. 8. 1914. год. чиновник из Доње Крварице, Срез драгачевски, затворен 20. 10. 1942. год. у 10,15 часова. Спроведен у Драгачево на издржавање казне 22. 3. 1943. год. у 15 часова.
163. Пантелић Вуков Радојко, рођен 1. 5. 1906. год. земљорадник из Дљина, Срез драгачевски, затворен 31. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 2. 11. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
164. Алемпијевић Љубов Будимир, рођен 9. 10. 1907. год. земљорадник из Лучана, Срез драгачевски, затворен 31. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 2. 11. 1942. год. по наређењу немачке команде СС.
165. Нешовановић Борисава Милан, рођен 29. 3. 1884. год. земљорадник из П... Срез драгачевски, затворен 31. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 1. 11. 1942. год. у 18 часова по наређењу немачке команде СС.
166. Јоковић Миленков Добривоје, рођен 15. 6. 1886. год. земљорадник из М... Срез драгачевски, затворен 31. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 1. 11. 1942. год. у 18 часова по наређењу немачке команде СС.
167. Стојић Љубисава Милан, рођен 2. 3. 1904. год. земљорадник из Крџца, Срез драгачевски, затворен 31. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 2. 11. 1942. год. по наређењу немачке команде СС.

168. Милованчевић Ранков Страјин, рођен 3. 3. 1912. год. земљорадник из Крстца, Срез драгачевски, затворен 31. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 2. 11. 1942. год. по наређењу немачке команде СС.
169. Пајевић Диобривоје Јездимир, рођен 28. 1. 1904. год. земљорадник из Турица, Срез драгачевски, затворен 1. 11. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 25. 11. 1942. год. по наређењу немачке полиције СД.
170. Пајовић Јездимиров Милоје, рођен 16. 1. 1924. год. земљорадник из Турица, Срез драгачевски, затворен 1. 11. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 25. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке полиције СД.
171. Цветић Владислава Богдан, рођен 11. 4. 1904. год. земљорадник из Церове, Срез драгачевски, затворен 1. 11. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 25. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке полиције СД.
172. Сатарих Радосава Војислав, рођен 15. 11. 1918. год. земљорадник из Миросаљаца, Срез драгачевски, затворен 1. 11. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 25. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке полиције СД.
173. Видић Милутинов Мијодраг, рођен 9. 8. 1921. год. чиновник из Ужица, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 9. 11. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
174. Тодоровић Новице Радисав, рођен 19. 3. 1926. год. ђак, из Крчагова, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 4. 11. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
175. Гогић Павлов Велимир, рођен 20. 8. 1923. год. ђак из Крчагова, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 4. 11. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
176. Видић Михаилов Стојан, рођен 26. 9. 1914. год. земљорадник из Ужица, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 9. 11. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
177. Тодоровић Иванов Новица, рођен 5. 5. 1895. год. кафеџија из Крчагова, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 9. 11. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
178. Баћковић Новаков Миливоје, рођен 30. 10. 1915. год. земљорадник из Крчагова, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 9. 11. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
179. Бурлић Петров Милош, рођен 12. 7. 1905. год. чиновник из Карана, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 7. 11. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
180. Ковачевић Јеремије Недељко, рођен 27. 2. 1900. год. болничар из Губиног Дола, Срез ужички, затворен 2. 11. 1942. год. у 17 часова. Пошто је издржао казну, пуштен на слободу 23. 11. 1942. у 18 часова.

181. Бадњаревић Јованов Ратомир, рођен 1. 1. 1913. год. адвокат из Ужица, Срез ужички, затворен 3. 11. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 13. 11. 1942. год. у 11 часова по наређењу предстојника полиције.
182. Дивљак Михаилов Александар, рођен 23. 11. 1923. год. керамичар из Жал... Срез цељски (Словенија). Затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 11. 1942. год. у 8,30 часова по наређењу Немачке команде СД.
183. Шопаловић Драгова Станојка, рођен 18. 11. 1896. год. домаћица из Београда, Срез београдски, затворена 4. 11. 1942. год. у 19 часова. Пуштена на слободу 5. 11. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
184. Шопаловић Миросава Јованка, рођена 23. 5. 1900. год. домаћица из Београда, Срез београдски, затворена 4. 11. 1942. год. у 19 часова.. Пуштена на слободу 5. 11. 1942. год. у 8,45 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
185. Јевђовић Миланова Анкица, рођена 1892. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 6. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштена на слободу 6. 11. 1942. год. у 10 часова.
186. Остојић Миланов Љубомир, рођен 4. 5. 1893. год. трговац из Ужица, Срез ужички, затворен 7. 11. 1942. год. у 8 часова. Спроведен у логор Београд 10. 11. 1942. год. у 5 часова.
187. Ристовић Драгојла Ратомир, рођен 10. 2. 1913. год. земљорадник из Љубања, Срез ужички, затворен 7. 11. 1943. у 11 часова. Спроведен у Борски рудник 13. 11. 1942. год. у 19 часова.
188. Чолић Секулин Богољуб, рођен 18. 7. 1942. год. у 15 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 13. 11. 1942. год. у 19 часова по наређењу предстојника полиције.
189. Матовић Богданова Милева, рођена 10. 9. 1921. год. домаћица из Лоз... Срез трнавски, затворена 9. 11. 1942. год. у 9 часова. Пуштена на слободу 9. 2. 1943. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
190. Обућина Сретена Драгољуб, рођен 4. 4. 1912. год. земљорадник из Дрежника, Срез ужички, затворен 9. 11. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
191. Словић Митров Гаврило, рођен 14. 11. 1881. год. земљорадник из Дрежника, Срез ужички, затворен 9. 11. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
192. Симовић Лазарев Вук, рођен 25. 4. 1893. год. обућар из Ужица, Срез ужички, затворен 14. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 3. 12. 1942. год. у 12 часова по наређењу предстојника полиције.
193. Лучић Радисава Петрија, рођена 1904. год. домаћица из Ужица, Срез ужички, затворена 14. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштена на слободу 12. 12. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

194. Ристовић Живана Миладин, рођен 1. 1. 1891. год. земљорадник из Турице, Срез ужички, затворен 14. 11. 1942. год. у 22 часа. Пуштен на слободу 27. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
195. Јовановић Крстивоја Радојица, рођен 19. 12. 1911. год. кафеџија из Ужица, Срез ужички, затворен 15. 11. 1942. год. у 1 час. Спроведен у логор Београд 29. 1. 1943. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
196. Мијатовић Спасојева Босилка, рођена 15. 2. 1908. год. наставница Грађанске школе, из Рогатице, Срез рогатички, затворена 15. 11. 1942. год. у 16 часова. Пуштена на слободу 17. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
197. Новаковић Душанов Бранко, рођен 3. 9. 1911. год. берберин из Ужица, Срез ужички, затворен 17. 11. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 25. 11. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
198. Бурлић Петров Милош, рођен 12.7.1905. год. поштански службеник из Карана, Срез ужички, затворен 18. 11. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 11. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
199. Милорадовић Милошев Ратко, рођен 9. 2. 1913. год. чиновник на железници, из Ужица, Срез ужички, затворен 20. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 21. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
200. Тодоровић Мијодрагов Милан, рођен 14. 6. 1906. чиновник на железници, из Смедерева, Срез смедеревски, затворен 20. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 23. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
201. Браћић Николин Бранко, рођен 13. 3. 1909. год. чиновник железнице, из Вишеграда, Срез вишеградски, затворен 20. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 21. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
202. Миловановић Деспота Владимир, рођен 30. 1. 1908. год. чиновник железнице, из Врбовца, Срез сокобањски, затворен 20. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 21. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
203. Тоскић Видојев Сретен, рођен 15. 7. 1913. год. пекар из Љубања, Срез ужички, затворен 20. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 26. 11. 1942. год. у 18 часова по наређењу предстојника полиције.
204. Стефановић Ђорђевој Војислав, рођен 12. 9. 1923. год. пекар из Ужица, Срез ужички, затворен 20. 11. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 26. 11. 1942. год. у 18 часова по наређењу предстојника полиције.
205. Ненезић Јованов Вуко, рођен 4. 1. 1902. год. трговац из Подгорице, Срез подгорички (Црна Гора) затворен 21. 11. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у логор Београд 24. 11. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
206. Радосављевић Милована Божићар, рођен 14. 2. 1921. год. земљорадник из..... Срез чачански, затворен 21. 11. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Београд 17. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

207. Давидовић Урошев Ратко, рођен 15. 6. 1916. год. зубар из Петровца на мору, Срез барски, затворен 23. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 12. 1942. год. у 13 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
208. Фардан Никодина Арсенија, рођена 7. 3. 1924. год. ученица из Рогатице, Срез рогатички, затворена 23. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштена на слободу 4. 12. 1942. год. у 16,30 часова по наређењу предстојника полиције.
209. Марковић Сретенов Милош, рођен 17. 3. 1910. год. кафеџија са Татинца, Срез ужички, затворен 23. 11. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у логор Београд 27. 11. 1942. год. у 5 часова, по наређењу предстојника полиције.
210. Зарић Радованов Мијодрог, рођен 4. 2. 1922. год. ђак 7 разреда гимназије из Ужица, Срез ужички, затворен 24. 11. 1942. год. у 7,30 часова. Спроведен у Смедеревску паланку 4. 1. 1943. год. по наређењу предстојника полиције.
211. Орловић Иванова Славка, рођена 14. 9. 1904. год. домаћица из Биоске, Срез ужички, затворена 25. 11. 1942. год. у 9,45 часова. Пуштена на слободу 2. 12. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
212. Радовић Драгомиров Љубиша, рођен 8. 6. 1920. год. учитељ из Ужица, Срез ужички, затворен 25. 11. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Пожаревац 15. 2. 1943. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије, осуђен на 6 година робије.
213. Брковић Илије Тодор, рођен 19. 9. 1905. год. водник 3. класе, из Срез Славонска Пожега, затворен 25. 11. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 28. 11. 1942. год. у 13 часова по наређењу немачке команде СС.
214. Полимчевић Савина Рада, рођена 20. 6. 1915. год. домаћица из Буара, Срез ужички, затворена 26. 11. 1942. год. у 20 часова. Пуштена на слободу 27. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке жандармерије.
215. Радишић Тодоров Драгомир, рођен 18. 9. 1904. год. земљорадник из Трипкове, Срез ужички, затворен 27. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 6. 12. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
216. Кученић Петров Борисав, рођен 19. 6. 1922. год. земљорадник из Бијељине, Срез бијељински, затворен 29. 11. 1942. год. у 18 часова. Предат спроводнику страже 30. 11. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
217. Суботић Миленков Станоје, рођен 30. 11. 1912. год. пекар из Потпећа, Срез ужички, затворен 30. 11. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 8. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу предстојника полиције.
218. Љубојевић Радов Стојадин, рођен 6. 8. 1918. год. пекар из Равни, Срез ужички, затворен 30. 11. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 8. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу предстојника полиције.
219. Михаиловић Миленков Милорад, рођен 10. 10. 1903. год. зидар из Чачка, Срез трнавски, затворен 2. 12. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 2. 6. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

220. Радишић Радов Милорад, рођен 18. 3. 1920. год. студент из Божетића, Срез нововарошки, затворен 3. 12. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 9. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
221. Шкоњевић Петков Добривоје, рођен 14. 5. 1919. год. снајдер из Штиткова, Срез нововарошки, затворен 3. 12. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у логор Београд 9. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
222. Дулановић Радов Радојица, рођен 10. 2. 1920. год. земљорадник из Дражевића, Срез нововарошки, затворен 3. 12. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Београд 9. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
223. Кучинић Петров Борисав, рођен 19. 6. 1922. год. студент из Бијељине, Срез бијељински, затворен 3. 12. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 9. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
224. Филиповић Радомира Владимир, рођен 19. 5. 1911. год. бравар из Рибашевине, Срез ужички, затворен 5. 12. 1942. год. у 11 часова. Пуштен на слободу 29. 3. 1943. год. у 18 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
225. Симић Милије Костадин, рођен 16. 5. 1916. год. столар из Лугова... Срез смедеревски, затворен 5. 12. 1942. год. у 20 часова. Предат спроводнику стражара 7. 12. 1942. год. у 8 часова.
226. Вујичић Петров Перо, рођен 18. 3. 1887. год. земљорадник из Увца, Срез вишеградски, затворен 8. 12. 1942. год. у 16,30 часова. Пуштен на слободу 11. 12. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
227. Ристовић Драгојлов Ратко, рођен 21. 5. 1921. год. земљорадник из Љубања, Срез ужички, затворен 9. 12. 1942. год. у 1,30 часова. Пуштен на слободу 10. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
228. Дудић Војислава Дејан, рођен 1. 4. 1923. год. земљорадник из Прњавора, Срез прњаворски, затворен 9. 12. 1942. год. у 1,30 часова. Пуштен на слободу 10. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
229. Марковић Спасоја Александар, рођен 3. 6. 1924. год. земљорадник из Ужица, Срез ужички, затворен 9. 12. 1942. год. у 1,30 часова. Пуштен на слободу 10. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
230. Миловановић Здравко Бранко, рођен 16. 7. 1924. год. земљорадник из Дубоког, Срез ужички, затворен 9. 12. 1942. год. у 1,30 часова. Пуштен на слободу 10. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
231. Поповић Богољубов Драгомир, рођен 6. 6. 1916. год. лекар из Косин Дола, Срез сарајевски, затворен 9. 12. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 23. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
232. Живановић Шћепанов Љубо, рођен 14. 8. 1923. год. земљорадник из Петриње, Срез сребренички, затворен 10. 12. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 5. 2. 1943. год. у 9 часова по наређењу предстојника полиције.

233. Симић Милојев Костадин, рођен 16. 5. 1916. год. земљорадник из Смедерева, Срез смедеревски, затворен 10. 12. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 7. 4. 1943. године.
234. Гавриловић Савов Ставра, рођен 26. 9. 1897. год. железнички службеник из Београда, Срез београдски, затворен 11. 12. 1942. год. у 8,30 часова. Спроведен у логор Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова по налогу немачке полиције СД.
235. Ципкало Василије Миленко, рођен 24. 6. 1923. год. бравар из Ужица, Срез ужички, затворен 11. 12. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 23. 1. 1943. год. у 13 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
236. Шајиновић Драгољуба Миља, рођена 15. 5. 1922. год. домаћица из Рогатице, Срез рогатички, затворена 11. 12. 1942. год. у 15 часова. Пуштена на слободу 12. 12. 1942. год. у 12 часова по наређењу предстојника полиције.
237. Радојичић Ненадов Благомир, рођен 5. 8. 1909. год. зидар из Стапара, Срез ужички, затворен 11. 12. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у логор Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
238. Станић Војинов Жарко, рођен 18. 3. 1907. год. железнички службеник из Миоче, Срез вишеградски, затворен 11. 12. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
239. Стојковић Влада Босилка, рођена 28. 11. 1905. год. домаћица из Дервенте, Срез Дервента (Босна), затворена 13. 12. 1942. год. у 19 часова. Пуштена на слободу 16. 12. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке полиције СД.
240. Арнаутовић Јакова Нада, рођена 29. 11. 1907. год. домаћица из Чапљине (Херцеговина), затворена 13. 12. 1942. год. у 19 часова. Пуштена на слободу 16. 12. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке полиције СД.
241. Богић Николин Ђурађ, рођен 18. 4. 1914. год. пешадијски поручник из Госпића, Срез госпићки, затворен 13. 12. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 16. 12. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке полиције СД.
242. Јаћић Товилов Радосав, рођен 10. 6. 1910. год. земљорадник из Ужица, Срез ужички, затворен 14. 12. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова.
243. Ристић Лукин Божидар, рођен 7. 12. 1918. год. артиљеријски поручник из Лукавца (Чехословачка), затворен 14. 12. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 16. 12. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
244. Зазић Тихомиров Живорад, рођен 9. 8. 1912. год. тишљер из, Срез обреновачки, затворен 14. 12. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 27. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
245. Јањић Николин Вилиман, рођен 10. 1. 1888. год. земљорадник из Биоске, Срез ужички, затворен 15. 12. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 23. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

246. Јањић Вилиманов Рајко, рођен 15. 5. 1917. год. земљорадник из Биоске, Срез ужички, затворен 15. 12. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 23. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
247. Јањић Јованов Радован, рођен 25. 7. 1903. год. земљорадник из Биоске, Срез ужички, затворен 15. 12. 1942. год. у 9 часова. Спроведен у Београд 24. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
248. Јањић Јованов Обрад, рођен 3. 10. 1904. год. земљорадник из Биоске, Срез ужички, затворен 15. 12. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 23. 12. 1942. год. у 15 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
249. Краснојевић Владимира Милорад, рођен 6. 8. 1881. год. пензионер из Горњег црнућа, Срез таковски, затворен 15. 12. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Борски рудник на рад у 5 часова 16. 12. 1942. год. по наређењу предстојника полиције.
250. Милосављевић Милојев Душан, рођен 19. 1. 1918. год. земљорадник из Перковца, Срез колубарски, затворен 15. 12. 1942. год. у 11,30 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 16. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
251. Живковић Вукадина Димитрије, рођен 23. 3. 1908. год. железничар из Појата, Срез ражањски (Сталаћ), затворен 16. 12. 1942. год. у 2,15 часа. Пуштен на слободу 18. 12. 1942. год. у 13 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
252. Требињац Симов Јован, рођен 4. 5. 1888. год. служитељ из Пријепоља, Срез пријепољски, затворен 16. 12. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 27. 1. 1943. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
253. Шимшић Јевтов Петроније, рођен 15. 6. 1909. год. земљорадник из, Срез вишеградски, затворен 17. 12. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 2. 3. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
254. Жунјић Љубомира Петар, рођен 19. 12. 1916. год. земљорадник из Скржута, Срез ужички, затворен 17. 12. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 21. 12. 1942. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
255. Ристовић Драгутина Драгољуб, рођен 5. 5. 1902. год. земљорадник из Буара, Срез ужички, затворен 18. 12. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 18. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
256. Чудић Стеванов Здравко, рођен 23. 8. 1911. год. пешадијски поднаредник из....., Срез брињски (Хрватска), затворен 19. 12. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Београд 22. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке војне команде СС.
257. Мутавцић Мила Обрад, рођен 15. 5. 1899. год. земљорадник из Доње Крварице, Срез драгачевски, затворен 19. 12. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 20. 12. 1942. год. у 14 часова по наређењу предстојника полиције.
258. Недељковић Богдана Остоја, рођен 29. 7. 1925. год. земљорадник из Вирова, Срез драгачевски, затворен 19. 12. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 20. 12. 1942. год. у 14 часова по наређењу предстојника полиције.

259. Рајковић Јованов Бора, рођен 24. 4. 1910. год. пешадијски капетан из Загреба, Срез загребачки, затворен 20. 12. 1942. год. у 14,30 часова. Спроведен у Београд 22. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
260. Сокић Мијов Милош, рођен 25. 1. 1897. год. железнички службеник из Севојна, Срез ужички, затворен 20. 12. 1942. год. у 14 часова. Пуштен на слободу 6. 1. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
261. Бауман Антона Антон, рођен 29. 3. 1920. год. радник из Средишћа, Срез птујски (Словенија), затворен 21. 12. 1942. год. у 9 часова. Спроведен у Београд 24. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
262. Сокић Живанов Драгутин, рођен 16. 12. 1901. год. железнички службеник из Севојна, Срез ужички, затворен 21. 12. 1942. год. у 11 часова. Пуштен на слободу 2. 3. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
263. Тоскић Миленков Љубисав, рођен 21. 12. 1906. год. музикант из Севојна, Срез ужички, затворен 22. 12. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 23. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
264. Тоскић Миленков Рако, рођен 5. 6. 1908. год. бравар из Севојна, Срез ужички, затворен 22. 12. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 23. 12. 1942. год. у 19 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
265. Шарац Стевана Илија, рођен 3. 8. 1913. год. пешадијски потпоручник из Мркоњић Града, Срез Мркоњић Град (Босна), затворен 23. 12. 1942. год. у 8,30 часова. Пуштен на слободу 28. 12. 1942. године у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
266. Љубојевић Савов Душан, рођен 18. 8. 1906. год. пешадијски поручник из Госпића, Срез госпићки (Хрватска), затворен 23. 12. 1942. год. у 8,30 часова. Пуштен на слободу 28. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
267. Маринковић Радоње Драгољуб, рођен 18. 5. 1927. год. земљорадник из Горњег Црнућа, Срез таковски, затворен 27. 12. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у Горњи Милановац 13. 1. 1943. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
268. Пауновић Сретенов Милоје, рођен 2. 11. 1892. год. железнички службеник из Ужица, Срез ужички, затворен 28. 12. 1942. год. у 10,30 часова. Пуштен на слободу 13. 3. 1943. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
269. Седић Иванов Перо, рођен 8. 8. 1909. год. Столар из Бањалуке, Срез бањалучки, затворен 29. 12. 1942. год. у 11,30 часова. Пуштен на слободу 30. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
270. Петровић Страјина Добривоје, рођен 5. 11. 1921. год. земљорадник из Гостинице, Срез ужички, затворен 29. 12. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 3. 1. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

271. Миладиновић Радомира Драга, рођена 4. 9. 1921. год. домаћица из Кусатка, Срез смедеревски, затворена 29. 12. 1942. год. у 18 часова. Пуштена на слободу 30. 12. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
272. Верговић Радомиров Ђорђе, рођен 23. 4. 1892. год. железнички службеник из Ужица, Срез ужички, затворен 30. 12. 1942. год. у 15,30 часова. Пуштен на слободу 31. 1. 1943. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
273. Ђокић С. Обрад, рођен 29. 8. 1901. године, председник општине у Рибашевини, Срез ужички, затворен 31. 12. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 3. 1. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
274. Ракић Тадин Цветко, рођен 10. 3. 1891. год. деловођа из Рибашевине, Срез ужички, затворен 31. 12. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 3. 1. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У ПОЖЕГИ 1942. ГОДИНЕ

1. Тодоровић (Чедомира) Милун, рођен 6. 3. 1906. год. земљорадник из Мршеља, Срез пожешки. Затворен 16. 2. 1942. год. у 14 часова. Пуштен на слободу 5. 9. 1942. у 5 часова. Био је спроведен у Казнено-поправни дом у Ниш.
2. Јововић (Алексије) Војислав, стар 48 год. земљорадник из Здравчића, Срез пожешки. Затворен 4. 6. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 21. 9. 1942. год. у 6 часова, по наређењу предстојника полиције.
3. Трифуновић Алексин Ђорђе, рођен 22. 2. 1924. год. земљорадник из Речица, Срез пожешки, затворен 7. 8. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 12. 9. 1942. год. у 8 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
4. Тимотијевић Обрада Трифун, рођен 10. 12. 1916. год. земљорадник из Јелен Дола, Срез пожешки, затворен 16. 8. 1942. год. у 13 часова, Спроведен у Пожаревац 20. 1. 1943. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
5. Младеновић Бранислава Видоје, рођен 26. 5. 1914. год. земљорадник из Рупеља, Срез пожешки, затворен 26. 8. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у логор Београд 2. 10. 1942. год. у 5 часова по налогу предстојника полиције.
6. Андрић Рајков Милош, рођен 5. 2. 1906. год. деловођа општински из Папратишта, Срез пожешки, затворен 9. 9. 1942. год. у 20 часова. Спроведен у Пожаревац 30. 11. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
7. Бабић Анђелков Милорад, рођен 5. 5. 1894. год. земљорадник из Бакионице, Срез пожешки, затворен 10. 10. 1942. год. у 9 часова. Пуштен кући 11. 9. 1942. год. у 18 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

8. Вукановић Живков Мирослав, рођен 14. 12. 1908. год. земљорадник из Пожеге, Срез Пожешки, затворен 14. 9. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Борски рудник 19. 9. 1942. год. у 5 часова.
9. Томић Јанков Властимир, рођен, 3. 9. 1923. год. земљорадник из Горобиља, Срез пожешки, затворен 15. 9. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 5. 12. 1942. год. у 12 часова по налогу предстојника полиције.
10. Томић Јаковљев Јанко, рођен 19. 10. 1899. год. земљорадник из Горобиља, Срез пожешки, затворен 15. 9. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 5. 12. 1942. год. по налогу предстојника полиције.
11. Радовановић Обрадов Милутин, рођен 14. 12. 1910. год. земљорадник из Годовика, Срез пожешки, затворен 15. 9. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 5. 12. 1942. год. у 12 часова по налогу предстојника полиције.
12. Филиповић Ђорђевић Милоје, рођен 24. 6. 1885. год. берберин из Пожеге, Срез пожешки, затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 30. 9. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
13. Жунић Витомира Василије, рођен 14. 2. 1889. године, земљорадник из Узића, Срез пожешки, затворен 29. 9. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 5. 10. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
14. Стефановић Милова Милена, рођена 17. 8. 1921. год. ученица из Пожеге, Срез пожешки, затворена 2. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштена на слободу 13. 10. 1942. год. по налогу предстојника полиције.
15. Жунић Василије Десимир, рођен 14. 2. 1926. год. земљорадник из Узића, Срез пожешки, затворен 3. 10. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 25. 10. 1942. год. у 12 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
16. Чоловић Вилотија Славомир, рођен 27. 12. 1895. год. земљорадник из Рогу, Срез пожешки, затворен 8. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 28. 10. 1942. год. у 11 часова пошто је издржао 20 дана затвора.
17. Вукосавић Михаилов Мићо, рођен 4. 8. 1885. год. земљорадник из Рогу, Срез пожешки, затворен 8. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 28. 1. 1943. год. у 11 часова по наређењу предстојника полиције.
18. Вукосавић Сретенов Миленко, рођен 3. 3. 1908. год. земљорадник из Рогу, Срез пожешки, затворен 8. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 28. 10. 1942. год. у 11 часова по налогу предстојника полиције.
19. Павловић Пантелијевић Крста, рођен 1. 2. 1910. год. земљорадник из Гугља, Срез пожешки, затворен 16. 10. 1942. год. у 12 часова. Спроведен 19. 10. 1942. у 5 часова у Борски рудник на рад.
20. Радојевић Илијин Добривоје, рођен 16. 10. 1924. год. земљорадник из Горобиља, Срез пожешки, затворен 17. 10. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Борски рудник 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.

21. Радивојевић Миланов Ратко, рођен 10. 10. 1923. год. земљорадник из Горобиља, Срез пожешки, затворен 17. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
22. Васиљевић Миливоја Вучко, рођен 19. 3. 1914. год. земљорадник из Отња–Глумча, Срез пожешки, затворен 17. 10. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
23. Маслаћ Чедомиров Добросав, рођен 24. 1. 1910. год. чиновник из Доње Добриње, Срез пожешки, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 9. 11. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
24. Јанковић Ђуров Веселин, рођен 26. 3. 1906. год. земљорадник из Узића, Срез пожешки, затворен 3. 11. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у логор Београд 8. 11. 1942. год.
25. Шишовић Борисава Станислав, рођен 19. 10. 1902. год. земљорадник из Гојне Горе, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 11. 1942. год. у 8,15 часова по наређењу немачке команде СД.
26. Шишовић Вељков Љубомир, рођен 15. 1. 1901. год. земљорадник из Гојне Горе, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 11. 1942. год. у 8,15 по наређењу немачке команде СД.
27. Шишовић Теодосија Мијодраг, рођен 15. 8. 1917. год. земљорадник из Гојне Горе, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 11. 1942. год. у 8,15 по наређењу немачке команде СД.
28. Шишовић Гвоздена Борисав, рођен 14. 3. 1907. год. земљорадник из Гојне Горе, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 11. 1942. год. у 8,15 часова по наређењу немачке команде СД.
29. Шишовић Борисава Божидар, рођен 10. 11. 1942. год. земљорадник из Гојне Горе, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 11. 1942. год. у 8,15 часова по наређењу немачке команде СД.
30. Ђурчић Веселина Синиша, рођен 16. 12. 1926. год. земљорадник из Жевице, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Побегло из болнице 23. 3. 1943. год. у 22 часа.
31. Ђурчић Димитрија Александар, рођен 1. 9. 1914. год. земљорадник из Жевице, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у логор Београд 21. 5. 1943. године по наређењу немачке фелдјандармерије.
32. Томић Крстов Јован, рођен 15. 10. 1909. год. земљорадник из Жевице, Срез пожешки, затворен 4. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 8. 11. 1942. год. у 8,30 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
33. Мићевић Ивков Теофило, рођен 16. 3. 1901. год. земљорадник из Рупељева, Срез пожешки, затворен 11. 11. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

34. Крунић Јаћимов Тихомир, рођен 14. 3. 1875. год. земљорадник из Дружетића, Срез пожешки, затворен 28. 11. 1942. год. у 12 часова. Спроведен у Пожаревац на издржавање казне 2. 4. 1943. год. у 5 часова.
35. Ђурчић Зарије Десимир, рођен 16. 2. 1922. год. земљорадник из Жевице, Срез пожешки, затворен 2. 12. 1942. год. у 19 часова. Побеглао из затвора 19. 5. 1943. год. у 4 часа.
36. Ковачевић Тихомира Милојка, рођена 19. 6. 1890. год. домаћица из Средње Добриње, Срез пожешки, затворена 4. 12. 1942. год. у 17 часова. Пуштена на слободу 24. 12. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
37. Поповић Јосифов Момчило, рођен 12. 1. 1906. год. свештеник из Годовика, Срез пожешки, затворен 5. 12. 1942. год. у 15 часова. Спроведен у Краљево 15. 12. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
38. Трифуновић Вељков Благоје, рођен 18. 4. 1897. год. земљорадник из Речица, Срез пожешки, затворен 16. 12. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 22. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
39. Трифуновић Илијин Сретен, рођен 2. 2. 1904. год. земљорадник из Речица, Срез пожешки, затворен 16. 12. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 22. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
40. Трифуновић Велимиров Будимир, рођен 4. 8. 1910. год. земљорадник из речица, Срез пожешки, затворен 16. 12. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 22. 12. 1942. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
41. Мићевић Обренов Петар, рођен 1. 4. 1921. год. земљорадник из Речица, Срез пожешки, затворен 16. 12. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 22. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
42. Пантовић Сретена Рашко, рођен 2. 7. 1917. год. земљорадник из Годовика, Срез пожешки, затворен 17. 12. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Борски рудник 22. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.

СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У ЗЛАТИБОРСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ

1. Чоловић (Марков) Радојица, рођен 3. 1. 1889. године, земљорадник из Драглице, Срез златборски, затворен 12. 2. 1942. год. Пуштен на слободу 13. 5. 1942. год. у 13 часова по наређењу предстојника полиције.
2. Ваљаревић (Петров) Ђорђе, рођен 14. 5. 1912. год. земљорадник из Шљивице, Срез златборски, затворен 4. 6. 1942. год. у 14 часова. Пуштен на слободу 15. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

3. Шоботовић (Петров) Благоје, рођен 24. 11. 1925. год. земљорадник из Шљивице. Затворен 4. 6. 1942. год. у 14 часова. Пуштен на слободу 21. 1. 1943. год. у 8 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
4. Кутлеша (Рајков) Велиша, рођен 24. 8. 1925. год. земљорадник из Драглице, Срез златиборски. Затворен 8. 6. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 16. 3. 1943. год. у 12 часова из Борског рудника по наређењу предстојника полиције.
5. Зрњевић (Веселинов) Марко, рођен 3. 7. 1908. год. земљорадник из Чајетине, Срез златиборски, затворен 3. 8. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 11. 2. 1943. године у 14 часова по налогу предстојника полиције.
6. Алексић (Димитрије) Алимпије, рођен 12. 7. 1888. год. земљорадник из Мијешица, Срез златиборски, затворен 8. 8. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Пожаревац 24. 9. 1942. год. у 6 часова и осуђен на 2 године робије.
7. Шоботовић (Симов) Велимир, рођен 4. 10. 1876. год. земљорадник из Шљивице, Срез златиборски, затворен 11. 8. 1942. год. у 9 часова. Спроведен у Нишки затвор 22. 2. 1943. год. у 5 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
8. Пашић (Радосава) Михаило, рођен 15. 8. 1905. год. кафеџија из Чајетине, Срез златиборски, затворен 15. 7. 1942. год. у 11 часова. Пуштен на слободу 10. 9. 1942. год. у 10 часова по налогу предстојника полиције.
9. Радовић Станоје, рођен 12. 10. 1880. год. трафикант из Јабланице, Срез златиборски, затворен 11. 8. 1942. год. у 10,40 часова. Пуштен на слободу 8. 9. 1942. год. у 10 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
10. Марковић Миланков Марко, рођен 7. 3. 1897. год. кафеџија из Рудога, Срез вишеградски (Чајетина), затворен 14. 8. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 4. 9. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
11. Стаменић Обрада Милија, рођен 14. 8. 1894. год. земљорадник из Кремана, Срез златиборски, затворен 2. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 12. 9. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
12. Милановић Владимира Деспот, рођен 20. 6. 1903. год. председник општине из Кремана, Срез златиборски, затворен 4. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 12. 9. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
13. Радољевић Стојанов Милан, рођен 28. 2. 1882. год. земљорадник из Кремана, Срез златиборски, затворен 4. 9. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 12. 9. 1942. год. у 11 часова.
14. Спасојевић Јованов Крста, рођен 3. 11. 1907. год. земљорадник из Мокре Горе, Срез златиборски, затворен 17. 9. 1942. год. у 7,15 часова. Пуштен на слободу 30. 10. 1942. год. у 11 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
15. Којадиновић Антоније Лука, рођен 16. 9. 1902. год. земљорадник из Мокре Горе, Срез златиборски, затворен 25. 9. 1942. год. у 11 часова. По наређењу предстојника полиције предат начелнику округа 26. 9. 1942. год. у 11 часова.

16. Вучетић Павлов Никола, рођен 6. 12. 1884. год. земљорадник из Мокре Горе, Срез златиборски, затворен 25. 9. 1942. год. у 19 часова, По наређењу предстојника полиције предат Окружном начелнику 26. 9. 1942. год. у 11 часова.
17. Кокић Светозара Мирко, рођен 24. 10. 1909. године, поштански чиновник из Бугаје, Срез златиборски, затворен 8. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 2. 11. 1942. год. у 18 часова по налогу предстојника полиције.
18. Гојковић Благојев Радивоје, 26. 2. 1907. год. земљорадник из Сеништа, Срез златиборски, затворен 12. 10. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 27. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
19. Селаковић Радована Радојица, рођен 8. 9. 1910. год. земљорадник из Драглице, Срез златиборски, затворен 12. 10. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 27. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
20. Варагић Милана Радосав, рођен 10. 10. 1909. год. земљорадник из Драглице, Срез златиборски, затворен 12. 10. 1942. год. у 20 часова. Спроведен у Београд 19. 1. 1943. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
21. Мутавцић Иванов Миленко, рођен 20. 10. 1896. год. земљорадник из Сеништа, Срез златиборски, затворен 12. 10. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 27. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
22. Шуљагић Радосава Митар, рођен 10. 10. 1909. год. земљорадник из Драглице, Срез златиборски, затворен 17. 10. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
23. Тарабић Јованов Милош, рођен 21. 1. 1911. год. келнер из Кремана, Срез златиборски, затворен 23. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 12 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
24. Дацовић Филипов Велимир, рођен 10. 7. 1914. год. земљорадник из Љубиша, Срез златиборски, затворен 2. 11. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 19. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
25. Кукањац Љубинков Милан, рођен 10. 11. 1918. год. шустер из Љубиша, Срез златиборски, затворен 18. 11. 1942. год. у 8 часова. Пуштен на слободу 3. 2. 1943. год. у 16 часова по наређењу предстојника полиције.
26. Стопић Мирков Радован, рођен 14. 12. 1924. год. земљорадник из Рожанства, Срез златиборски, затворен 29. 11. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 14. 12. 1942. год. у 5 часова.
27. Јоковић Миланов Мирко, рођен 18. 9. 1925. год. земљорадник из Рожанства, Срез златиборски, затворен 29. 11. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 14. 12. 1942. год. у 5 часова.
28. Шоботовић Вем. Драгомир, рођен 29. 7. 1885. год. ђеваџија, из Шљивовице, Срез златиборски, затворен 30. 11. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 1. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.

29. Стошић Велисава Лазар, рођен 15. 6. 1923. год. земљорадник из Кремана, Срез златиборски, затворен 3. 12. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 13. 1. 1943. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
30. Радојичић Радошев Богдан, рођен 4. 7. 1907. год. земљорадник из Љубиша, Срез златиборски, затворен 5. 12. 1942. год. у 15 часова. Пуштен на слободу 23. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
31. Жунић Војислава Војин, рођен 27. 10. 1912. год. земљорадник из Љубиша, Срез златиборски, затворен 5. 12. 1942. год. у 15 часова. Пуштен на слободу 17. 12. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
32. Жунић Младенов Милан, рођен 10. 1. 1901. год. земљорадник из Љубиша, Срез златиборски, затворен 5. 12. 1942. год. у 15 часова. Спроведен у Београд 24. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
33. Жунић Петров Лука, рођен 2. 5. 1870. год. земљорадник из Љубиша, Срез златиборски, затворен 5. 12. 1942. год. у 15 часова. Спроведен у завод у Ниш 4. 5. 1943. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
34. Милинковић Тихомира Радивоје, рођен 13. 6. 1907. год. железнички службеник из Шљивовице, Срез златиборски, затворен 3. 12. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 8. 12. 1942. год. у 17 часова по наређењу предстојника полиције.
35. Бешлић Недељков Миливоје, рођен 12. 2. 1914. год. кафесија из Кремана, Срез златиборски, затворен 7. 12. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 9. 12. 1942. год. у 16 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
36. Грбић Радомиров Жарко, рођен 10. 8. 1907. год. земљорадник из Негбине, Срез златиборски, затворен 14. 12. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 24. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
37. Чоловић Раденков Велиша, рођен 10. 12. 1907. год. земљорадник из Ојковице, Срез златиборски, затворен 14. 12. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 24. 12. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
38. Старчевић Милошев Десимир, рођен 16. 2. 1908. год. земљорадник из Равни, Срез златиборски, затворен 16. 12. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 17. 12. 1942. год. по наређењу предстојника полиције.
39. Дуњић Недељков Бранко, рођен 16. 11. 1884. год. земљорадник из Доброселице, Срез златиборски, затворен 16. 12. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштен на слободу 24. 12. 1942. год. у 8 часова по наређењу предстојника полиције.
40. Урошевић Радомиров Станимир, рођен 28. 2. 1898. год. железнички службеник, из Мокре Горе, Срез златиборски, затворен 23. 12. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Београд 24. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У ЦРНОГОРСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ

1. Ђурић (Божидаров) Гвозден, рођен 20. 3. 1920. год. Црногорски срез, затворен 25. 7. 1942. год. у 11 часова. Спроведен у Пожаревац 10. 10. 1942. год. у 5 часова по налогу предстојника полиције.
2. Арнаутовић Милоша Станика, рођена 19. 5. 1914. год. домаћица из Косјерића, Срез црногорски, затворена 3. 9. 1942. год. у 20 часова. Пуштена на слободу 4. 9. 1942. год. у 18 часова.
3. Дивнић Петронија Милан, рођен 2. 9. 1875. год. земљорадник из Мушића, Срез црногорски, затворен 6. 9. 1942. год. у 20 часова. Спроведен на рад у Борски рудник 8. 9. 1942. год.
4. Никитовић Витомира Јаков, рођен 1. 1. 1917. год. земљорадник из Мушића, Срез црногорски, затворен 19. 9. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 19. 9. 1942. год. по наређењу окружног начелника.
5. Ђорђевић Светозара Благоје, рођен 1. 3. 1901. год. из Парумена, Срез црногорски, затворен 17. 10. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
6. Димитријевић Ђорђев Драгиша, рођен 10. 7. 1920. год. земљорадник из Радановаца. Срез црногорски, затворен 17. 10. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
7. Ђорђевић Ранислава Милорад, рођен 4. 10. 1919. год. земљорадник из Парумена, Срез црногорски, затворен 17. 10. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Борски рудник на рад 19. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
8. Томић Драгољубов Богољуб, рођен 14. 4. 1924. год. земљорадник из Маковишта, Срез црногорски, затворен 1. 11. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 13. 11. 1942. год. по наређењу предстојника полиције.
9. Маријановић Драгомира Недељко, рођен 10. 5. 1909. год. земљорадник из Маковишта, Срез црногорски, затворен 1. 11. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 13. 11. 1942. год. у 19 часова по наређењу предстојника полиције.
10. Јовановић Гроздов Михаило, рођен 14. 6. 1920. год. земљорадник из Годљева, Срез црногорски, затворен 22. 12. 1942. год. у 14 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 27. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.

СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У РАЧАНСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ

1. Мићић Драгова Олга, рођена 16. 4. 1921. год. домаћица из Бајине Баште, Срез рачански, затворена 9. 8. 1942. год. у 9 часова. Спроведена у лагер у Београд 14. 10. 1942. год. у 5 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
2. Цвијовић Нешков Радомир, рођен 30. 3. 1908. год. пекар из Бајине Баште, Срез рачански, затворен 14. 8. 1942. год. у 15 часова. Спроведен у Пожаревац 30. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
3. Илић Јованов Саватије, рођен 16. 3. 1898. год. земљорадник из Придола, Срез рачански, затворен 14. 8. 1942. год. у 15 часова. Смртна казна извршена 10. 10. 1942. год. у 6 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
4. Деспотовић Деспотов Видоје, рођен 16. 9. 1909. год. земљорадник из Перућца, Срез рачански, затворен 31. 8. 1942. год. у 9 часова. Пуштен на слободу 31. 12. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
5. Антонијевић Гвоздена Анђелко, рођен 16. 2. 1929. год. земљорадник из Солотуше, Срез рачански, затворен 2. 9. 1942. год. у 13 часова. Спроведен 5. 9. 1942. год. у 8 часова у Срезу Бајина Башта.
6. Рендулић Светозара Миладин, рођен 12. 9. 1898. год. земљорадник из Лучана, Срез рачански, затворен 4. 9. 1942. год. у 17,30 часова. Пуштена на слободу 8. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
7. Петровић Милованов Петар, рођен 16. 6. 1903. год. земљорадник из Љештанског, Срез рачански, затворен 4. 9. 1942. год. у 21 час. Спроведен у Београд 8. 9. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
8. Карадаревић А. Грујо, рођен 15. 3. 1898. год. ковач из Бајине Баште, Срез рачански, затворен 6. 9. 1942. год. у 20 часова. Пуштен на слободу 10. 9. 1942. год. по наређењу предстојника полиције.
9. Караклајић Медов Драгутин, рођен 10. 3. 1895. год. поткивач из Рогачице, Срез рачански (Ужице) затворен 6. 9. 1942. год. у 20 часова. Спроведен у Борски рудник 8. 9. 1942. год.
10. Глишић Живојина Милан, рођен 6. 9. 1917. год. кројач из Бајине Баште, Срез рачански, затворен 10. 9. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у логор Београд 14. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
11. Ђурић Миломир Милија, рођен 2. 5. 1919. год. општински чиновник из Заовина, Срез рачански (Ужице), затворен 10. 9. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 21. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
12. Симеуновић Михаилова Танкосава, рођена 16. 10. 1878. год. домаћица из Солотуше, Срез рачански, затворена 20. 9. 1942. год. у 12 часова. Пуштена на слободу 23. 9. 1942. год. пошто је издржала 3 дана затвора.

13. Тадић Тадин Илија, рођен 16. 8. 1907. год. земљорадник из Растишта, Срез рачански, затворен 23. 9. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у Београд 30. 9. 1942. год. у 6 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
14. Миливојевић Миливоје Срећко, рођен 20. 9. 1920. год. морнарички поднаредник из Стрмова, Срез рачански, затворен 30. 9. 1942. год. у 22,30 часова. Пуштен на слободу 1. 10. 1942. год. у 10 часова по налогу фелдјандармерије.
15. Симеуновић Миланова Танкосава, рођена 1876. год. домаћица из Солотуша, Срез рачански, затворена 18. 10. 1942. год. у 12 часова. Пуштена на слободу 21. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
16. Гагић Јоксима Сретен, рођен 21. 4. 1924. год. земљорадник из Пилице, Срез рачански, затворен 19. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 22. 10. 1942. год. у 19 часова по наређењу предстојника полиције.
17. Максимовић Алекса Милан, рођен 10. 10. 1924. год. земљорадник из Пилице, Срез рачански, затворен 19. 10. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 22. 10. 1942. год. у 19 часова по наређењу предстојника полиције.
18. Вуковић Витомира Лука, рођен 2. 2. 1895. год. трговац из Рогачице, Срез рачански, затворен 30. 10. 1942. год. у 10,30 часова. Пуштен на слободу 31. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандаармерије.
19. Васиљевић Радисавов Саво, рођен 10. 3. 1908. год. земљорадник из Дуба, Срез рачански, затворен 7. 11. 1942. год. у 16 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 13. 11. 1942. год. у 19 часова по наређењу предстојника полиције.
20. Петковић Маријана Милосава, рођена 8. 5. 1925. год. домаћица из Јакља, Срез рачански, затворена 8. 11. 1942. год. у 19 часова. Пуштена на слободу 10. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу предстојника полиције.
21. Јевтић Николин Павле, рођен 8. 6. 1898. год. земљорадник из Божића, Срез рачански, затворен 9. 11. 1942. год. у 12 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
22. Петковић Миљка Раденко, рођен 18. 7. 1916. год. земљорадник из Јакља, Срез рачански, затворен 29. 11. 1942. год. у 17 часова. Спроведен у Нишки завод 22. 2. 1943. год. по наређењу предстојника полиције.
23. Петковић Миленка Петар, рођен 7. 11. 1926. год. земљорадник из Јакља, Срез рачански, затворен 9. 11. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
24. Петковић Миланов Милан, рођен 16. 10. 1925. год. земљорадник из Костојевића, Срез рачански, затворен 9. 11. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
25. Петковић Алексије Маријан, рођен 6. 12. 1908. год. земљорадник из Костојевића, Срез рачански, затворен 10. 11. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 3. 12. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

26. Тодоровић Аврамов Стева, рођен 18. 5. 1900. год. земљорадник из Костојевића, Срез рачански, затворен 16. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
27. Базић Радисава Властимир, рођен 16. 8. 1901. год. земљорадник из Костојевића, Срез рачански, затворен 16. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 24. 11. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
28. Павловић Светислава Петар, рођен 2. 1. 1908. год. општински деловођа из Костојевића, Срез рачански, затворен 16. 11. 1942. год. у 18 часова. Пуштен на слободу 27. 11. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
29. Пенезић Милошев Саво, рођен 27. 1. 1899. год. школски секретар, из Бајине Баште, Срез рачански, затворен 11. 12. 1942. год. у 15 часова. Спроведен у логор Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
30. Малинић Љубисав Урош, рођен 16. 6. 1906. год. учитељ из Бајине Баште, Срез рачански, затворен 11. 12. 1942. год. у 15 часова. Спроведен у логор Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке полиције СД.
31. Вујић Владимира Чедомир, рођен 14.?.1916. год. земљорадник из Солотуше, Срез рачански, затворен 12. 12. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Борски рудник 14. 12. 1942. год. у 5 часова.
32. Сандић Сретенов Богосав, рођен 10. 11. 1923. год. земљорадник из Бесеровине, Срез рачански, затворен 12. 12. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 16. 12. 1942. год. у 5 часова.
33. Матић Филипов Вукадин, рођен 2. 6. 1888. год. полицијски писар из Јагошнице, Срез рачански, затворен 13. 12. 1942. год. у 14 часова. Спроведен у логор Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова.
34. Милошевић Косте Миленко, рођен 16. 6. 1915. год. земљорадник из Пепеља, Срез рачански, затворен 16. 12. 1942. год. у 13 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 24. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
35. Јанковић Ников Сретен, рођен 2. 2. 1910. год. земљорадник из Пепеља, Срез рачански, затворен 16. 12. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 17. 12. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
36. Павловић Петров Средоје, рођен 6. 12. 1913. год. земљорадник из Пепеља, Срез рачански, затворен 16. 12. 1942. год. у 13 часова. Пуштен на слободу 17. 12. 1942. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
37. Гагић Јоксимов Сретен, рођен 21. 4. 1924. год. земљорадник из Пилице, Срез рачански, затворен 22. 12. 1942. год. у 14 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 30. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.

СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У МОРАВИЧКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ

1. Вукићевић Танасија Предраг, рођен 6. 8. 1909. год. чиновник-поштар из Ивањице, Срез моравички, затворен 5. 8. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 8. 5. 1943. год. у 17 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
2. Луковић Петров Драгољуб, рођен 15. 2. 1900. год. земљорадник из Бедине Вароши, Срез моравички, затворен 7. 8. 1942. год. у 17 часова. Пуштен на слободу 11. 1. 1943. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
3. Парезановић Радоње Алекса, рођен 14. 3. 1912. год. шустер из Братљева, Срез моравички, затворен 2. 9. 1942. год. у 9,15 часова. Пуштен на слободу 18. 9. 1942. год. у 10 часова по наређењу предстојника полиције.
4. Пузички Јовов Вуле, рођен 4. 6. 1893. год. трговац из Средње Реке, Срез моравички, затворен 24. 9. 1942. год. у 18,15 часова. Пуштен на слободу 2. 10. 1942. год. у 10 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
5. Обрадовић Милисава Божидар, рођен 16. 10. 1898. год. земљорадник из Сивчине, Срез моравички, затворен 26. 9. 1942. год. у 20 часова. Спроведен у Чачак 29. 9. 1942. год. у 13 часова по наређењу командира Српске државне страже.
6. Обрадовић Милисава Богољуб, рођен 1. 9. 1895. год. чинов. пензионер из Сивчине, Срез моравички, затворен 26. 9. 1942. год. у 20 часова. Спроведен у Чачак 29. 9. 1942. год. у 13 часова по наређењу командира Српске државне страже.
7. Луковић Велимира Душан, рођен 6. 6. 1911. год. трговац из Глеђица, Срез моравички, затворен 27. 9. 1942. год. у 11,30 часова. Пуштен на слободу 2. 10. 1942. год. у 9 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
8. Радовић Бошков Михаило, рођен 23. 7. 1886. год. земљорадник из Ивањице, Срез моравички, затворен 8. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 14. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
9. Буревић Радомира Љубиша, рођен 10. 1. 1920. год. земљорадник из Сивчине, Срез моравички, затворен 12. 10. 1942. год. у 20 часова. Побегло са железничке станице 28. 10. 1942. год. у 9,45 немачкој стражи.
10. Парезановић Милов Ђурђе, рођен 14. 2. 1891. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19,45 часова. Пуштен на слободу 21. 10. 1943. год. у 12 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
11. Парезановић Јеротија Вукоман, рођен 3. 2. 1908. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у завод Ниш 22. 2. 1943. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
12. Парезановић Ђурђевић Михаило, рођен 12. 3. 1924. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

13. Парезановић Милисав Драган, рођен 18. 9. 1925. год. земљорадник из Куманице. Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
14. Парезановић Јеротија Драгољуб, рођен 2. 9. 1898. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
15. Парезановић Ђурђев Јовиша, рођен 8. 12. 1923. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
16. Парезановић Анрин Тихомир, рођен 4. 10. 1920. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
17. Парезановић Ђурђев Љубиша, рођен 4. 6. 1921. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
18. Парезановић Драгов Милосав, рођен 10. 10. 1922. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
19. Парезановић Ђурђев Вукашин, рођен 13. 11. 1925. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
20. Парезановић Драгов Јордан, рођен 10. 1. 1925. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
21. Парезановић Крстов Милован, рођен 14. 2. 1857. год. земљорадник из Куманице, Срез моравички, затворен 14. 10. 1942. год. у 19 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
22. Јовановић Милошев Иван, рођен 14. 10. 1897. год. земљорадник из Доброг Дола, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у завод у Ниш 22. 2. 1943. год. у 5 часова по налогу немачке фелдјандармерије.
23. Петровић Арсенијев Обрад, рођен 10. 3. 1878. год. земљорадник из Доброг Дола, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у завод у Ниш 22. 2. 1943. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
24. Петровић Арсенијев Обрад, рођен 10. 3. 1878. год. земљорадник из Доброг Дола, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 22. 2. 1943. год. у 5 часова.
25. Радојевић Јованов Коста, рођен 10. 5. 1896. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

26. Бекчић Милојков Богосав, рођен 24. 2. 1903. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
27. Брковић Милошев Урош, рођен 4. 2. 1899. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у завод у Ниш 21. 2. 1943. год.
28. Станић Војов Данило, рођен 10. 2. 1906. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Побегло са рада испред Немачке страже 30. 1. 1943. год. у 16 часова.
29. Марковић Милића Новица, рођен 2. 12. 1899. год. из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
30. Марковић Станков Вукојица, рођен 21. 11. 1917. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
31. Марковић Мићов Мијаило, рођен 21. 9. 1905. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
32. Божићевић Драгољуб Александар, рођен 10. 2. 1902. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 21. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
33. Лишанин Новице Вучета, рођен 4. 3. 1915. год. земљорадник из Доброг Дола, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
34. Кинчетић Милоје Исидор, рођен 18. 2. 1906. год. из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор у Београд 24. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
35. Ковачевић Михаило Добриша, рођен 16. 1. 1917. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
36. Марковић Николин Станимир, рођен 4. 6. 1909. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
37. Борисављевић Петров Војислав, рођен 5. 5. 1882. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Нишки завод 22. 2. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
38. Марковић Николин Јездимир, рођен 15. 1. 1907. год. земљорадник из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 24. 10. 1942. год. у 10 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.

39. Брковић Св. Милош, рођен 20. 8. 1916. год. домаћин из Врмбаје, Срез моравички, затворен 16. 10. 1942. год. у 10 часова. Пуштен на слободу 20. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
40. Милуновић Тадин Чедомир, рођен 10. 10. 1896. год. земљорадник из Доброг Дола, Срез моравички, затворен 25. 11. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Пожаревац 15. 2. 1943. год. по наређењу немачке фелдјандармерије.
41. Пратић Драгослава Вук, рођен 14. 12. 1921. год. земљорадник из Придворице, Срез моравички, затворен 25. 11. 1942. год. у 10 часова. По наређењу немачке команде СС предат надлежним службама 28. 11. 1942. год. у 13 часова.
42. Алексић Милунов Мирко, рођен 12. 1. 1904. год. земљорадник из Придворице, Срез моравички, затворен 25. 11. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у Пожаревац по наређењу немачке жандармерије (осуђен на 5 година робије).

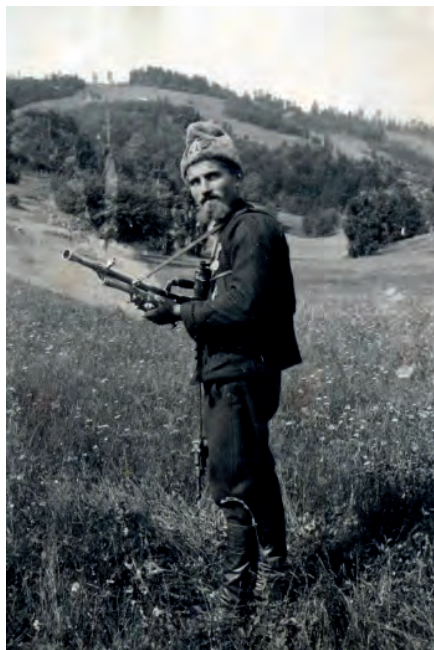
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У АРИЉСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ

1. Василић Радивојев Милојко, рођен 20. 8. 1906. год. жандармер. поднаредник из Трудова, Срез ариљски, затворен 17. 9. 1942. год. у 16 часова. Пуштен на слободу 22. 9. 1942. год. у 16 часова по налогу предстојника полиције.
2. Јовановић Драгомиров Миломир, рођен 17. 10. 1907. год. земљорадник из Вигоште, Срез ариљски, затворен 20. 9. 1942. год. у 10 часова. Спроведен у логор Београд 14. 10. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
3. Милићевић Перов Милорад, рођен 14. 12. 1922. год. земљорадник из Крушчице, Срез ариљски, затворен 22. 9. 1942. год. у 19,30 часова. Спроведен у Срез ариљски 27. 11. 1942. год. у 5 часова.
4. Павловић Станимиров Радомир, рођен 4. 5. 1906. год. земљорадник из Крушчице, Срез ариљски, затворен 22. 9. 1942. год. у 19,30 часова. Спроведен у Ариљски срез 27. 11. 1942. год. по налогу предстојника полиције.
5. Јањић Божов Миленко, рођен 6. 10. 1918. год. земљорадник из Чичкове, Срез ариљски, затворен 22. 9. 1942. год. у 19,30 часова. Спроведен у Ариљски срез 27. 11. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
6. Поповић Обрадов Миливоје, рођен 12. 10. 1900. год. адвокат из Ариља, Срез ариљски, затворен 1. 10. 1942. год. у 10,45 часова. Спроведен у Београд 5. 10. 1942. год. у 14 часова по наређењу немачке фелдјандармерије.
7. Шаитовић Стојадина Радмило, рођен 26. 1. 1912. год. бравар из Високе, Срез ариљски, затворен 6. 10. 1942. год. у 20 часова. Спроведен у Београд 19. 10. 1942. год. у 5 часова.

8. Ненадић Нићифора Радиша, рођен 13. 12. 1908. год. Срез ариљски, затворен 2. 10. 1942. год. у 21 час. Пуштен на слободу 10. 10. 1942. год. у 17 часова по наређењу немачке крајскомандантуре.
9. Глигоријевић Милића Саватије, рођен 14. 5. 1917. год. земљорадник из Високе, Срез ариљски, затворен 9. 10. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у завод у Ниш 11. 3. 1943. год. у 5 часова.
10. Гајовић Видосава Јездимир, рођен 14. 3. 1888. год. земљорадник из Брекова, Срез ариљски, затворен 29. 10. 1942. у 17 часова. Спроведен у Ниш 27. 12. 1942. год. у 5 часова по налогу Окружног суда.
11. Милошевић Велимиров Светозар, рођен 14. 4. 1886. год. земљорадник из Латвице, Срез ариљски, затворен 9. 12. 1942. год. у 19 часова. Спроведен у логор Београд 15. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу немачке команде СД.
12. Ђукић Милићев Јован, рођен 1918. год. земљорадник из Радобуђе, Срез ариљски, затворен 12. 12. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 30. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
13. Митровић Светозара Страјин, рођен 10. 12. 1904. год. свирач из Прилипча, Срез ариљски, затворен 12. 12. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 30. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
14. Врањевац Мил. Бошко, рођен 1922. год. земљорадник из Крушчице, Срез ариљски, затворен 12. 12. 1942. год. у 18 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 30. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.
15. Василијевић Радомира Обрад, рођен 16. 4. 1898. год. земљорадник из Богојевића, Срез ариљски, затворен 22. 12. 1942. год. у 12 часова. Спроведен у Борски рудник на рад 27. 12. 1942. год. у 5 часова по наређењу предстојника полиције.

Божидар Ђосић Јаворски са сарадинком 1942, НМУ

Божидар Ђосић Јаворски 1942, НМУ

Четници Божидара Ђосића Јаворског 1942, НМУ

Четнички војвода Божидар Ђосић Јаворски са својим одредом 1942, НМУ

Група четника 1942, НМУ

Четници у униформи 1942, НМУ

Четничка униформа и наоружање, код Ужица 1941,
Драгомир Гмизовић из Буара, 1942, НМУ

Милоје Селаковић звани Ђаво, први слева са својом тројком, 1942, Латвица, Ариље, НМУ

Четник у униформи 1942, НМУ

Два четника са опремом 1942, НМУ

Милоје Селаковић звани Ђаво, први лева са својом тројком, 1942, Латвица, Ариље, НМУ

Брајковић Милош Јанковић из Годљева и
Тебић Миломир 1942, НМУ

Четнички официр 1942, НМУ

Брајковић Милош Јанковић из Годљева и
Тебић Миломир 1942, НМУ

Милош Глишић, капетан, један од иницијатора
четничког напада на Ужице од 1. до 10. новембра 1941, и
командант Санџачких четничких одреда 1942, 1942 НМУ

Четници славе Врбицу у Новој Вароши
12. 3. 1942, НМУ

Латвички четници 1942, НМУ

Светозар Богићевић, жандарм-четник 1942, НМУ

Вучко Игњатовић, командант Пожешког четничког
одреда убијен у Новој Вароши 26.јуна 1942, НМУ

Четничко-љотићевски преки суд у Пожеги 1941–1942, НМУ

Четник Раде Радић на Ситници 1942, у друштву немачких официра

Ивањица – група четника на слави Светог Павла 24. 6. 1942, НМУ

Кокин Брод, место где су вођене борбе између четника и партизана 1942, НМУ

ИЗВОРИ

1. Војни архив Београд
2. Фонд Милана Недића
3. Фонд Четнички
4. Народни музеј Ужице (Збирка докумената 1941–1945)
5. Историјски архив Ужице
6. Фонд Начелство округа Ужичког
7. Фонд Начелство среза Ужичког
8. Фонд Начелство среза Златиборског
9. Новине: 1941–1945. Ново време, Обнова, Видовдан, Равногорски херој, Вести, лист за политичка и друштвена питања Ужичког краја, (од 4. 8. 1955, 15. 9. 1955, 22. 9. 1955, 08. 12. 1955.)
10. Фотографије: Народни музеј Ужице – Збирка фотографија 1941–1945.

ЛИТЕРАТУРА

1. Равногорска омладина у рату 1941–1945. Сећања и казивања, Књига друга, Издање Удружења припадника Југословенске војске у отаџбини 1941–1945. Београд (штампана: Војна штампарија Београд).
2. Документација породице Павковић.
3. Божовић Бранислав, Специјална полиција у Београду 1941–1945. Београд 2003.
4. Бојић Мирко, Југословенски народни покрет „Збор“ 1935–1945. (један критички приказ) Београд 1996.
5. Весовић Милан и Николић Коста, Уједињене српске земље, Равногорски национални програм, Београд 1996.
6. Глишић Венцеслав, Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941–1945. Београд 1970.
7. Глобаревевић Синиша, Настић Александар, Четници, Кратка историја четничког покрета, Равногорски покрет, Удружење независних издавача, Београд, 2004.

8. Давидовић Горан и Тимотијевић Милош, Затамњена прошлост (Историја равногораца чачанског краја) књ.1, (2002) књ. 2 (2003), књ. 3 (2004) Чачак–Краљево.
9. Димитријевић Б. Димитријевић, Војска Недићеве Србије (оружане снаге Српске владе) 1941–1945. Београд 2011.
10. Живановић М. Сергије, Трећи српски устанак, (Генерал Михаиловић и његово дело) књ. 1 Чикаго–Илиноис, 1962.
11. Костић Бошко, Истина о Милану Недићу, Београд 2009.
12. Кољанин Милан, Немачки логор на Београдском сајмишту, 1941–1945. Београд 1992.
13. Краков Станислав, Генерал Милан Недић, књ. 1 и 2 ,Минхен 1963. Цирих 1968.
14. Краков Станислав, Генерал Милан Недић, књ. 1 и 2, Београд 1995.
15. Лиз Мајкл, Силовање Србије, Британска улога у Титовом грабљењу власти, 1943–1945. БИГЗ
16. Мартиновић Бајица Петар, Милан Недић, (Чикаго 1956) Београд 2003.
17. Николић Коста, Југословенска војска у отаџбини у грађанском рату у Србији 1941. Зборник Историјског музеја Србије 28/94, Београд 1997.
18. Николић Коста, Историја равногорског покрета 1–3, Београд 1999.
19. Службени војни гласник Краљевине Југославије.
20. Споменица српских добровољаца 1941–1971. Уредио Боривоје М. Карапанџић Кливенд, Охајо, САД 1971.
21. Стефановић Младен, Збор Димитрија Љотића, Београд 1984.
22. Ђирковић Симо, Ко је ко у Недићевој Србији 1941–1944. Београд 2009.

РЕЦЕНЗИЈА РУКОПИСА *УЖИЧКИ ОКРУГ 1942. ГОДИНЕ* БОГИЋА КРАСИЋА

Година 1942. у Србији је можда представљала и најмирнију ратну годину у периоду Другог светског рата. После слома устанка, пораза комуниста и протеривања вођства оба покрета отпора из земље, као и стравичних немачких мера одмазде над српским цивилима поткрај 1941, попреште борби постали су други крајеви окупиране и разбијене Краљевине Југославије. Централни простор устанка, стварања и уређења слободне територије, али и грађанског рата, представљао је ужички крај. Кључне епизоде у ратној биографији окупираног града одиграле су се у јесен 1941: најпре су град из којег се повукао немачки гарнизон заузеле четничке снаге, потом су у њега умарширали и партизани – с тим да поделе власт, онда је следило формирање револуционарних власти и тзв. Ужичка република, па као логичан след и партизанско-четнички сукоб и партизански злочини у граду који су одредили за своју ратну престоницу. Коначно, Ужице је, 29. новембра 1941, после тек нешто више од два месеца живота у слободи, реокупирано, да би потом уследила крвава истрага над некадашњим партизанским присталицама и преосталим борцима на терену; неки од њих били су стрељани, други логорисани, док су трећи, најмалобројнији, законспирисали по планинама околних срезова, одвојени од своје главнине. Равногорци су се, током прве ратне зиме, углавном прикрили у процесу легализације и инфилтрације у оружане снаге генерала Недића, али су и они обуставили оружани отпор. Недићево гесло „рада и мира“ достигало је свој зенит у привидном затишју које је потрајало можда и пуних годину дана. Управо о том периоду живота у ужичком крају говори и књига Богића Красића.

За то време, немачка репресија је ублажена, сељаци су се махом вратили својим пословима, а новија истраживања показују да се, након нормализације свакодневице, повећао и број склопљених бракова и рођене деце. У позадини, и даље су тињали сукоби са идеолошким обележјима, који су представљали наставак тродимензионалног грађанског рата. На основу богате архивске грађе коју је прикупио и у коју је имао увид, Богић Красић најпре даје пејзаж Ужичког ратног округа (формиран у децембру 1941), који обухватао седам срезова (Ужички, Ариљски, Златиборски, Пожешки, Рачански, Црногорски и Моравички). Апострофирано је са којим су се све искушењима суочавале српске власти под окупацијом, на којима је стајао задатак организовања целокупног живота на окупираној територији, будући да Немци нису показивали вољу да се баве тим питањима. Детаљно

је приказано формирање колаборационистичких власти, састав и функционирање Српске државне страже и посадних јединица ове војске у Ужичком округу, рад преког суда, борба власти против преосталих партизанских група. Пажња је посвећена и анализи компликованих односа у Санџаку, делом и у Босни, будући да су делови Ужичког округа, након разбијања државе 1941, постали гранични – пресецале су их демаркационе линије које су делиле окупационе зоне. Као посебно вредне прилоге истичемо портрете капетана Вучка Игњатовића и Николе Павковића. Игњатовић је започео ратну каријеру као командант војно-четничког одреда у Пожеги, па убрзо променио страну и пришао генералу Недићу, да би касније опет започео сарадњу са равногорцима – и на крају био убијен од својих некадашњих сабораца блиских добровољцима Димитрија Љотића (у књизи се износе нови важни детаљи за разумевање овог догађаја). Павковић, пак, испрва официр ЈВуО, бива заробљен од немачких снага 1942. и депортован у логор Маутхаузен, да би по повратку у земљу 1945. био ухапшен од комунистичких снага и осуђен на дугогодишњу робију. На примеру ова два официра увиђају се све поделе и расколи, злочини и одмазде у грађанском рату, лични сукоби који су понекад и односили превагу над идеолошким.

Међутим, књига Божића Красића посебно добија на значају у делу у којем излази из поља политичке историје, што је иначе реткост у ратним хроникама овог типа. На основу архивске грађе и елабората цивилних власти из структура генерала Недића, аутор анализира и стање у индустрији, шумарству, рударству, пољопривреди; описује проблеме са којима су се суочавале цивилне власти, посебно по питању снабдевања и решавања избегличког питања; даје приказ стања у правосуђу, али и шверца и криминала на простору ужичког краја. Коначно, књига даје и пресек ситуације у вези са питањима просвете, вере, финансија, хигијене – што доприноси бољем разумевању драматичне ратне свакодневице.

Драгоцени су и прилози: документи дати у оригиналу или интегралном облику на крају књиге, као и ратне фотографије од којих се неке први пут предочавају јавности – издвајамо збирку посвећену колоритној личности грађанског рата војводи Божи Ћосовићу Јаворцу. Наравно, ова књига не представља коначну историографску оцену о ужичком крају у 1942. години, већ драгоцен прилог за разумевање тог питања. Аутор је своје истраживање засновао на документима из Војног архива и Народног музеја у Ужицу, али би га корисно допунили и документи из Историјског архива Београда, Архива Југославије, Архива Србије, приватних збирки. Скренута је пажња и на штампу као историјски извор значајан за реконструкцију овог периода, али сматрамо да је анализи њеног садржаја требало посветити додатну пажњу. Да су додатна истраживања неопходна показује и потпис на једној објављеној фотографији, преузет из периода социјалистичке историографије под надзором: иако се испод ње налази легенда да се ради о „четничко-љотићевском преког суду“ у Ужицу 1942, на први поглед се уочава да на њој нема „четника“, да је могуће да је настала и нешто касније, а да се уместо преког суда (на основу анализе униформи) пре ради о раду мешовите немачко-српске

царине или граничне контроле. Дакле, даља истраживања су неопходна, а књига Богоћа Красића представља значајан искорак у односу на раније црно-беле слике и вредан прилог за разумевање драматичног историјског периода какав је био Други светски рат у Србији.

Напоследку, позитивистички приступ који је Богоћ Красић одабрао говори о важности истраживања и употребе архивске грађе у интерпретацији периода 1941–1945, као и о давања предности њој наместо личних сведочења, мемоарске грађе или непоузданих ратних хроника. Уз раније радове аутора посвећене другим ратним годинама у ужичком крају, сматрамо да ће ова књига имати важну улогу у овладавању историјским знањем о Ужичком округу у Другом светском рату, а тако допринети и разумевању ратног мозаика окупиране Србије.

Др Немања Девећ

УЖИЧКИ ОКРУГ 1942. ГОДИНЕ **АУТОРА БОГИЋА КРАСИЋА**

Пред нама је нови прилог признатог ужичког истраживача Богића Красића (1949) о историји ратних догађаја у ужичком крају у току Другог светског рата, тачније 1942. године. То је студија о догађајима у Ужичком округу, једном од најбитнијих делова Србије у времену окупације 1941–1944. године. У овом округу се, у том периоду, поред окупатора и снага власти српске владе, крећу и делују јединице Југословенске војске у отаџбини – ЈВуО и Равногорског покрета генерала Д. Михаиловића. Наравно, ту су и партизанске снаге иако, у том тренутку, у значајно мањем обиму у односу на јесен 1941. Највећи део студије је заснован на ауторовим истраживањима у ужичком музеју и архиву, и то је, вероватно, једна од кључних препорука за квалитет изложеног дела.

У почетном делу своје студије, колега Красић даје прегледе структуре органа и власти српске владе у Ужичком округу после протеривања устаника децембра 1941. године. Детаљно је дат преглед органа безбедности, као и делова Српске државне страже, Српског добровољачког корпуса и легализованих четничких одреда. Крајем 1941. и почетком 1942. године, партизански покрет у Ужичком округу је готово обезглављен али не и ликвидан, али се аутор детаљно бави и њиховим активностима.

У анализи равнореких снага, посебно је истражен случај убиства мајора Вучка Игњатовића, крајем јуна 1942, једног од главних организатора покрета отпора у ужичком крају, као и случај окружног начелника мајора Манојла Кораћа до његовог хапшења од стране немачких војних власти у јесен 1942. године.

Коначно, аутор је изашао из оквира ужичког краја, анализирајући прилике у суседном Санџаку током наведене године и указујући на комплексност догађаја на том терену. Овде се колега Красић посебно бавио анализом настанка и активности равнорских снага и њихових веза на правцу према Црној Гори и Источној Босни.

Такође, дат је преглед животних прилика у овом округу, који сеже од описа свакодневице до свих мера локалних и власти у Београду на стабилизацији прилика за грађанство. Од регулације питања намирница за исхрану преко хигијенско-санитетских мера до контроле цена и прилика на тржишту. Ово је битна иновација Красићевог рукописа јер уводи у истраживачки фокус свакодневицу и обичног човека. Претходне студије су, углавном, биле усмерене на описе догађаја из грађанског рата који се, у овом периоду, захуктавао на све три стране српског

идеолошко-политичког спектра. Обични грађанин је углавном измицао из претходних студија и појављивао се као опредељен за поједини покрет. Сада, захваљујући овом истраживању колеге Богића Красића, читалац може да стекне слику живота обичног човека под окупацијом.

Посебна новост у истраживачком смислу, а која кореспондира са активношћу Музеја жртава геноцида, јесу спискови затвореника у ужичком, пожешком и другим среским затворима током 1942. године.

Друга новост је приложена богата фото-документација коју је аутор сакупио приликом истраживања. Наиме, ова квалитетна истраживачка студија илустрована је оригиналним фотографијама из Народног музеја у Ужицу, које илуструју 1942. годину у овом крају. Ниједна од ових фотографија није виђена до сада и то овој монографији даје посебан значај.

Веома је значајно то што је аутор Богић Красић понудио научној и широј јавности овај материјал на увид. Захваљујући томе, на интересантан начин се отвара могућност за ново сагледавање тока догађаја који су се одвијали у окупираној Србији 1941–1944. године. Међутим, аутор је превазишао оквире задате теме. Он је прецизно представио однос према питању нивоа колаборације, затим улоге коју су имале снаге Равногорског покрета у борби против окупатора, као и Недићеве војне организације и партизанског покрета. Тиме је дорпинео бољем сагледавању и познавању овог периода српске историје и изашао из оквира једне локалне студије ужичког краја.

Са великим колегијалним задовољством препоручујем за штампу овај рад колеге Богића Красића, надајући се да ће ова књига бити занимљива не само стручној јавности, већ и свима онима који су, на било који начин, повезани са ратном историјом српског народа у 20. веку.

У Београду,
29. септембра 2023. године

Бојан Димитријевић,
научни саветник
Институт за савремену историју

БИОГРАФИЈА

Богић Ђ. Красић је рођен 01.11.1949. године у Жачу, Косово и Метохија. Завршио је гимназију друштвено-језичког смера, а затим Филозофски факултет Универзитета у Београду и стекао звање професора историје. Радио је у неколико средњих школа, а од 1977. године у Народном музеју у Ужицу све до одласка у пензију 2014. године. Радио је на пословима музејског педагога, руководиоца Музеја устанка 1941. године и архивске грађе за период 1941–1945. Објављивао је радове у стручним часописима, Ужичком зборнику, Зборнику историјског музеја Србије, Пожешком годишњаку, Зборнику Учитељског факултета Ужице, дневним и недељним новинама...

Учествовао је на стручним саветовањима Музејског друштва Југославије, Конгресу педагога Србије, присуствовао конгресима историчара Југославије. Учествовао у бројним радио и ТВ емисијама. На основу објављених радова и укупног рада у Музеју, стекао је стручно звање музејски саветник. Аутор је књига: *Војска Округа ужичкој у ослободилачким ратовима 1804–1918*, *Ужички округ 1943. године* и *Ужички округ 1944. године*.

САДРЖАЈ

УЖИЧКИ КРАЈ 1942. ГОДИНЕ	5
ОРГАНИ СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ	12
ОДРЕД СРПСКЕ ДРЖАВНЕ ГРАНИЧНЕ СТРАЖЕ ОКРУГА УЖИЧКО	14
ОПШТЕ ПРИЛИКЕ У САНЦАКУ 1942. ГОДИНЕ	34
УБИСТВО МАЈОРА ВУЧКА ИГЊАТОВИЋА	74
ИСТРАГА ПРОТИВ ДРАГАНА КОРАЋА (БРАТА МАНОЈЛА КОРАЋА)	76
МАНОЈЛО КОРАЋ, ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК УЖИЦА	80
ИСТРАГЕ ПРОТИВ ОСУМЊИЧЕНИХ ЗБОГ САРАДЊЕ СА КОМУНИСТИМА У МОРАВИЧКОМ СРЕЗУ	83
ОБАВЕШТАЈНА СЛУЖБА	85
ПОЉОПРИВРЕДА	86
СЛУЖБА ИСХРАНЕ И ОТКУП ПРЕХРАМБЕНИХ ПРОИЗВОДА	90
ШУМАРСТВО	93
РУДАРСТВО	94
ТРГОВИНА, ИНДУСТРИЈА И ЗАНАТСТВО	95
КОНТРОЛА ЦЕНА	96
САНИТЕТСКО ХИГИЈЕНСКА СЛУЖБА	97
ГРАЂЕВИНСКО-ТЕХНИЧКА СЛУЖБА	98
НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА ЗА ОБНОВУ СРБИЈЕ	100
ПРОСВЕТА И ВЕРА	101
ОКРУЖНЕ ФИНАНСИЈЕ	105

ДРЖАВНИ БУЏЕТ	105
СТАЊЕ ПРАВОСУЂА	106
СТАЊЕ РАДНИШТВА	106
СТАЊЕ ИЗБЕГЛИЦА У ОКРУГУ	106
РАД ДРЖАВНИХ ОРГАНА	107
ПОСЛЕДЊЕ СУЂЕЊЕ ОФИЦИРУ ЈВУО КАПЕТАНУ НИКОЛИ С. ПАВКОВИЋУ	111
ЗАКЉУЧАК	121
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У УЖИЦУ 1942. ГОДИНЕ	123
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У ПОЖЕГИ 1942. ГОДИНЕ	144
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У ЗЛАТИБОРСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ	147
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У ЦРНОГОРСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ	151
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У РАЧАНСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ	152
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У МОРАВИЧКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ	155
СПИСАК ЗАТВОРЕНИКА ЦЕНТРАЛНОГ ЗАТВОРА У АРИЉСКОМ СРЕЗУ 1942. ГОДИНЕ	158
ПРИЛОЗИ	160
ИЗВОРИ	175
ЛИТЕРАТУРА	175
БИОГРАФИЈА	183

Богих Ђ. Красић
УЖИЧКИ ОКРУГ 1942. ГОДИНЕ

Издавач:
Музеј жртва геноцида

За издавача:
Бојан Арбутина

Превод резимеа на енглески језик:
Оливера Ристић

Рецензенти:
др Немања Девић
др Бојан Димитријевић

Лектура:
Исидора Ињац

Извршни уредник:
Бојан Арбутина

Ликовно-графички уредник:
др ум. Никола Радосављевић

Прелом:
Студио Архетип

Штампа:
Intra.Net Centar, Београд

Тираж:
200

ISBN 978-86-82832-24-9

Део репродукованог фотографског и архивског материјала
омогућен је љубазношћу Народног музеја у Ужицу

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.11)"1942"
323(497.11)"1942"
343.261-052(497.11)"1942"

БОГИЋ, Красић, 1949-

Ужички округ 1942. године / Богић Красић. - Београд : Музеј жртава
геноцида, 2025 (Београд : Intra.Net Centar). - 185 стр. : илустр. ; 23 см.
- (Едиција Sine ira et studio = Без гнева и пристрасности)

Тираж 200. - Стр. 180-182: Рецензија рукописа Ужички округ 1942.
године Богића Красића / Немања Девић. - Стр. 183-184: Ужички
округ 1942. године аутора Богића Красића / Бојан Димитријевић.
- Биографија: стр. 185. - Напомене и библиографске референце уз
текст. - Библиографија: стр. 175-176.

ISBN 978-86-82832-24-9

а) Други светски рат 1939-1945 -- Ужички
округ -- 1942

COBISS.SR-ID 180615177

